

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF RUSE „Angel Kanchev“

Факултет „Природни науки и образование“

Faculty of Natural Sciences and Education

Секции „Педагогика и психология“ и „Литературознание и езикознание“

Sections Pedagogy and Psychology, Literature and Linguistics

СБОРНИК ДОКЛАДИ

на

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’15

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’15

PROCEEDINGS

of

the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’15

**Русе
Ruse
2015**

Сборникът включва докладите, изнесени на студентската научна сесия **СНС'15**, организирана и проведена във факултет „Природни науки и образование“, секция „Педагогика и психология“, секция „Литературознание и езикознание“ на Русенския университет “Ангел Кънчев”, .

Докладите са отпечатани във вида, предоставен от авторите им.
Доклады опубликованы в виде, предоставленном их авторами.
The papers have been printed as presented by the authors.

ISSN 1311-3321

Copyright ©

- ♦ **СТУДЕНТСКАТА НАУЧНА СЕСИЯ** се организира от **АКАДЕМИЧНОТО РЪКОВОДСТВО** и **СТУДЕНТСКИЯ СЪВЕТ** на **РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ** с цел да се предостави възможност на студенти и докторанти да популяризират основните резултати от своята учебно-изследователска работа и да обменят опит.
- ♦ **ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ:**
 - **Съпредседатели:**
чл.-кор. проф. д-н Христо Белоев, DHC mult. –
РЕКТОР на Русенския университет
Елена Захариева
ПРЕДСЕДАТЕЛ на Студентския съвет
elena_zaharieva91@abv.bg; 082-888 390
 - **Научни секретари:**
проф. д-р Ангел Сфрикаров –
Ръководител УНИКОМП
ASmrikarov@ecs.uni-ruse.bg; 082-888 249
Габриела Попова –
Член на Студентския съвет
Gabriela_popova_@abv.bg; 082-888 390
 - **Членове:**
 - **Факултет „Аграрно-индустриален”**
доц. д-р Калоян Стоянов
kes@uni-ruse.bg; 082-888 542
Гергана Везирска; geri_vezirska@yahoo.com
 - **Факултет „Машинно-технологичен”**
доц. д-р Стоян Стоянов
sgstoyanov@uni-ruse.bg; 082-888 572
Мариета Станоева; mstanoeva@uni-ruse.bg
 - **Факултет „Електротехника, електроника и автоматика”**
доц. д-р Теодор Илиев
tiliev@ecs.uni-ruse.bg; 082-888 839
Георги Цанков; g.tsankov93@gmail.com
 - **Факултет „Транспортен”**
доц. д-р Валентин Иванов
vdivanov@uni-ruse.bg; 082-888 373
Димо Иванов; dimich@abv.bg

- **Факултет „Бизнес и мениджмънт”**
доц. д.ик.н. Дянко Минчев,
dminchev@uni-ruse.bg; 082 888 357
Елизар Станев, eastanev@uni-ruse.bg
- **Факултет „Юридически”**
доц. д-р Кремена Раянова
k_raynova@abv.bg; 0889 205921
Боян Войков; bvoykov@abv.bg
- **Факултет „Природни науки и образование”**
доц. д-р Емилия Великова
evelikova@uni-ruse.bg; 0885 635 874
Йоана Тасева; ioana.taseva@abv.bg
- **Факултет „Обществено здраве и здравни грижи”**
доц. д-р Стефан Янев
snyanev@uni-ruse.bg ; тел. 082-821 883
Емануил Панайотов; emo7700@abv.bg
- **Филиал - Разград**
доц. д-р Цветан Димитров
tz_dimitrow@abv.bg; 0887-631 645
Нурхан Хюдаим; n.hyudaim@gmail.com
- **Филиал - Силистра**
Гл.ас. Цветанка ПавловаCwetanka Pawlowa
knidor@abv.bg; 086 821 521
Мария Томова; tomova_maria@abv.bg

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е**СЕКЦИЯ
SECTION****„Педагогика и психология”
“Pedagogy and Psychology”****Председател: гл. ас. д-р Юлия Дончева**

1	Ранносредновековно укрепено селище при с. Стърмен – общ поглед	11
	автор: докторант Антони Пенчев	
	научен ръководител: проф. д-р Златоживка Здравкова	
2	Димитър Сакакушев в политическия живот на Русе през 20-те години на XX век	16
	автор: докторант Капка Иванова	
	научен ръководител: доц. дин Любомир Златев	
3	Начало на предучилищното възпитание в град Русе	20
	автор: Николина Тодорова Илиева	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева	
4	Перспективно планиране на педагогическото ръководство на сюжетно-ролевата игра	27
	автор: Живка Илиева	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Ася Велева	
5	Танцът в качество на невербална комуникация, като средство за възпитание.....	33
	автор: Каролина Пенкова	
	научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева	
6	Възпитанието на любов у децата като старт за щастлив живот.....	38
	автор: Глория Георгиева	
	научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева	
7	Ролята на гражданското възпитание за социалното формиране на 5 – 8 годишните деца	43
	автор: Даниела Илиева	
	научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева	
8	Консултиране на деца с интелектуални затруднения и специални образователни потребности.....	47
	Автор: Диана Михайлова	
	Научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева	
9	Взаимодействието между родители и учители в помощ на развиване на детската толерантност.....	51
	втор: Йорданка Гюрчева	
	Научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева	

10	Приказката като художествено средство при работа с деца със специални образователни потребности.....	57
	автор: Ирена Петкова-Илиева	
	научен ръководител: доц. д-р Пенка Марчева	
11	Музикалното изкуство като средство в приобщаващото образование на деца със СОП	63
	автор: Деница Личева	
	научен ръководител: доц. д-р Пенка Марчева	
12	Елиас Канети – „Слуховидецът“ от Русе	69
	автор: Дарина Валериева Велчева	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева	
13	Етнографска група „Капанци“	75
	автор: Сияна Георгиева	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева	
14	Изучаването на регионалните празници и обичаи - част от фолклорното наследство на българина	80
	автор: Петя Терзиева	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева	
15	Съвременен поглед върху отклоненията в детското поведение	85
	автор: докторант ас. Георги Стефанов	
	научен ръководител: доц. д-р Минко Хаджийски	
16	Социално подпомагане и социално осигуряване на безработните лица	91
	автор: Стела Йончева	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Багряна Илиева	
17	Трудотерапията като терапевтичен метод.....	96
	автор: Кристина Данева-Върбанова	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Багряна Илиева	
18	Концептуални аспекти на креативността, компетентността и личностната мотивация за успех в социалната работа.....	101
	автор: Кристина Данева-Върбанова	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Десислава Стоянова	
19	Здравословно хранене в Третата възраст.....	105
	автор: Кристина Данева – Върбанова	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева	
20	Причини за ранно отпадане на децата от училище	111
	автор: Стела Йончева	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Десислава Стоянова	

21	Влияние на неправилното общуване с децата върху формирането им като личности	117
	автор: Михаела Стоянова	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева	
22	Социална работа с възрастни с увреждания	122
	автор: Мартина Петкова	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева	
23	Стратегии за справяне с агресията сред подрастващите	127
	автор: Петър Петров	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева	
24	Диагностика на уменията за общуване	133
	автор: Кристина Димитрова	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева	
25	Балансирано развитие на подрастващите	137
	автор: Димитър Дерменджиев	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева	

СЕКЦИЯ SECTION

„Литературознание и езикознание” “Literature and Linguistics”

Председател: доц. д-р Яна Пометкова

1	Способы номинации персонажей в литературе жанра фэнтези 20-21 веков	145
	автор: докторант Влада Белоусова	
	научен ръководител: проф. Елена Алещенко	
2	Стилистически маркированные номинации сферы игровой индустрии.....	149
	автор: докторант Горностаев Семён	
	научен ръководител: проф. Шацкая Марина	
3	Местоименна система в говора на село Лесковец, Оряховско	154
	автор: Весела Бояджиева	
	научен ръководител: доц. д-р Яна Пометкова	
4	Нов прочит на акапелната практика в съвременната популярна музика с поглед към началното образование	159
	автор: Павлина Атанасова	
	научен ръководител: гл. ас. д-р Петя Стефанова	

Факултет Природни науки и образование

Специалности

Педагогика на обучението по математика и информатика

Финансова математика

Компютърни науки

Информатика и информационни технологии в бизнеса

Предучилищна и начална училищна педагогика

Начална училищна педагогика и чужд език

Социална педагогика

Български език и история

Магистърски програми

Информатика

Софтуерно инженерство

Информатика и информационни технологии в образованието

Информационни и образователни технологии

Информационни технологии в обучението по математика и информатика

Съвременни образователни технологии в детската градина и началното училище

Математическо моделиране в инженерството

Предучилищна и начална училищна педагогика

Лингводидактика в началното училище (английски език)

Лингводидактика в прогимназиялния етап (английски език)

Педагогическа превенция на престъпността и пробационни практики

Социално-педагогическа работа с деца и семейства

Социално-педагогически дейности

Съвременна българистика и образование

**СЕКЦИЯ
SECTION**
„Педагогика и психология”
“Pedagogy and Psychology”

Факултет Природни науки и образование

Докторски програми

Педагогика на обучението по математика

Педагогика на обучението по информатика и информационни технологии

Педагогика на обучението по история

Информатика

Педагогика

Сравнително образование

Диференциални уравнения

Математическо моделиране и приложения на математиката

Ранносредновековно укрепено селище при с. Стърмен – общ поглед

автор: Антони Маринов Пенчев
научен ръководител: проф. д-р. Златоживка Здравкова

Abstract: Early medieval fortified settlement in the village Starmen - overview: Medieval fortified village is located 3.1 km north of the village Starmen. The settlement was fortified in the first half of the VIII century and was used to XIII - XIV century. The settlement during its entire existence retains its rural character and at the end of the XIII century was abandoned as a result of nomadic attacks.

Key words: Medieval, fortified, Starmen, attacks.

ВЪВЕДЕНИЕ

Ранносредновековното укрепено селище край село Стърмен се намира на три километра североизточно от самото село. Селището е било укрепено през първата половина на VIII век и е използвано до края на XIII век.

Селището по време на цялото си съществуване запазва селския си облик и в края на XIII век е напуснато, вследствие на номадски нападения. Било е застроено с типичните за българското ранно средновековие вкопани жилища. Имало е и наземни жилища със стени от плет, измазани с глина. Около 60 – 80 жилищни постройки са били разположени в пределите на укрепленията [3].

Фиг. 1 Местоположение на укрепеното селище край село Стърмен

Проучването на ранносредновековното селище при с. Стърмен, Русенско, е направено и публикувано от колектив на БАН, ръководен от Стамен Михайлов [5]. Според него, социалната структура на това обиталище не позволява това селище да се причисли към категорията на българските средновековни градове, но и не може да бъде причислено към античните такива. Интересното е именно това, че то остава някъде по средата между античността и ранното средновековие.

Както повечето средновековни селища у нас, така и Стърменското градище съдържа материали от различни епохи – тракийска, римска и българска. Най-интензивен е бил животът в през времето на Първата българска държава, когато се изгражда и укрепителната му система.

Настоящата разработка ще даде един по-общ поглед. Затова в нея ще се спра на планировката, функциите, местоположението и вида на укрепеното селище.

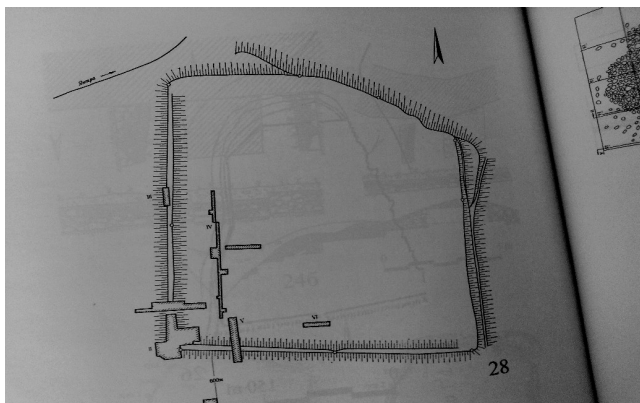
ИЗЛОЖЕНИЕ

Геолого-географска среда

Стърменското градище се намира на десния бряг на река Янтра. Точно при Бяла и Стърмен реката прави няколко меандри, при един от които се намира и самото градище [1]. Околният терен е безлесен и безпрепятствено изложен на нападения и атаки. Самата река се ограничава от полегати и несиметрични склонове. Наблюдаван от градището, ландшафтът е открит от всички страни. Част от селото е било построено върху скала, а останалата част върху равнинен терен. Заобиколено е от коритото на река Янтра, окичено по бреговете с издигащи се до небето каваци и увиснали над бързащата вода плачещи върби. Сега най-близките селища са: град Бяла, село Стърмен, на юг – селата Ботров и Долна Студена, а на север – община Ценово [2].

План на укрепеното селище

Селището има план на неправилен квадрат и е обградено с ров - широк три и дълбок - два метра, отделен с еднометрова берма от защитна стена със сложно устройство.

Фиг. 2 План на ранносредновековното укрепено селище край село Стърмен

Около селището е имало вал с размери: западната страна - 240 м, източната - 210 м, северната - 225 м и южна страна - 235 метра. Самото землище заема площ от 48 дка.

Крепостният зид представлява изградена от чимове стена, положена в траншея с дълбочина от 0,2 до 0,3 метра, широчина - 2,5 метра, подпряна отзад със земен насип и облицована от външната страна с ломени камъни, споени с кал, чиито основи са на 0,2 метра по – високо от тези на стената от чимове. В югозападния ъгъл на укреплението е разкрита плътна кула, за която се счита, че е добавена впоследствие.

В последния етап от укрепването на селището неговите жители издигнали плътни правоъгълни издътци по протежението на цялата стена.

Изглежда, че във всяка една страна, с изключение на източната, е имало по един вход. Входовете са разположени в главните оси на селището – север – юг и

изток – запад. Очевидно това укрепително съоръжение се придържа към традициите на местното крепостно строителство през средновековието [6].

Укрепителна система и крепостни съоръжения

В най-общ план се забелязва, че най-напред върху равния и обитаван вече терен е бил изкопан ров с канавка, чиято жълта пръст е послужила за насипването на полуwal. Последният съставлява вътрешната част на земленото укрепление. Едновременно с този насип е изградена и стената от чимове. Последните са спомагали да не се свлича пръстта на полуwal, който с лекия си наклон навътре е улеснявал достъпа към подпорната каменна стена. Понеже стената от чимове лесно се разрушавала, затова се наложило, тя да бъде подпряна отвън с издигнат зид от ломени камъни, споени с кал и подпрян от вътрешната страна с насип от жълта пръст. Не може да се каже дали е строен заедно с рова и вала или поотделно. Изграждането на бастiona в югозападния ъгъл, обаче се отнася за по-късен строителен период, вероятно към VIII - IX век. Още по-късно е бил засипан и ровът, а заедно с него и самият зид, като на места бил засипан, а на места напълно разрушен. В началото на Втората българска държава тази укрепителна система е била напълно изоставена и разрушена [8].

Видове жилища

По отношение на видовете жилища, най-добре е изявена ранно-средновековната епоха, която съдържа материали от VII до XI век. Преобладаващият брой жилища са землянките и в по-малка степен наземните жилища от греди и плет, а отвътре измазани с глина.

Землянките са разположени на гъсто една до друга, а в някои случаи и една върху друга. Намерената в тях керамика и монети ни насочват именно към периода на Първата българска държава. Те са били използвани за караулни помещения, за различни ритуали, а и до много късен период те били основните жилища на местното население [4].

Жилищата с каменна основа са от по-късен период на развитие, най-вероятно от византийското владичество. Интересно е вкопаното в земята първоначално помещение, изградено от дребни камъни, споени с жълта глина. Вероятно тези места са се ползвали, не само за жилища, но и за работилници, места за приготвяне на хляб и др. Възможно е да са ползвани и за скривалища при евентуални нападения [6].

Находки

В селището, както и на много други места, най-изобилен е керамичният материал. В по-голямата си част, той е фрагментиран, но все пак има и цели съдове, които ни дават най-точна и ясна представа за формата, украсата и технологията на това изкуство.

Най-многоброен е материалът от Първата българска държава и най-малоброен от Втората българска държава. Това ни насочва към мисълта, че след X век укрепеното селище при село Стърмен запада.

На първо място са битовите предмети като: железни брадви, сърпове, точила, пръстени, обеци и други. Към военния инвентар причисляваме: копия, ножове, саби, мечове, железни върхове на стрели, конски снаряжения и много други.

Всички тези находки ни представят живота на една крепост с местно значение, съставляваща неизменна част от зараждащата се в страната ранно феодална система с всичките произтичащи от нея изменения в социалната и административната структура на разнородното българско общество по него време [7].

Икономическо и социално положение

За икономиката на ранносредновековното укрепено селище при село Стърмен от периода на Първата българска държава научаваме най-много от археологическите находки - сърпове, косери, различни занаятчийски инструменти, желязна шлака и други, даващи представа за местните занаяти, както и видовете жилища на територията му.

Съдейки по землянките и жилищата, може да се предположи, че населението е било около 300 – 400 души, което е значително количество за времето си. Определено разликата в социалната структура на населението тук и в столицата е голяма. До самия си упадък селището не загубва селския си облик и така и не се превръща в по-голям център. Макар и да съществуват заедно със столицата, подобни обиталища съществено се различават както в социално и политическо, така и в културно отношение.

Именно поради това, не можем да причислим селището към категорията на българските градове от средновековието. То не отговаря на критериите за градски център както у нас, така и в средновековните европейски страни. То обаче принадлежи към онези селища, които предвещават появата на града. В този смисъл, то все пак представлява някакъв начален етап в развитието на средновековния български град. Естествено тук не може да става въпрос и за село, но ще употребим термина „град“ само в най-ограничения смисъл на думата, като укрепен пункт с важно значение [6].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучването на укрепените селища и на градовете през средновековието е един от актуалните проблеми не само на българската, но и като цяло на европейската археология и история. Винаги е бил интересен въпросът за възникването, развитието и упадъка на българското средновековно селище както по времето на Първата българска държава, така и през Втората българска държава. Естествено, това е една сложна, важна и трудна проблематика, свързана с редица въпроси, някои от тях без отговор и до ден днешен.

На базата на този труд, може да се направи и следното обобщение. Укрепеното селище при село Стърмен, е издигнато върху развалините на по-ранно римско селище, от което обаче то нищо не е наследило – нито в плановото си устройство, нито в областта на материалната култура.

Всичко намерено и открито там е дело на българското население с преобладаваща българска култура в един напреднал етап на нейното развитие. Нивото ѝ съпада със съществуването на Първата българска държава, което в градоустройствено отношение отговаря на един предградищен тип от възникването и развитието на средновековната поселищна мрежа в българските земи. Голяма роля за развитието на селището играе и фактът, че в близост са били столиците на Първата българска държава – Плиска и Преслав.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Гълъбов, Ж., П. Пенчев. Физическа география на България. С., 1956, с. 24.
- [2] Дончев, Д., Каракашев, Хр. География на България. С., 2014 г., изд. Сиела, с. 100 – 101.
- [3] Иванов, Д., Цв. Дремсизова – Нелчинова. Археологически паметници в Русенски окръг, София 1983 г., с. 64.
- [4] Михайлов, С. Археологически материали от Плиска (1948 – 1951г.). ИАИ, XX, 1955 г., с. 167.
- [5] Михайлов, С. Г. Джингов, В. Вълков, В. Димова. Ранносредновековното селище при село Стърмен. С., 1982 г., с. 5 – 7.

- [6] Михайлов, С. Г. Джингов, В. Вълков, В. Димова. Ранносредновековното селище при село Стърмен. С., 1982 г., с. 118 – 138.
- [7] Маразов Ив. Художествени модели на древността. Монографии МИФ 2. Департамент История на културата, НБУ. С., 2003 г., с. 39.
- [8] Рабоjanов, Д. Извънстоличните каменни крепости на първото българско царство (IX – началото на XI век). С., 2011 г., с. 22.

Интернет източници:

- [9] <http://www.bulgariatravel.org/bg/.html>
- [10] <http://www.touristlocator.com/.html>
- [11] <http://www.museumruse.com/expositions/.html>

За контакти:

Докторант Антони Пенчев, катедра Педагогика, психология и история, Русенски университет “А. Кънчев”, apenchev@uni-ruse.bg

Научен ръководител: проф. д-р. Златоживка Здравкова, катедра “Педагогика, психология и история”, Русенски университет “А. Кънчев”, zzdravkova@uni-ruse.bg

Димитър Сакакушев в политическия живот на Русе през 20-те години на XX век

автор: Капка Василева Иванова

научен ръководител: доц. д-р Любомир Златев

Abstract: *The political life Dimitar Sakakushev: The article traces the political career of Dimitar Sakakushev - a supporter of the Liberal Party (Nikola Genadiev) by the end of the First World War to change after 1944*

Keywords: *Dimitar Sakakushev, Liberal party (Nikola Genadiev), political parties in Ruse*

ВЪВЕДЕНИЕ

Димитър Сакакушев е една от видните обществени и политически личности в Русе. По професия е адвокат и журналист. Симпатизира на Народнолибералната партия на д-р Никола Генадиев, с който го свързват тесни връзки. Сред русенската общественост той е известен преди всичко с музикалния живот на града, със създаването на симфоничния оркестър и опера след 1944 г. Почти неизвестни са неговите политически прояви. Дори самият Сакакушев в своите автобиографични бележки [4] избягва да пише за партийните си пристрастия и дела. Остава само една препратка, че е бил сътрудник на в. „Воля“ – орган на Народнолибералната партия (генадиевисти) и е работил в кантората на лидера на партията д-р Никола Генадиев.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Димитър Сакакушев не е от ония партийни лидери, които винаги стоят в светлината на прожекторите. Той е от политиците с трезва преценка за събитията, които предпочитат втория ред в партийната стълбца. Отличава се с голяма ерудиция, трезва преценка на събитията и причините довели до тях. В неговите политически статии липсва типичния за 20-те години остър и хаплив език със стремеж да се уязви с всички средства на словото опонента. Аргументирано и убедително построява своите статии, което подчертава неговата висока култура и усет за времето, в което живее и промените, които то налага. Работата му с д-р Никола Генадиев, Петър Карчев и русенските либерали Иван Цанков, Страшимир Наумов и др. оставят траен отпечатък върху политическото му развитие. Тук трябва да отбележим, че най-вероятно първите си стъпки в политиката той прави под влияние на по-големия си брат Георги Сакакушев, който след завършване на гимназия в Русе се установява в София, където работи като помощник аптекар и паралелно с това е председател на студентската група към Народнолибералната партия (генадиевисти) и член на Градското бюро.[1, бр. 55, 10 април 1919 г.; бр. 56, 12 април 1919 г.]

Димитър Сакакушев е роден на 31 януари 1896 г. в русенското село Ряхово. През 1906 г. постъпва в Русенската мъжка гимназия. Там се учи да свири на мандолина и китара и заедно с по-големия си брат пее в гимназиалния хор. След смъртта на баща им е принуден да се издържа сам чрез частни уроци, за да продължи образованието си. Поради обявяването на Балканската война през 1912 г. гимназията е затворена и Димитър Сакакушев се завръща в родното си село, където постъпва като писар в местната община. В началото на март 1913 г. училищните врати отново са отворени, а учебните занятия подновени. На следващата година завършва VIII клас в Русенската мъжка гимназия и се завръща в Ряхово, където учителства като волнонаемен учител. След приключване на учебната година през лятото на 1915 г. се записва студент в Юридическия факултет на Софийския университет. През септември с.г. обаче България обявява мобилизация и се включва в Първата световна война на страната на Централните сили. Софийският

университет е затворен, а Сакакушев отново се връща в родното си село, където постъпва като писар в общината. През 1916 г. е приет в Школата за запасни офицери в София, след което е изпратен на фронта.[4]

След края на Първата световна война занятията в Софийския университет се подновяват и от януари 1919 г. Димитър Сакакушев отново е студент. Той започва работа като стажант в кантората на д-р Никола Геннадиев. През пролетта на 1919 г. крилото на Генадиев започва подготовка за извънреден конгрес на партията. Като делегат от Русенски окръг е и Сакакушев. Паралелно с това във в. „Воля“ се публикуват идеите на лидера за обновление на партията, за промяна на външната политика в контекста на новата политическа ситуация в Европа и в страната, реформи във вътрешната политика, премахване на военните съдилища и тайната дипломация, въвеждането на народна милиция, приемането на нови социални закони и др. Тези акценти по-късно Димитър Сакакушев ще коментира от страниците на вестник „Воля“, в който става член на редколегията. По това време сътрудници на изданието са още Петър Карчев, Петър Габе, Владислав Ковачев, Йордан Венедиков, Владимир Хлеббаров, Милан Димитров.

Петър Карчев е главен редактор на в. „Воля“ и един от най-приближените до Никола Генадиев. В началото на 1921 г. след разногласия помежду им Карчев отказва да оглави новия вестник „Независимост“ (след сливането на двете народнолиберални крила и създаването на Националлибералната партия, в. „Воля“ спира да излиза и печатен орган на НЛП става в. „Независимост“) и се премества в Русе, където работи като адвокат. Тук той списва в. „Ратник“ и редактира в. „Свободна воля“ – орган на Окръжното бюро на Националлибералната партия. Карчев поддържа тесни връзки със Димитър Сакакушев. През есента на 1921 г. Сакакушев се завръща при семейството си в Русе и постъпва на работа като адвокат в кантората на Петър Карчев и друг виден русенски националлиберал Страшимир Наумов. В бр. 9 от 10 ноември 1921 г. е публикувано редакционно каре със следния текст: *„Димитър Сакакушев – дългогодишен редовен сътрудник на в. „Независимост“ се е установил в града ни на адвокатска практика (в писалището на адвокатите Стр. Наумов и П. Карчев – срещу окръжния съд. Като препоръчваме г. Сакакушев на нашите приятели, пожелаваме му успех в новата му кариера. Сакакушев ще бъде един от редовните сътрудници на в. „Свободна воля““*. [6]

В своите публикации Сакакушев акцентира върху промените, които настъпват в обществено-политическия живот на страната и необходимостта от адекватни мерки, отговарящи на новото време. Изключително критичен е към представителите на Демократическата партия и широките социалисти. Друг акцент в неговите политически статии са социалните проблеми сред обществото, спекулата и „политическите мародерства“.

След завръщането си в Русе е привлечен като секретар на музикалното дружество „Лира“, чийто ръководител е Ал. Йорганджиев. Близко 15 години Сакакушев е член на дружеството. Като журналист отразява в местния и централния периодичен печат музикалните събития в града. През 1936 година напуска дружество „Лира“, „защото не срещнах разбиране и отзивчивост от хората на ръководството“.

По времето, когато учи и работи в София, в Русе структурите на либералните организации предприемат стъпки за обединение на силите си.[3] След учредяването на Националлибералната партия през 1920 г. в града изпъкват като лидери Иван Ковачев (банка „Гирдап“), Иван Цанков (търговец), Никола Кямилев, Иван Хадживанов (адвокат), Страшимир Наумов (адвокат), Петър Карчев (адвокат) и др. При завръщането си в Русе през есента на 1921 г. Сакакушев започва работа именно в кантората на стария си приятел по перо Петър Карчев. Последният се

явява много важна фигура на изграждане на партийните структури на Националния либерална партия в Русенски окръг.

В подготовката на Деветоюнския преврат в Русе вземат участие националния либералите Никола Кямилев и Иван Хаджииванов.[2] След 9 юни Кямилев става главният мотор за създаване структури на Народния съговор и вливането на „партиите на реда“ в него. Очевидно обаче през юли 1923 г. в средите на националния либералите се появяват сериозни различия, които достигат своя връх в предизборната кампания през есента на с.г. Тогава група от НЛП, в която влиза и Димитър Сакакушев излиза с публично писмо, в което се разобличават стремежите на Никола Кямилев към власт и пренебрегването на партията. Последният кани на публичен диспут Страшимир Наумов и Димитър Сакакушев.[5, бр. 591, 19 ноември 1923 г.] Острите полемики водят до оставката на Кямилев и напускането му от русенската структура на Националния либерална партия.

През есента на 1923 г. д-р Никола Геннадиев напуска Националния либерална партия [7, оп.1, а.е. 104, л. 4] и създава партията „Народно единство“. На 30 октомври 1923 г. е убит от дейци на ВМРО, които виждат заплаха в новоучредената партия на Геннадиев. Неговата смърт без съмнение се отразява на по-нататъшната дейност на либералите в Русе. В техните среди настъпва разединение, което се изглажда едва през 1928 г. Избрани са временни изпълнителни комитети на бюрата на НЛП и народолибералите (стамболовисти). Сред състава на Околийския комитет влиза и Димитър Сакакушев.[5, бр. 2084, 19 юни 1928 г.]

В началото на 30-те години политическата обстановка в България се променя. От 1931 г. на власт идва коалицията Народен блок. Засилва се подкрепата за крайнодесните политически фактори. Данни за участието на Димитър Сакакушев в политическия живот на Русе от този период откриваме в Централния държавен архив, в който е съхранен списък с предизборни резултати без дата (но със сигурност от 30-те години на XX век) до секретаря на Националния либерална партия върху бланка с печат на Сакакушев и подпис „от Околийското бюро“.[7, оп. 2, а.е. 21, л. 187] Вторият документ е отново върху бланка на русенския адвокат и е адресиран до редакцията на в. „Независимост“ [7, оп. 2, а.е. 21, л. 188]. В него са посочени данни за изборни нарушения и полицейски произвол по време на изборите за общински съветници в с. Кютюклий, Русенско. Документът е с дата 20 февруари 1934 г. и е подписан „Околийското бюро“.

Деветнадесетомайският преврат от 1934 г. и обявеният по-късно безпартиен режим слагат край на политическата кариера на голяма част от политическите дейци, сред които е и Димитър Сакакушев. Политическите и обществените промени в страната вероятно се отразяват и на атмосферата в дружество „Лира“, на което Сакакушев е член петнадесет години (1921 – 1936 г.). Той напуска дружеството през 1936 г. в знак на несъгласие с ръководството. Няма данни за участието на Сакакушев в политически дейности по време на войната. След 1944 г. той участва в създаването на симфоничния оркестър и операта в Русе. През 1965/1966 година заема поста председател на Русенското филхармонично общество. Сътрудничи на Института по музика към БАН, като написва пет тома за музикалния живот на Русе от времето на Митхад паша до 70-те години на XX век.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Димитър Сакакушев заема своето заслужено място сред обществено-политическите дейци в Русе. Неговите политически оценки за времето от 20-те и 30-те години във вестниците „Воля“, „Независимост“, „Свободна воля“, „Русенска поща“ са ценен извор за обществените нагласи през този период. Те отразяват и промените сред отделните фракции на либералните организации в града. Без

съмнение в политическото израстване на Сакакушев важно място заема личното познатство с д-р Никола Генадиев, както и сътрудничеството му с Петър Карчев.

Умира през 1984 г. в Русе.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

[1] – в. „Воля”. Орган на Народнолибералната партия (д-р Н. Генадиев)

[2] – Иванова, К. Деветоюнският преврат в Русе. В: НТ на РУ „Ангел Кънчев”, Русе, 2012, т. 51, серия 6.2., 204-208

[3] – Иванова, К. Русенските либерали (1919 - 1923). В: НТ на Русенския университет „Ангел Кънчев”, Русе, 2014, т. 53, серия 6.2., 227-233

[4] – „Няколко думи за себе си” (Автобиография на Димитър Сакакушев) В: Регионална библиотека „Любен Каравелов” – Русе, к. № П 68

[5] – в. „Русенска поща”. Информационен ежедневник, Русе.

[6] – в. „Свободна воля”. Орган на Окръжното бюро на Националлибералната партия в Русе.

[7] – ЦДА, ф. 401 К

За контакти:

Капка Иванова – докторант в катедра Педагогика, психология и история, Факултет Природни науки и образование, Русенски университет „А. Кънчев”, kvivanova@uni-ruse.bg

Начало на предучилищното възпитание в град Русе

автор: Николина Тодорова Илиева
научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева

Abstract: The start of preschool education: *This report examines the beginning of organized preschool education in the city of Ruse tracked the difficulties and tribulations which accompanied this venture. The study of the first steps of kindergarten's creating and establishing gives us a sense of pride, gratitude and a desire to preserve and pass down their historical value, worth and importance.*

Key words: *preschool education, school board, kindergarten, infant-school, kindergarten teacher.*

ВЪВЕДЕНИЕ

През настоящата 2015 година се навършват 133 години от откриването на първата детска градина в България, 160 години от рождението на Вела Благоева, чиито идеи за предучилищно възпитание са актуални и днес [по 4]. Един голям период от време, през който предучилищното ни образование и възпитание е извървяло пътя на проблеми, преодоляло трудности, оцеляло и доказало обществената потребност от съществуването си и в наши дни.

В момента по данни на Регионалния инспекторат по образованието в Русе и областта функционират около 35 целодневни детски градини. Трябва да знаем „първите стъпки“, да помним, ценим и носим в сърцата си и предаността на пионерките - детски учителки.

Теорията за общественото предучилищно възпитание в България се свързва с името на Драган Цанков - български педагог и мислител, последовател на Ян Амос Коменски, Песталоци, Фрьобел, Ушински. През 1874 г. той обосновава идеята за детска забавачница - „училище за възпитание“, а не за наука (Устав и Правилник на забавачницата - списание „Читалище“, Цариград). Драган Цанков определя забавачницата като „първа степен на училището, основата, върху която се поставя зданието на основното обучение, и в тая първа степен трябва да влизат само деца на възраст от 2 до 6 или 7 години“ [10, с. 9]. За отбелязване е, че и в момента е така, с разлика, че не от 2 до 6 години, а от 3 до 6-7 години. Водещи педагогически принципи според Драган Цанков са уважение и доверие в детето, майчина любов, ласкаво отношение, безкрайно търпение, онагледяване, а основна цел е всестранното развитие на детето.

Никола Живков (1847-1901), когото проф. Иван Шишманов нарича „апостолът на предучилищното възпитание в България“ [пак там, с.12] е и книжовник, учител, обществен деец, който успешно прилага идеите на Драган Цанков. Като учител в Македония, гр. Велес през 1874 г. той, по примера на „Забавачницата“, обучава 20 деца от 4-5 годишна възраст. Резултатите от тази му дейност са удивителни, въпреки липсата на необходимите за това условия като: достатъчно за заниманията време, подходящо за тяхното провеждане място, както и нужните Фрьобелови дарове.

На 30 юли 1882 г. Никола Живков открива в Свищов първата забавачница (детска градина) за 4-7-годишни деца в България и я нарича „Детинска мъдрост“. *Детинска мъдрост*, защото според него децата трябва не само да се забавляват заедно, а и да събират мъдрост за през целия си живот [пак там, с. 10]. Според книжовника от най-ранна възраст децата трябва да се възпитават „по български дух, по български характер“, да се откъснат от лошите навици на улицата, като учат и играят заедно с педагози. Детски учители са самият Никола Живков и съпругата му Теодора.

През 1884 година по инициатива на Н. Живков и със съгласието на варненското училищно настоятелство и в морската ни столица отваря врати „Детинска мъдрост“.

Същата година женското дружество „Майчина грижа“ обосновава в Пловдив първото българско предучилищно възпитателно заведение в областта и града.

През 1888/1889 г. към Софийската държавна девическа гимназия е открита и първата държавна детска градина у нас. Към нея се организира курс за подготовка на детски учителки по методиката на Фрьобел, като за ръководителка на курса и забавачницата Георги Живков, министър на просветата през този период, извиква от Женева специалистката Ханриета Мотьо.

С приемането на Закона за народното просвещение (т. нар. Законът на Живков) през 1891 г. броят на народните детски училища (така се наричат в Закона) се увеличава, но бавно, не според очакванията. През 1894/95 учебна година в страната функционират едва около 50 детски училища. Благодарение на предучилищното възпитание децата се научават да общуват и работят заедно от малки, подготвят се за първите си стъпки като ученици.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Русенци също не остават безучастни и дават своя принос по отношение развитието на предучилищното образование и възпитание. Единственият източник, който ни дава сведения за това е съхранената в Държавна агенция „Архиви“ Протоколна книга на русенското българско училищно настоятелство. Архивите на самите детски градини не са запазени.

На 7 септември 1888 г. по покана на председателя на настоятелството се провежда събрание, на което се обмисля и решава въпроса за откриването на забавачница (детска градина) в града.

В Протокол № 7/7.09.1888 година четем: „Общинският съвет при съставянето на училищния бюджет е предвидил сума от 2400 лв. за откриването на една забавачница в града през учебната 1888/1889 година и то 1200 лв. да се отпуснат помощ от правителството, а другите 1200 лв. да се съберат от децата, които щели да я посещават.“ [5, с.99]. Длъжността на учителка в забавачницата, според решение № 2 от същия протокол, се ангажира да изпълнява г-жа Чакалова: „Условия се за учителка госпожа Чакалова за 1600 лв. годишно с условие истинската заплата от 1200 лв. и ако се превиши прихода от предвидените 2400 лв. повече, то тая разлика да и се даде като допълнение на 1600 лв. или ако не, то остава на 1200 лв.“ [пак там]. Настоятелството решава, че освен учителка, ще бъде необходимо да се наеме и помощница, като условието е самата учителка да има грижата за това. (Документирано в решение № 6 от същия протокол): „Да се възложи грижата на учителката да услови другарки за себе си – колкото ѝ се окажат нужни“. Интересно е и решение № 7: „Разходите за тази цел да не надминават 2400 лв., понеже няма повече от тази сума.“ [пак там].

Таксата за посещение в детската градина се определя с решение № 3, в което се казва: „Таксите, които ще плащат децата се определят 30 лв. и то плащане всяко шестмесечие предплата от 15 лв.“. [пак там]

От протокола (решение №1/протокол №7) става ясно още, че общината не е разполагала със своя сграда: „Общинското управление не притежава здание, което да може да отстъпи за помещение на забавачницата“ и затова „упълномощава председателя и инспектора предварително да прегледат къщата на Върбан Петков“ [пак там]. Преценили са, че тя не е подходяща за тази цел. Училищните настоятели предлагат за забавачница да се приспособи къщата на Глаголизов (богата търговска фамилия от преди и след Освобождението). На стр.102 от Протоколната книга, в Протокол №8/15.10.1888, решение №1 откриваме следната информация: „Къщата на

Глаголизов, находяща се в улица „Княз Владимирска“, представлявана от Яким Попов, наема се с по 40 лв. месечно за детската градина (забавачница), като в същото време се упълномощава председателят на настоятелството да се помоли ако е възможно, да понамали наема [пак там].

Улица „Владимирска“, е настоящата ул. „Райко Даскалов“, а къщата е била на страната на днешното кино „Просвета“, на ъгъла на ул. „Райко Даскалов“ и ул. „Д. Анастасов“, където сега е построен жилищен блок.[1]

Прави впечатление това, че в протокола отначало се говори за забавачница, по-нататък - за детска градина, детско училище. Равностойно са се ползвали и трите понятия и вероятно това не е случайно. Още преди появата на първите детски градини към българските училища през септември 1882 г. в излизания в Русе в. „Славянин“ е публикувана статията „Детинска градина (забавачница)“ на Виктория (Вела) Живкова, по-късно съпруга на Димитър Благоев, в която статия освен, че изтъква ползата от тях, авторката изказва мнението си относно названието на този род училища: „Ето защо ми се види неуместно туй тълкуване на българина забавачница и не зная откъде са взели българите това название, което по мое мнение съвсем не съответствува. Същото название на тия училища е градини и то е по-право във всеки случай.....“. Названието забавачница добива най-голяма гражданственост и популярност в Русе.[1]

По-късно първата детска градина започва да се нарича централна забавачница и се обособява като самостоятелно учебно заведение.

Документите сочат, че в края на XIX в. в Русе функционират и други детски градини.

В протоколната книга на училищното настоятелство за учебната 1893-1894 г. и по-точно в протокол №1 от 5 ноември 1893 г. се обсъжда въпросът относно закупуването на принадлежности за новооткриващата се към училище „Св. Георги“ в махала „Чукур чифлик“ забавачница (в района около църквата „Св. Георги“, недалеч от централна ЖП гара)[6, с.98]. В Протокол №10 от 3 май 1894 г., пункт 5 се посочва прошенията на учителката при забавачницата в „Чукур чифлик“, с което се оплаква, че слугинята от училището не слугува при забавачницата, понеже не ѝ се плащало, като същевременно моли да ѝ се плаща за да служи в забавачницата [пак там, с.110]. А в протокол № 9 от 22 март 1894 г., пункт 3 е поместен рапортът на учителката при забавачницата на Св. Георгиевското първоначално училище с молба за закупуване на мебели (един долап за съхранение на изработените от децата предмети) и 30 плочи заедно с писалките, начертани на квадратчета [пак там, с.109]. Смятам, че тези три документа са красноречиво доказателство за съществуването през учебната 1893/94 г. на втора детска градина в града – към училище „Св. Георги“.

Интересен е фактът, че за правопреемник на училище „Св. Георги“, се счита днешното СОУ „Васил Левски“. Но претенции за това има и ОУ „Ангел Кънчев“. Вероятно и двете имат основание.

След построяването на училище „Ангел Хаджиоглу“ (днес „Отец Паисий“) с протокол № 64 от 2 септември 1897 г. се решава да се открие детско училище (забавачница) през същата учебна година, като броят на децата в него е 60 - „На основание чл.15 от Закона за народното просвещение Настоятелството реши да се открие детско училище и при училището „Ангел Хаджиоглу“ [7, л.159, реш.1].

До 1898 г. в Русе вече има три детски градини – централна забавачница и детски градини в училищата „Свети Георги“ в махала „Чукур чифлик“ и към училище „Ангел Хаджиоглу“.

За устройството на детските училища, мебелировката им, занятията, които се водят в тях, броя на децата, които са ги посещавали научаваме от протокол № 3 от 16 ноември 1895 г., пункт 17, в който главният учител съобщава, че: „записването на

децата в централната забавачница било прекратено понеже числото на записаните досега възлязло на 88 и ако продължавали да се записват ще възлязат на 150-200, а пък помещението е недостатъчно да го побере. Затова моли да се въведе ред, щото в централната забавачница да не посещават повече от 75 деца, а в Св. Георгиевското не повече от 40-50 деца. Настоятелството реши да се напечата обява, че записването на децата започва от..., а за записаните ако не посещават редовно до две седмици по причина на болест и не представят медицинско свидетелство, ще бъдат изключени от забавачницата“ [6].

Става ясно, че броят на децата в централната забавачница е 75, а за другата - 40-50.

При работата си над архива на русенското училищно настоятелство открих списък за внесените такси на децата от забавачницата през 1893/94 година, подписан от учителката Белинова, с имената на 71 момчета и момичета, от които 70 били българчета и 1 еврейче. Списъкът е разграфен за месеци IX, X, XI, XII, I и II. Срещу имената на някои деца е отбелязано 2 лв., срещу други няма написана сума. В графата за м. декември пише: „През декември бяхме разпуснати, не събирах такси. През септември плащат 40 ученика, през октомври 33, ноември 32, през януари 25, февруари 21 и март 31.“ Този списък е бил изпратен до училищното настоятелство. От него получаваме богата информация: от броя на децата, отбелязани в него, разбираме, че става въпрос за централната детска градина; неплащането на таксите от повече от 50% от децата говори за финансовите възможности на родителите им – признати са за бедни. Прави впечатление това, че не фигурира фамилното име на нито едно богато и известно русенско семейство, няма имена на чужденци, с изключение на едно еврейче. Тази детска градина е истински народна и това е причината за бързото и закриване.

Учителките са използвали Фрьобеловите дарове. В архивните документи е записано: „Гимнастика с I, II и III дар, а с четвърти дар нагледно обучение, гимнастика, дъсчици, квадратни дъсчици, сгъвания и плоски пръчици.“ От рапорта на учителката при забавачницата на Светигеоргиевското училище от 22 март 1894 [6, л.109], с който тя моли „да се купи долап за събиране предмети , изработени от децата и други, които служат за забавачницата, и тридесет плочи с писалките, начертани на квадратчета, понеже са необходими за преподаване на децата...“, съдим за оскъдната материална база. Този рапорт ни показва също режимните моменти в детските градини по това време: физкултурни игри, ръчен труд, рисуване и вероятно елементи на обучение по писане и елементарно смятане. Поощренията и наградите също не са били чужди на учителките – използвали са ги при оценяването на детския труд: “ Накрая да се разделят бонбоните и топчетата, и панделките, които се раздават на децата в забавачниците: централна, „ Ангел Хаджигюл“, и „Св. Георгиевско“ - протокол № 14 от 29 май 1898 г. [7, л. 207]. Централната детска градина е имала специален гимнастически салон, което говори, че се е отделяло особено място на игрите.

Мебелировката на учебните стаи според архивните данни (протокол №1 от 5 ноември 1893 г., реш.1) е била много близка до тази на традиционното училище - в стаите е имало чинове за по две деца, черни дъски и шкафове за съхранение на учебните помагала и предмети, изработени от децата [6, л. 98].

Любопитен е моментът, свързан с построяването на специалната сграда на първата детска градина. След молба от женското дружество „Добродетел“ до училищното настоятелство се решава да бъде дадено на дружеството училищното място в махала Голям Варош. Настоятелството, обаче, поставя условието, че: „няма да бъде частно за дружеството, а общо, както другите български училища в града. Решава да се разреши на дружеството „Добродетел“ да построи забавачница до Девическата гимназия, ако не стигне място да се отпусне от училищния двор на

Девическата гимназия“. Тази сграда се е намирала на ул. „Любен Каравелов“ и граничи с нея на р. Дунав и къщата-музей „Захари Стоянов“, т.е. това е старата сграда на основно училище „Любен Каравелов“. Състояла се е от антре, три учебни стаи, физкултурен салон и две по-малки помещения за дирекция и канцелария. След закриването на забавачницата сградата се дава на Девическата гимназия.

Училищната такса била особено важна за издръжката на детските градини.

Споменава се за два лева на месец, а през 1897 се говори за увеличаване на таксата с 5 лева. Бедните деца са не са плащали такса, но освобождаването от нея било доста сложно – с молба чрез детската учителка до Русенското училищно настоятелство, придружена с документ за бедност от общината.

Кои са били първите учителки? Отговор на тези въпроси ни дават единствено протоколите на училищното настоятелство. Данните са оскъдни, почти нищо не се открива за произхода, образованието, творческия почерк на работата на тези учителки. На някои дори имената са забравени. Едно, обаче, е ясно – работили са в трудни условия, получавали са малки заплати, нередовно изплащани, но са били безкористни и са имали високо чувство на гражданска отговорност и дълг, осъзнавали са, че това основите на бъдещото предучилищно възпитание. Останало е само признанието им на първопроходци на предучилищното възпитание [1].

Както бе споменато по-горе, първата детска учителка е г-жа Чакалова, малкото ѝ име не е известно. Преподавала е през учебната 1888-1889 г. След нея е Рада Николова от Шумен, препоръчана от министерството за учебната 1889-1890 г. Анатолия Белинова е работила най-дълго – от 1888 до 1898 г. - учителствала е в централната детска градина. Друга учителка е Веселина Краева-Хаджиенчева, начална учителка първоначално, а от 1890-1892 - детска учителка. Името на Мара К. Евстатиева също фигурира в протоколната книга, но тя не е преподавала в Русе.

Не можем да подминем и въпроса за научната подготовка на детските учителки. Министерството решава тя да се извършва в Девическите гимназии като последният клас да се профилира в подготовка на детски учителки. В Русе още преди Освобождението Магдалина Царичина, съпруга на писателя Михалаки Георгиев, в класното девическо училище през 1874 г. преподава по два часа педагогика в 3-ти и 4-ти клас. През 1891-1892 г. към гимназията „Княгиня Евдокия“ се открива 6-ти клас, в който се готвят „забавачки“ и то ученички не само от Русе, също от Силистра, Свищов, Тутракан, Плевен, Търново и др. Те изучават педагогика, дидактика, Фрьобелов метод, специална методика, история на педагогиката, хоспитиране и практически упражнения. Учители по педагогическите дисциплини били - Гроздана Пишуркова - преподава от 1889-1892 г., специалист по Фрьобеловия метод; Неделя Атанасова – преподавател по педагогика, работи като учителка, а по-късно и като директорка на Девическото класно училище. Сред педагозите има и двама мъже – Христо Давидович - специалист по Фрьобеловия метод от 1894 до 1898 г., и М. Проданов – учител от 1897 до 1899 г. Интересно за учителските кадри е това, че почти всички са учили зад граница - Русия, Швейцария, Франция, Австрия, Германия, Турция – и владеят писмено и говоримо по три-четири чужди езика [1].

Според сведенията, които ни дават протокол №14 /29 май 1898 г. и протокол № 4/ от 17 април 1898 г. първите детски градини в града ни просъществуват само десет години - от 1888/89 до 1898/99 година. Русенското училищно настоятелство решава те да бъдат закрити. Причините, довели до вземането на това решение са няколко. Първо - отказът на Министерството на просвещението да помага и да поддържа детските училища, тъй като смята, че забавачницата не е задължителна. Като друга причина се изтъква фактът, че за да функционират като такива, детските училища трябва да разполагат с широки дворове и градини за развлечение на децата, а те нямат. Третата причина е липсата на средства – „с малките такси едва

се задоволява нужната управа. Училищното настоятелство закрива забавачницата по нямане удобства и средства [7, л.203, 204].

Учителките са уволнени, учебните стаи са предоставени на училища, а в сградата на централната детска градина се настанява Девическата гимназия.

Според настоящите данни паузата в развитието на предучилищното възпитание продължава до към края на 20-те години на XX век.

В „Изложението за състоянието на Русенски окръг през 1928 година, представено на Русенския Окръжен Съвет през 1929 г от Русенския окръжен управител тогава Иван Ковачев [9] се вижда, че през отчетната 1927/1928 година Българското училищното настоятелство открива в Русе първото народно детско училище, съществували са и частни детски училища - „еврейско, немско и французско“. Това доказва, че Русе е един от градовете, където предучилищното възпитание си пробива път и утвърждава своята важност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Труден е пътят, който извървява родното ни предучилищно възпитание, но все пак успява да докаже ползата и необходимостта от него във времето. Наш дълг е да отдадем признание на „първите стъпки“, поради тяхната историческа значимост. Не бива да подминаваме, а да помним и носим в сърцата си всеотдайността, безкористността и нестихващата енергия на първите детски учителки, които са работили в условия на несигурност, но въпреки това с изключително голяма отговорност за доброто на българските деца. Гордост и привилегия е за нас да знаем, ценим и предаваме на поколенията класическото начало на организираното обществено предучилищно възпитание в родния ни град Русе.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Антонова, Е. Предучилищното възпитание в края на 19 в. сп. Предучилищно възпитание, бр.2/1988 год.
- [2] Антонова, Е. Първата детска градина. в. Дунавска правда, бр. 134/ 09.06.1987г.
- [3] Антонова, Е. Предучилищното възпитание в края на 19 в. в. Дунавска правда, бр.188/11.08.1987 г.
- [4] Дончева, Ю. След 120 години да кажем недоизказаното за Вела Благоева. <http://www.teacher.bg/forum/Details/28264> (януари 2015 г.)
- [5] Държавна агенция“Архиви“.Ф76К,оп.1,а.е1, л.99, 100, 101, 102, 103, 104, 105
- [6] Държавна агенция“Архиви“.Ф76К,оп.1,а.е2, л.98, л.109,л.110а
- [7] Държавна агенция“Архиви“.Ф76К,оп.1,а.е3, л.159, л.203, л.204, л.207
- [8] Златев, Л. Началото на предучилищното образование. в. Дунавска правда, бр.232 / 02.10.1985г.
- [9] Изложение за състоянието на Русенски окръг през 1928 г. (отдел „Краезнание“, Регионална библиотека „Любен Каравелов“,гр.Русе).
- [10] Колев, Й. Националната оригиналност на българското предучилищно възпитание. Педагогика, година LXXXIV, книжка 1, 2012 г.
- [11] Чакъров, Н. История на предучилищното възпитание в България, изд.Народна просвета, 1961г.

За контакти:

Николина Тодорова Илиева, студентка III курс, Русенски университет „Ангел Кънчев“, ФПНО, специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“, ОКС „Бакалавър“, email: niki_il@abv.bg.

Научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева, катедра *Педагогика психология и история*, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: jdoncheva@uni-ruse.bg

Перспективно планиране на педагогическото ръководство на сюжетно-ролевата игра

автор: Живка Жанова Илиева
научен ръководител: гл. ас. д-р Ася Велева

Abstract: Perspective planning of pedagogical guidance of role play: *The pedagogical organizing and guidance of the role play means that the teacher plans multiplicity of activities in order to maintain children's interest to the play and to stimulate the development of the play. The main purpose of current paper is to submit theoretical and methodological basis for the planning of the pedagogical activities and goals so that play develops. In addition an actual example of such planning on the topic "Detective" is proposed.*

Key words: *guidance of the role play, planning, perspective.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Човекът в различните етапи от съществуването си се въплъщава в различни роли, обвързани с личностното му и професионално развитие - в началото е непослушно дете, после тинейджър, след това глава на семейство, родител, работник, учител, успешен ръководител, мениджър, застраховател и др. Една от основните цели на възпитанието и обучението на децата в детската градина е подготовката им за живота като възрастни, а една от основните дейности е играта. В тази връзка е интересен аналога с описанието, което Б. Минчев дава за понятието „форма на живот” - единица на анализ в психологията.

„Форма на живот - Игра на жизнените сили на субекта, извършвана по правила, които са ѝ вътрешно присъщи. Съответната форма на живот може да бъде разбрана само отвътре, ако познаващият субект участва в „играта” [3, с. 35].

Предвид това можем да кажем, че играта, като „форма на живот” при децата е символ на свобода, удоволствие, радост, необходимост, ценност, а в живота на възрастните е скрита зад различни дейности и отговорности. Възрастните имат достатъчно знания и умения, за да изиграят успешно поредната роля в живота си, но децата въпреки, че имат достъп до множество информационни източници за действителността, нямат необходимия опит за игровото ѝ претворяване. Затова една от основните педагогически цели за развитието на сюжетно-ролевите игри е именно тази – формиране на игрови умения у децата за пресъздаване живота и дейността на възрастните.

Според С. Жекова „много страни и моменти от проблемите на игрите имат вече задоволително осветление, благодарение на което са изяснени и голяма част от въпросите на ръководството им. И въпреки големите постижения в тази област най-същественият вид игри-сюжетно-ролевите, които имат значителен дял в детското развитие и формиране, все още остават слабо звено в теорията и практиката на предучилищното възпитание. Учителките трудно намират най-сполучливият път за ръководенето им“ [1, с. 3].

Днес нещата стоят по същия начин, поради липсата на методически разработки относно организацията и ръководството на сюжетно-ролевите игри.

В труда си, посветен на педагогическите средства за формиране на игрови умения, И. Миленски посочва, че един от начините за стимулиране на разнообразно игрово съдържание е преднамереното планиране на педагогическия процес.

Авторът защитава тезата, че играта може да се планира перспективно и тематично въз основа групиране на теми за игра през годината /перспективен план/, и на обединение на няколко занимания за изясняване на тема от околната действителност /тематичен план/. Необходимостта от това се обосновава, от една страна от връзката между отделните образователни направления, а, от друга – на

връзката между обучението и играта. Тематичните планове по Социален и Природен свят и по запознаване с художествена литература, внасянето на съответни играчки и игрови набори, оказват положително влияние върху съдържанието на самостоятелните игри [2].

Във връзка с казаното по-горе основната цел на настоящия доклад е систематизиране на конкретни идеи, теми и начини на организация за едно планирано и перспективно практическо ръководство, което да е в помощ на педагозите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Методически насоки

○ *Относно принципите за ръководство*

Първият принцип се изразява в **съобразяване с психическото и физическо развитие на детето** и възможността му да опознава света около себе си. Това обуславя усложняването на програмното съдържание по всички направления. В резултат на това децата развиват своите интелектуални и творчески способности, което води до едно по-задълбочено и богато игрово действие.

Вторият принцип е следствие от първия, а именно **тематичното обвързване на игрите с работата по другите направления**. Целта е усвоените знания, умения и впечатления да намерят своето естествено отражение в сюжетно-ролевите игри /СРИ/ и да послужат за стимулиране и мотивиране на детската личност към творчески изяви.

Друг важен принцип, който трябва да се има предвид и от който зависи игровото действие, е принципът за **комуникативно-дейностното формиране на речта и в частност диалогично свързаната реч**, без която ролевата реализация е немислима. Той се изразява във взаимна свързаност на различните видове речева дейност (слушане и говорене) и чистото двигателно действие, подчинено на конкретна роля, за да се разгърне и развие сюжетното действие.

Предварителната педагогическа подготовка по работата за развитието на този вид игри трябва да се съобрази с принципа за **нагледно-образно и нагледно-действено реализиране на поставените задачи**, подкрепени от словото на учителя. Това е необходимо, защото в този етап на развитие мисловната дейност на децата има преди всичко нагледно-действен характер. В подкрепа на това е изказването на Й. Факирска, според която когато се обяснява и показва едновременно и след това се дава възможност на детето да извършва самостоятелни действия с обекта, тогава има най-добри резултати. Възможността за извършване на действие с обекта на познание е най-доброто средство за проява на творчество [4, с. 32].

Петият принцип се отнася до **системното и последователно усложняване на игровите сюжети и теми** в развитието на играта в различните възрастови групи. Необходимостта от това се дължи на факта, че познавателният опит на децата нараства, а от там и техните интереси и потребности се изменят. Системното усложнение на проблемите в игровите ситуации водят сами по себе си до една по-дългосрочна мотивация за игра.

Разбира се, следва да се съблюдава и принципът за **индивидуален подход** към всеки от участниците в игровия процес, осъществен и съобразен с общия колективен характер на играта. Индивидуалният подход се изразява преди всичко в опознаването на игровите мотиви, действия, възможности, влечения и познавателния опит на всяко от децата в групата, за да се организира едно успешно планиране и ръководство на сюжетно-ролевата игра.

И не на последно място е принципът за **самостоятелност и самоинициативност**, който е също много важен момент от развоя на играта. Не

бива да се създава нагласа за задължително започване на играта. Още в началото у децата трябва да се създаде самочувствието на самостоятелни творци в предстоящата дейност. Шаблони в началото на играта не трябва да има.

○ **Относно педагогическите цели**

Главната цел на педагога е **да формира у децата траен интерес към сюжетно-ролевите игри и умения за тяхното самостоятелно, богато и съдържателно разгръщане**. За да се стигне до нейната реализация е необходимо преди това да се осъществят други подцели, които са взаимно свързани и подчинени една на друга. Първата е децата **да добият опит и умения за игрово претворяване** на живота на възрастните. Това е практически осъществимо, ако те имат достатъчно **натрупани впечатления и знания за живота и трудовите дейности на хората**, за важни обекти, забележителности, процеси и явления от действителността. Следващата стъпка е педагогът да предостави на децата възможността да **усвоят разнообразни действия с играчки или предмети заместители**, които са присъщи за даден образ, който трябва да имитират. Паралелно с това им **дава и речеви образци- реплики**, което спомага за формирането на ролевото им поведение. Педагогът трябва **да намира начини за интегрирането на темите на СРИ в работата по другите образователни направления и обратното**, натрупаните знания и впечатления от съответните направления децата да използват в игрите си. След като се осъществи практическата реализация на всички тези цели, тогава може да се работи върху обогатяването, усложняването и развитието на СРИ, което води и до формирането на траен интерес към тях.

○ **Относно предварителната подготовка**

За да се обогати познавателния опит на децата, се организират разходки, беседи, срещи, наблюдения, прави се подбор на художествена литература, филми, картини и др. Съществено значение има и осигуряването на добра материална база за игра, включваща освен разнообразни игрови материали и атрибути и предмети заместители. В обучаващите ситуации децата извършват продуктивни дейности – изработват нови игрови материали или изучават песни и танци, които могат да се използват за целите на игровото действие.

○ **Относно обогатяването и развоя на играта**

Върху творчеството на децата на СРИ оказват влияние, от една страна, **интегративните връзки между видовете игри** – игри с правила /дидактични, подвижни и музикално-подвижни/ и творчески /сюжетно-ролеви, строително-конструктивни и игри-драматизация/, а от друга, **обучаващите ситуации по различните образователни направления** - Природен и Социален свят, Български език и литература, Музика, Изобразително изкуство, Игрова култура и т.н. Това дава възможност на педагога посредством разнообразни и интересни игри и задачи да обновява и обогатява съдържанието на СРИ.

Творчеството на децата е повлияно и от педагогическото майсторство на самия учител. От него зависи по какъв начин ще привлече вниманието и ще предизвика интереса им за игра и как ще я доразвива, усложнява и т.н. За да имат положителен ефект върху развитието на СРИ планираните задачи, трябва да са съобразени с темпа на развитие на децата в групата, техните интереси, умения и жизнен опит. Това от своя страна изисква задълбочено опознаване на характера, влеченията и индивидуалността на всяко едно дете.

Отчитайки всичко казано до момента, по-долу представяме конкретен пример.

**Перспективен план за развитието на сюжетно-ролевата игра
„Следотърсачи” в четвърта група.**

Цели на перспективния план: да се постави пред децата една иновативна тема за бъдещи игрови действия; да натрупат знания за различните дейности, извършвани от следотърсачите и причинно-следствените връзки между тях, за да могат да ги имитират, а също и за средствата, които използват; сами да си изработят интересни игрови материали, с които да пресъздават нови игрови действия; да се провокира въображението им и да се разширява съдържанието на играта чрез поставяне на разнообразни задачи и проблеми в обучаващите ситуации и в свободните режимни моменти; да се поддържа интереса им към темата.

Дейности, заложи в перспективния план:

Педагогът провежда предварителна подготовка, като в свободни режимни моменти представя пред групата произведенията: "Хензел и Гретел", „Франклин и тайният клуб", „Франклин намира чужда вещь" и др. Въвеждането в темата се осъществява в обучаваща ситуация **по Български език и литература**, в която децата се запознават с приказката „Франклин и клубът на следотърсачите". Провежда се беседа, на която обсъждат как са облечени героите, какви средства са използвали, какви псевдоними имат, какви действия предприемат и защо и т.н.

Разгръщането на темата „Следотърсачи" става в занимание **по Игрова култура**. Предварително подготвено дете от друга група поставя пред децата проблемна ситуация - то е изгубило играчката си в тяхната занималня и ги моли за помощ, като я потърсят и открият. Ходът на ситуацията протича под формата на обучаваща игра, в която педагогът организира екип от следотърсачи и го ръководи. В играта участват всички деца, като им се предоставят подходящи игрови материали - бинокли, фенерчета, фотоапарат, лупа, бележник, пликче за съхранение на улики и др., с които да извършат необходимите действия при разследването, а именно – детайлен оглед на предварително набелязаните места, фотографиране и съхранение на намерените доказателства, откриване и сравняване на улики. Учителят изказва необходимостта от събиране на предварителна информация по случая, съобразно това им дава образец на разпит, разпределя и уточнява предназначението на игровите средства, показва какви действия могат да се извършват с тях, ръководи играта и записва в дневника на разследването.

В занимание **по Български език и литература** за развитие на речта децата измислят разкази по картини от приказките. Подходяща задача е и дидактичната игра „Следотърсачи", в която трябва да намерят и оградят дадена буква в текст. За по-голям интерес може да използват увеличителни лупи, които са изработили преди това. Като разновидност на тази дидактична игра е откриването на закодирана дума в текст, който възприемат слухово. Например след прочита на творбата на В. Осеева „Вълшебната дума", „следотърсачите" трябва да назоват думата, която върши чудеса. В работата по звукова култура децата, слушайки произношението на конкретна дума откриват мястото на даден звук- дали е в края, в средата или в началото ѝ. Мотивиращо въздействие имат задачи свързани с измислянето на име на клуба, таен поздрав или да си измислят прякори.

По време на ситуация по **Физическа култура** се провеждат активности, чрез които децата затвърдяват и усъвършенстват уменията си, като изпълняват различни упражнения и игри, обвързани с темата. Например т.нар. „мечешко ходене", което всъщност е лазене от свита стояща опора или пък ходене на пръсти по

предварително залепени следи. Целесъобразно е организирането на подвижни игри със състезателен характер. Например участниците се разделят на два отбора, които трябва да открият скрит предмет в салона по упътване обозначено на листи чрез които да се ориентират в пространството.

По **Изобразително изкуство** се поставят следните задачи: да измислят и нарисуват знак, който да е символ на „Клубът на следотърсачите”; да нарисуват или моделират от пластилин или глина стъпки, които ще използват в играта си за следи, да си изработят визитни картички с рисунки върху тях и др.

Заниманията по **Конструктивно-технически и битови дейности** предоставят на децата следните възможности: да нижат гивни от макарони или нарязани сламки, с които ще се отличава техния клуб; да си направят лупи от картон и целюфан; да си сгънат шапки от хартия, които ще си слагат по време на игра; да изработят фотоапарат от картон и бележник, в който ще си записват важни неща; да си направят бинокли, фенерчета и пликове за събиране на улики. Да си построят от подръчни материали леговище, в което ще обсъждат и планират играта си и да си изработят рекламна табела и пощенска кутия, които ще поставят отпред.

В **музикален план** изпълняват или слушат песни като „Детство мое”, „Детска планета”, които да са тематично обвързани с детството, игрите, супергероите и т.н.

При обучението по **Математика** под формата на дидактични игри трябва да откриват пропуснати числа от числовата редица. За целта педагогът ги е изписал с восъчна свещ и зашриховайки с молив върху листа децата ги откриват.

По **Социален свят** се организира среща с полицаи, който разказва подходящи случаи от практиката си, показва истински белезници, палка, преподавател, отпечатьци, улики и други интересни предмети и средства, които се използват при едно разследване. Хубаво би било да им направи подарък, например снимки, отпечатьци, значки, които децата да използват в игрите си.

В **свободните режимни моменти** учителят провежда игри, в които децата трябва да намерят разликите между две рисунки или да открият верния път в лабиринт. Тези активности може да се съчетаят и с дидактични задачи. Например в лабиринта да има изписани букви, като само по верния път, те да образуват дума или послание което с помощта на педагога да прочетат. Това може да е „Браво”, „Франклин”, „Благодаря” и други в зависимост от образователните и възпитателни цели. Подходяща е и играта „Топло и студено” за откриване на скрити предмети в занималнята или на двора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сюжетно-ролевите игри остават на едно подражателно ниво и не водят до обогатяване и развитие на детските умения и качества, ако не се извършва педагогическо ръководство. Изготвянето на перспективен план за развитието на този вид самостоятелни творчески игри, както и въвличането на децата в нови интригуващи теми, съобразени с условията на днешния свят изпълнен с иновации, е един успешен начин за осъществяване на ръководство им.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Жекова, С., Творчеството на децата в сюжетно-ролевите игри. – София, 1969, Народна просвета.

[2] Миленски, И., Педагогически средства за ръководство на детската игра [първо издание].- под ред. на проф. д-р Е. Петрова, доц. к.п.н. Е. Русинова, доц. к.п.н. Е. Янакиева - София, 1995, Издателска къща "ЕОС".

[3] Минчев, Б., Обща психология [трето допълнително издание]. - София, 2011- Сиела Норма АД.

[4] Факирска, И., Предучилищна педагогика. Съвременни проекции и проблеми.- Русе, 2012- печат на Русенския Университет "Ангел Кънчев".

За контакти:

Живка Жанова Илиева, специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“, Факултет „Природни науки и образование“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 088 99 23 139, e-mail: janova_ilieva@abv.bg.

Научен ръководител: гл. ас. д-р Ася Велева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Факултет „Природни науки и образование“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.:089 46 99 734, e-mail: aveleva@uni-ruse.bg

Танцът в качество на невербална комуникация, като средство за възпитание

автор: Каролина Лазарова Пенкова
научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева

Abstract: *This text defends the idea that communication is a key method for transmitting and receiving information. It is used to transfer and exchange thoughts and feelings, ideas and messages. Dance as an art form, refers to the means of education, by creating artistic image of the movement and position of the human body. An attempt was made to examine the specifics of nonverbal communication and dance as part of the information available on its process of education... Examine are the most commonly used means of communication, stages and feedback mechanisms. Special emphasis is placed on gestures and positioning of the body in space.*

Key words: *dance, nonverbal communication, education.*

*„Да гледаш велики танцьори или танц от най-висока класа,
които да те развълнуват, без да знаеш точно защо,
е най-висшият вид комуникация“
Луис Хорст*

ВЪВЕДЕНИЕ

Танцът, се е обособил през годините като основна форма на общуване. Неговата култова база и основните му етапи на развитие в голяма степен визират развитието на културата и дадена общност, където същият се заражда и развива. Днес той се е обособил и като своеобразно средство за възпитание на различни деца и групи. Това го прави обект на изучаване и интерес с цел включването му в практически дейности за естетически и нравствени възпитание и не само. Културата е част от възпитанието и разбирането на танца, уменията същият да се изпълнява, да създава естетическа наслада и да изгражда детското тяло е важно и в този смисъл е задача на институциите, работещи с деца.” Като всеки процес на обмяна , така и общуването води до някаква промяна у всички участници в него,Ето защо може да се твърди, че общуването е една от основните движещи сили в личностното и общественото развитие.”[2]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Историята на танцовото изкуство започва още от древността. Неговите корени намираме в най-примитивното творчество на първобитния човек. Преди появата на вербалното разменяне на информация, хората са общували с жестове. Част от тях след време се превръщат в танцуwalни.

В миналото хората са подражавали на животните, като са възпроизвеждали жизнени явления, за да ги предадат, покажат, усвоят. От тогава е налице и танцовото изкуство - свързано с живота и труда на човека. Интересен факт е, че трудът е един от първите фактори за превръщане на натуралното човешко явление в танцуwalен жест. Съдържанието на труда и оръдията на труда се явяват определящи по отношение на танца в първобитното общество. Този факт обяснява защо много от първобитните танци са наподобявали едни или други конкретни трудови процеси ”.Добри обяснения в тази насока откриваме в „Писма без адрес”¹ на Плеханов, Г. В. дели танците на:

✓ **Подражателни:** това са танците на първобитните народи, които са свързани с начина им на живот и производство. Понякога танците са наподобявали

¹ Вж. Приложение 1

движения на животни, например: австралийските на жаба и кенгуру, северо-американските на бизон и мечка и т.н.

✓ **Заклинателни:** Тези танци разкриват вярата в духовете, за да получат разположението на духовете, първобитните хора са правели жертво-принуждения. Старае ли са се да омилостивя боговете. Към този вид спада и погребалния танц.

✓ **Любовни танци:** Това са били тези мимики и жестове, чрез които хората са изразявали своите елементарни физиологически потребности.” [1]

Елементите на първобитното танцуване то това са били: скокове, бягане, ниски поклони към земята, издигане на ръце към небето и слънцето, тропане с крак, въртене и др. И всичко това като извор на топлина и живот. По този начин най-елементарно са общували и положително са възпитавали ценности у подрастващото поколение. Една от особеностите на първобитния танц е тази, че той е насочен в **наивно-реалистичен характер**. Човек не е бил способен да си обясни явленията на природата, не е могъл да мисли обобщено, за това е обожествявал природата и подражавал на животните. Стремили са се да постигнат външно сходство, с това което изобразявали. За целта са използвали маски, кожи, приспособления от дърво и др. Всеки пол е имал свой танци. Друга особеност е **масовия характер** на танцовото изкуство.

Танцът дори и в своята най-примитивна форма е бил творчество от илюстрации, от имитации на обкръжаващата го действителност, човека се е научил да обобщава, да размишлява и с течение на времето танцовото изкуство се превръща в “съзнателен процес, чрез който се извършва комуникация”. Ако разглеждаме танцът като комуникация, можем да ги определим като- процес, при който се извършва предаване и обмен на информация между два или повече субекта.

„Комуникационният процес протича в четири основни етапа:

I. Кодиране на съобщението – подателят на съобщението избира и обработва информацията, която иска да бъде получена от адресата.

II. Предаване на съобщението – кодираното съобщение се изпраща към адресата посредством комуникационен канал.

III. Декодиране на съобщението – получаване и разчитане на изпратеното съобщение от адресата.

IV. Обратна връзка – от адресата до подателя.

Фиг.1 Модел за предаване на информация

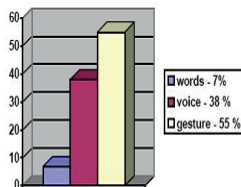
В танца невербалната комуникация съобщението се изразява чрез езика на тялото, стойката, жестовете, мимиката на лицето, погледа, усмивката и т. н.

Изследванията на проф. Албърт Михрѝбийн от Калифорнийския университет в Лос Анджелис за възприемането на вербалния език е следното:

- ◆ чрез слухът си човек възприема 7% информация;
- ◆ чрез разговор (глас) 38%;

- ◆ чрез мимики и жестове 55%.².

Това доказва ефективното влияние върху личността.

Фиг. 2. Графика за усвояване на съобщението, предадено чрез различните канали на комуникация

Обективно невербалната комуникация е първичната комуникация в човешкото общество [4]. С развитието на човешкото общество се развиват и усложняват и посланията, които се влагат във всеки един танц – те са резултат от потребностите и динамиката на обществото. В наши дни танцът съществува самостоятелно или в комбинация с друг вид изкуство като по този начин може да бъде постигнат различен ефект.

Той под една или друга форма е намирал място и при възпитанието на децата в класни и извънкласни форми. В последните години заслужено място заема и като арт-терапевтична техника при деца в различни образователни потребности. Комуникацията чрез танца може да бъде разгледана в два аспекта:

- **Комуникацията между танцьорите и публиката³**

Като социален феномен той събира хората в общности по интереси, социализира, изразява социални послания и т.н. До голяма степен това се дължи на свободата на танца – той е променлив и адаптивен, няма строги правила, има големи възможности за импровизация, и не се нуждае от специална подготовка, за да бъде разбран. Предизвикателство пред хореографа⁴ и танцьорите е в този отрязък от време да бъде представена история с въведение, кулминация и развързка, която да бъде разказана само чрез езика на тялото. Тук важна роля играят, освен хореографията, избора на музиката, декора, костюмите, грима и осветлението. Те могат да пресъздават роли, да рисуват маски, да променят възприятия, играейки с цветове, форми и обеми. Когато в танца се съчетаят хореографията, музиката и драматургията, тогава можем да говорим за изкуство. Танцът може да предава картини от действителността, да напомни някакво преживяване или да внуши емоция, която зрителят да доразвие сам за себе си въз основа на личния си опит, въображение и потребности и това е неговия огромен възпитателен потенциал.

- **Комуникацията между самите танцуващи - друга възможност за реализиране на възпитателните цели.**

Езикът на тялото е показател за състоянието на човек в даден момент и ситуация. Затова комуникацията между танцуващите в двойка е несъзнателна

² Вж. фиг.2

³ Заб. Според възпитателната цел, танцът може да се провежда между различни партньори и на различно място

⁴ Заб. Ролята на хореограф, може да играе и социалният работник

комуникация, но чрез ролите той може да предизвиква чувства, да оказва определени влияния и да променя нагласи, т.е. да възпитава. Невербалната комуникация е по-силно развита при жените отколкото при мъжете. Това е така, защото условно можем да наречем вербалната комуникация „комуникация на разума“ (т. е. мъжка), а невербалната – „комуникация на чувствата“ (т.е. женска). Този факт, би следвало да се взема под внимание при подбора на танца и ролите, при включване на танца във възпитателни взаимодействия. При танца в двойка партньорите комуникират по няколко начина и на тях децата трябва да бъдат научени, не само на ниво подражание, а чрез разбиране на смисъла и посланието, на последствията и силата на: „погледа; мимиките и жестовите; контакта- сила, начин на захват, телесна температура и разстоянието между двойките.

Днес е време да възприемем теорията, че чрез танците още преди самото раждане на детето, през целия период в утробата на майка си, се подобрява както на майката, така и на бебето, физическото и здравословно състояние. „Танцът с бебета дава възможност съчетанието от музика и движение да бъде споделено с вашите бебета.“ [5.] Това се твърди и утвърждава в курса за „Танцуващи майки“. Те доказват, че допринасят за комуникацията между майката и детето [7].

В по-късен етап за развитието на бебето (след неговото раждане) танцът е: Музикално-двигателно възпитание заемащо голямо място в живота на детето и „допринася за внасянето на бодрост и красота в ежедневието на децата, техните игри, бит и труд. Развиват се гъвкавост, ритмичност, танцови умения, правилно дишане, артистичност, тонизира се детския организъм и се активизират детските движения.“ [5]. „В предучилищното детство и начална училищна възраст децата се нуждаят от повече възможности за срещи с танцовото изкуство, за да се продължи влиянието, посочено по-горе. Работата, свързана в усвояване на компетенции за водещи на подобни дейности в условия на моделирани ситуации в интерактивна учебна среда е начин, с който студентските компетенции в тази насока се усвояват и развиват. Практиката показва, че трудностите с използване на предлаганите модели по време на практически упражнения не само са преодолими, а е възможно да се стигне до ниво самостоятелно изграждане и използване на тези модели за естетическо и физическо възпитание чрез танца.“ [3]

С цел доказване или отхвърляне на горните тези бяха проведени анкети, с родители – двадесет на брой и наблюдения върху техните деца проведено в рамките на два месеца показва, аналогични данни при 7 – 10/11 годишни деца. Данните доказват, че нуждата от всестранна и различна комуникация се засилва в ежедневието на децата. Както в семейството така и извън него, комуникацията чрез танца допринася за положителните взаимоотношения между подрастващите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като цяло от проучването на литературата, проведената анкета и наблюдения могат да се направят следните изводи за влиянието на танците върху възпитаността на децата [6]:

- ◆ „Формира се интерес и естетически усет към танцовото изкуство. Развиват на се музикално-сензорните усещания.
- ◆ Подобрява се ориентирането в пространството.
- ◆ Формира се творческо отношение към музиката.
- ◆ Утвърждават се като устойчива характеристика на личността нравствено-естетически чувства и взаимоотношения между играещите чрез танца.“

В заключение може да се отбележи, че танцът е надежден източник за получаване и предаване на информация, Посланията му се възприемат безусловно,

на подсъзнателно ниво, и достига до по-широк кръг получатели, без да бъде подлагано на критика и анализ. В този смисъл е и изводът за целесъобразността да се усвояват компетенции за работа с деца от студенти, чрез които могат да се използват нетрадиционни визуални средства за реализиране на възпитателните цели - част от които чрез танца.

Приложение 1

Об исходе.

Тысяча лет

Спасибо тебе, мой друг!

[illegible]

ЛИТЕРАТУРА

- [1.] Анчева, Д., Лекционен материал, История на балета, НУИ: " проф. В. Стоянов"- Русе, 2006.
- [2.] Георгиева, С. Феномени на възпитанието, Авангард-Принт-ООД, 2010, стр.87.
- [3.] Георгиева, С. Текстове и модели от семинарни упражнения, за възпитаване на ритъм и разбиране на особеностите на музиката и танца като средства за общуване, 2015
- [4.] Петрова, Н. <http://media-journal.info/?p=item&aid=154> /
- [5.] <http://roditeli.info/parents/dancingwithbabies>
- [6.] <http://dfktj.com/47/>
- [7.] http://www.9m-bg.com/?p=news_inner&sub=877

За контакти:

Каролина Пенкова, специалност, Социална педагогика, Катедра Психология, педагогика и история, Факултет Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: love_candy@abv.bg 0899044152

Научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082 841619, ПФ-А305. e-mail: sonia1956@abv.bg

Възпитанието на любов у децата като старт за щастлив живот

автор: Глория Божидарова Георгиева
научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева

Abstract: *The topic which we are going to consider is about educating love in children. I am going to show you many facts and theories about love education, about the way it affects children from the day they were born until their maturity.*

Key words: *Love, Family, Happiness, Education, Success*

*"Всичко, което излиза от ръцете на твореца,
е хубаво, всичко се развяля в ръцете на хората."*

Жан Жак Русо

ВЪВЕДЕНИЕ

Повечето родители, които адекватно осмислят родителските си роли и свързаните с тях отговорности не се събуждат сутрин с мисълта да направят живота на своето дете непоносим. Тъкмо обратното. Сутрин много майки решават: "Днес ще бъде един спокоен ден". Въпреки добрите намерения обаче нежеланата "война" избухва отново. Пак се улавяме че казваме неща, които не сме искали да кажем, и то с тон, който не ни харесва. Голяма част от родителите желаят децата им да бъдат спокойни и щастливи. Но не всеки притежава тези умения, онзи ключ към детската душа, който прави общуването между децата и възрастните правилно. Но именно родителите са тези, които изграждат и оформят характера на детето и го превръщат в личност. За да го възпитат правилно трябва да го обичат, да го подкрепят, да го насърчават, за да се превърне в миролюбив, спокоен, позитивен и достоен човек. Тези въпроси и бъдещата ми работа като социален работник, както и наблюденията ми върху живота на хора пораснали без любов провокираха у мен желание за работа по настоящата тема.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Възпитанието е ключът към бъдещето на детето, а родителите го правят и извайват така, че един ден детето им да изпитва по-малко затруднения. За възпитанието са нужни няколко основни неща:

- ◆ да обичаш;
- ◆ да подкрепяш;
- ◆ да насърчаваш;
- ◆ да прощаваш.

Когато възпитаваш детето трябва да го обграждаш с любов, да му покажеш че си до него и ще му помогнеш ако има нужда, но за да изградиш от това дете един добър, миролюбив, достоен човек, то трябва през целия му път да му показваш как да бъде щастливо, как да дарява любов и как да прощава, а за да му ги покажеш трябва самия ти да ги проявяваш. Когато се усмихваш, когато му показваш любовта си, то тогава посаждаш в него плода на добрината, любовта и прощката. Но ако едно дете расте в стрес, негативизъм и насилие, то се превръща в човек неспособен да обича, не способен да сее агресия и обиди, не защото е родено такава или защото това е неговата същност, а защото е възпитано в такава среда, защото родителите му не са помислили в какво превръщат детето си.

Въпросът за възпитанието от дълги години привлича вниманието на редица педагози, те имат различни идеи но основата е една и съща – любов, като условие и предпоставка за щастие.

Според български синонимен речник тези понятия се определят по този начин:

"1. *любов*, обич, севда - Общо зачение. Дълбоко, силно влечение към някого, нещо." [4; с. 272];

"2. *щастие* - късмет, сполука, шанс, лотария прен. блаженство, благо, добротчина" [4; с. 352].

Според български тълковен речник:

"1. *любов* ж. 1. Чувство на привързаност към някого или нещо; обич. Любав към отечеството. Любав към човека. Майчина любов. 2. Чувство на привързаност, симпатия, основана на полово влечение. Женя се по любов. Обяснявам се в любов. Стара любов ръжда не хваща. 3. разг. Човек, който е обект на такава привързаност. Той е моята любов. 4. Склонност, влечение към нещо. Любав към изкуството. Прави любов-върша, извършвам полов акт". [6; с. 426].

"2. *щастие* ср. 1. Състояние, чувство на душевно задоволство, чест, добротчие, благополучие. Семейно щастие. 2. Благоприятен случай. Щастие то му проработи." [6; с. 1085].

Ето някои идеи на педагози утвърдили се във времето:

Въпреки факта че Русо е израснал без майчина любов и майсторът, при който е чиракувал му е показал само грубо отношение и насилие, той не е останал безпричасен към проблемите за любовта, необходимата на децата, за да растат щастливи и любвеобилни.

Жан Жак Русо се обръща към родителите и възпитателите с позива: "Обичайте детството, поощрявайте неговите игри и забави", не форсирайте детското развитие, отнасяйте се с детето съответно неговата възраст." [5; с. 114].

Може би и още "...прекалено многото задължения" пречат на бащите да бъдат наставници. "Този който не може да изпълнява задълженията си като баща, няма и право да става такъв. Нито бедността, нито работата, нито уважението на хората не го освобождават от задълженията да храни и възпитава сам децата си." [5; с. 116].

Тези възгледи на Русо са актуални и днес, тъй като родителите са загрижени за работата си и мислят, че щом са се погрижили децата да са облечени, обути и нахранени значи са си свършили работата. Но техните задължения не свършват дотук, те трябва да обичат и възпитават децата си, да ги научат на добродетели, за да станат достойни хора.

♦ Според Макаренко любовта към децата трябва да бъде възискателна. "В "Книга за родителите" и в "Лекции за възпитаване на децата" Макаренко подробно изяснява въпросите на семейното възпитание. Той смята, че то е изключително важно и ако бащата и майката живеят дружно, ако в семейството цари взаимно уважение между неговите членове това се отразява благоприятно върху децата." [5; с. 513].

Също и че: "В семейството е нужно да има точно определен режим. Родителите трябва да проявяват към децата си "възискателна обич" и да съзнават своята отговорност пред родината за възпитаването на децата си. Всяко гледане на децата със снизхождение развива у тях егоизъм, безсъръдие, големство и леност." [5; с. 513]

Макаренко дава тънък анализ на различните видове лъжлив родителски авторитет - "авторитета на деспота, авторитета на надутия, авторитета на педанта, авторитета на лъжливата дружелюбност, авторитета чрез подкупване и др." и казва, че „истинския родителски авторитет почива на редовния, трудолюбивия живот на родителите, на поведението им като достойни граждани, на познаване природата на детето, на подпомагането му и възискателната обич към тях." [5; с. 513].

И днес, наставленията на Макаренко, звучат актуално: "Педагогът трябва да проявява творчество, без да се спира пред необходимия педагогически риск. Не студена суровост и не безхарактерна мекушавост, а мярка в любовта и строгостта, в милувки и възискателност-такова трябва да бъде отношението на педагога към възпитаниците." [5; с. 513].

♦ Друг педагог, който обръща сериозно внимание на децата е Песталоци. Възпитанието е, казва той, „развиване природните способности съобразно естествения ход на природата и по посока на постоянното усъвършенстване на човека. Изявяването на "истинска човечност", създаване на цялостен човек - такава е според Песталоци целта на възпитанието. Това означава да се доведат заложените до възможното съвършенство. Мисълта и волята у човека към добро трябва да се съединяват и развиват равномерно." [5; с. 141].

В идеята човечност Песталоци влага голямо социално съдържание: "саморазвитието на човека е важно не само като индивид, а главно-като член на великото човешко цяло. Човек трябва да се осъзнае като син на голямото човешко семейство, като брат на другите хора." [5; с. 141].

"На значима част в съчиненията си, Песталоци се спира на въпроса за семейното възпитание, на значението на майката като възпитателка. Той посочва, че чувството на обич към децата и хората, доверието към тях, дисциплината, чувството на благородност, търпение, дълг, религиозно чувство и т.н. произлизат от "отношението на майката към малкото дете." [5; с. 141].

В последните години има неопровержими доказателства, че възпитанието на детето започва още от неговото зачатие. През цялата бременност малкото бебе се повлиява от чувствата на майката. Това е причината много психолози да твърдят че по време на бременността тя трябва да бъде спокойна, щастлива и да се храни здравословно. Бебето възприема семейството и неговата структура, усеща отношението между майката и бащата, разбира връзката и любовта между тях. "Пренатално възпитание е това, което се извършва чрез майката от естествените процеси на бременността. Още древните цивилизации: египетска, индуска, келтска, африканска и на американските индианци, познавали добре важноста на този основен за човешкото същество период и за влиянието на околната среда върху плода в утробата. Те били постановили за бъдещата майка, за родителската двойка, за селото и цялото общество правила на живот, които позволявали на бебето в утробата да се развива при най-добрите условия. В Антична Гърция Аристотел и Платон считали създаването и раждането за основни елементи при търсене на щастието в тясна връзка с обществото и космоса. Китайците пък създали пренатални клиники, където бъдещите майки отивали да изживеят очакването в спокойствие и красота. През 15-ти век Леонардо да Винчи смятал, че: "Всяко желание, висш стремеж ,боязън или болка на духа на майката засягат много силно детето"." [7]

С постепенното израстване на детето е хубаво да му осигурим обект върху, който да се научи да изразява грижовност и любов, освен върху родителите. Например домашно животно. "За детето е важно и полезно да има у дома животно, с което да играе, и което да обича. Полезно е също детето да поеме част от грижите за животното." [3;с. 73].

Възпитанието е опит предаден от предишни поколения Затова, родителите, трябва да се постараят техният опит да бъде, толкова богат и целесъобразен, за да възпитат децата си по подходящ начин. Педагозите са единодушни, че първите седем години са най-важни за възпитанието. Това е времето, в което за първи път изпитваме чувства, емоции, любов, желания, амбиции, отговорности, дори и разочарования. Когато се връщам назад в спомените си и личният си опит,

,разбирам че съм имала щастливо детство и може би затова сега се преживявам като щастлив човек. В този смисъл би могло да бъде безусловно приет библиейският принцип:

„Облечете се с любовта, защото тя свързва всичко по съвършен начин.“ (Колосяни 3:14)

Народопсихологията на българинът има запечатани в народното творчество мисли, които не кореспондират с подобна теза – „Целувай детето, когато спи“. Като резултат от подобни вярвания са факт родители, които се срамуват да показват любовта към децата си, смятат че това ще ги разглези, но всъщност причината, че не го правят най-вероятно идва от това че техните родители също не са им я показвали. Това е една от големите грешки във възпитанието. По скоро е удачно да се използват практики, в опозиция на посочения стереотип: Прегръдка, целувка, мила дума, усмивка - неща, които правят чудеса.

Щастието се преживява като успех-феномен значим в личния живот на всеки човек. Един от пътищата за постигането му е удачно описан в монографията "Феномени на възпитанието" [1; с. 165]. „Динамичният свят на нашето съвремие изисква мотивирани, целеустремени, съзнателни и реализиращи се в обществото личности с активна гражданска позиция, а не песимистични, апатични, неориентирани и дезорганизиращи субекти с пораженчески менталитет.

Вътрешната неувереност е погребала мечтите на много хора и е довела до поражение на много начинания.“ И още: „Препградите по пътя на нашето развитие ги поставяме самите ние - или позволяваме на други хора и институции да ни внушат, че съществуват. В това отношение семейството, училището и обществото (най-вече близкото обкръжение, с което детето е в контакт) са фактори от първостепенна важност. Крехкото детско съзнание е силно възприемчиво към внушенията на авторитетните фигури в живота му - родители, близки, преподаватели, възпитатели, треньори... Ако му внушавате че е некадърно и лишено от заложиби, ако му насаждате чувство за безсилие пред собствените му слабости и недостатъци, с това му нанасяте голяма вреда, но ако му вдъхнете увереност в собствените сили, ако го насърчите и подкрепяте в работата му върху себе си, можете да станете свидетели на чудеса."

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ако се позволам на думите на Жан Жак Русо от "Емил или за възпитанието", с които той изразява вярата си, че „човек е преди всичко природно, емоционално и сетивно същество“, разумно, бихме могли да утвърдим тезата, че за възпитанието на щастливи хора би следвало да се обърнем към емпиричното учене в социален контекст, при което детето може да се научи:

- ◆ Да приема другите с техните различия и особености.
- ◆ Да се сдружава.
- ◆ Да се доверява.
- ◆ Да дава и да дели.

Доказателство за това е и работата по време на практически упражнения в часовете по Теория на възпитанието и тези по Етика /семинарни упражнения/, където приучаването да се използват разнообразни средства, голяма част от които аудиовизуални, се оказват приложими за работа с деца и обогатяват опитността на студентите. С и чрез тях би могло да се повлияе детската сетивност, да се усвоят множество етически категории. В този смисъл стават разбираеми и ясни пътищата, които трябва да извървим като социални педагози, за видим децата към природния закон за любовта. Законът, чрез който човек става личност, живееща в общество

достойно и със самочувствие и за всичко това началото и пътят трябва да извървим чрез възпитанието.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Георгиева, С., Феномени на възпитанието, Русе, 2010, стр.165
- [2.] Георгиева, С., Методите за възпитание и децата на 21 век, годишник на РУ. В: Том 47, серия 5.2., Русе, 2008, стр. 1
- [3]. Гинът, Х., Децата и ние, София, 1988, стр. 73
- [4]. Димитрова, М. и А. Спасова Синонимен речник на съвременния книжовен български език, София, 1980, стр. 272
- [5]. Медински, Е., История на педагогиката, София, 1950, стр. 114, 513, 141
- [6]. Попов, Д. и екип. Български тълковен речник, София, 2008, стр. 426, 1085
- [7]. <http://www.hera.bg/s.php?n=2167>

За контакти:

Глория Георгиева, Катедра "Природни науки и образование", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 0877017715, e-mail: glorya_g@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р С. Георгиева, Катедра ППИ, при ФПНО на РУ „А. Кънчев“.

Ролята на гражданското възпитание за социалното формиране на 5–8 годишните деца

автор: Даниела Светославова Илиева

научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева

Abstract: Гражданско образование и образование заема много важно място в днешния свят. Включва система на човешките нужди и ресурси за удовлетворяване на техните изисквания. Неговата цел е да се формира определен тип личност гражданство, социални умения, група идентичност и хуманизъм. Този require, обучението на подрастващите в ранното детство.

Key words: гражданско образование, обществена формация

ВЪВЕДЕНИЕ

Нашия динамичен и глобализиращ се свят поставя въпросите свързани с гражданското образование на приоритетно място. То се явява обществена потребност, поради засилената комуникация между хората с различни култури, етноси и религии. В този смисъл е обяснима връзката му с етиката и морала. Те, като регулатори на междуличностните отношения в макро и микросредата определят правилата и нормите между индивиди, групи и хора и обществото, изграждат личностното самосъзнание от позицията на гражданин. Като гражданин, съвременник на глобализацията на света през 21 век, намирам този въпрос за значим по две причини: за мен е важно как за в бъдеще ще си взаимодействам с деца, които ще подпомагам в личностното им развитие и как аз ще изпълня родителската си роля и това е основателна причина, предизвикваща интереса ми към настоящата тема.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Функциите, принципите, съдържанието и формите за неговото осъществяване, отразяват социалните представи за дадено общество и на конкретната личност за демокрация, държава, законност, за ценността и ролята на човек като субект на определени права, свободи, отговорности и задължения. В основата на гражданското образование стои отношението личност.

За Р. Вълчев „гражданското образование означава съдържателно въвеждане на младите – общество – държава – свят.“ [2.]

За целите на настоящата разработка са приети следните значения за понятията: гражданско възпитание и социално развитие:

Според Тълковен речник думата „гражданин“ е дефинирана по следният начин:

„1. Лице, което е родено и (или) живее в град.

2. Жител поданик на една държава.“ [5.]

И свързаните с тях права, свободи, отговорности и задължения.

Според П. Балкански и З. Захариев гражданското образование е „вид образование с интердисциплинарен и интерградивен характер; симбиоза от социални знания, умения, компетентности, ценности, отношения и демократична култура; процес на социализация и социална подготовка за усвояване на знания, умения и компетентност, необходими на индивида за интегриране в социалните структури и активно участие в обществения живот; процес на целенасочено педагогическо взаимодействие между обучавани и обучаващи; резултат, проявяващ се в активно и ефективно участие на личността като гражданин на определена държава и общество за утвърждаването, запазването и развитието на човешките права като универсални неотменими ценности, служещи за морална основана обществото и за законност на управлението и управляващите; качество за

придобита образованост и компетентност на личността да живее в разбирателство с другите да решава реални социални проблеми, ситуации, конфликти и обществени потребности в общностите и институциите на гражданското общество; система от организационно – педагогически форми и механизми на диференцирано и интегрирано обучение в учебния процес, извънкласните и извънучилищните дейности". [1,95-96] Балкански, П., Захариев, З.. Предвид горните дефиниции в рамките на предучилищното възпитание като практика задачата е да се търсят форми, начини и средства за използване на гражданското образование за възпитателни цели-в случая за социалното формиране на 5 – 8 годишните деца. Като отчитаме разликите между образование и възпитание и тяхната пряка връзка ние се опитваме да дефинираме знанията върху които може да се опре 5-7 годишното дете, за да бъдат те използвани за неговата гражданска социализация.

Гражданското възпитание преминава през няколко етапа:

- ♦ **Социален етап**, състоящ се в укрепване и поддържане на демократичното устройство на обществото от новите поколения;
- ♦ **Педагогически етап** в училище се свеждат до: усвояване на граждански познания, формиране на граждански ценности и стимулиране на гражданското поведение;
- ♦ **Личностен етап** на гражданското образование съвпадат с разбирането на демократичното устройство на обществото и е основна предпоставка за индивидуална инициатива.

Гражданското възпитание е важна част при формирането на личността. В най – ранна детска възраст родителите формират началните форми на гражданско възпитание. То е първият етап от развитието на личността. Детето за първи път усвоява общуването и добива умение за социална комуникация. Научава се на любов и уважение към родственици и приятели; на симпатия и толерантност; овладяване на активно взаимодействие с другите.

Детето изгражда една начална представа за гражданска възпитаност, което го запознава и изгражда неговата ценностна система и идеал. Много често децата вземат модела на родителите си.

Според мен сред най – важните фактори за гражданско възпитание са: вариативността на самото образование, наличието на различни програми, системи, методики, различни типове образователни заведения. Така отначало родителите на детето, а по – късно и самото то прави възможност за избор.

- ♦ Семейството, като социална общност влияе върху развитието на личността; определя се от религията, обичаите, гражданска позиция, стил на възпитание, нравствен микроклимат, семейни взаимоотношения, способстващи за развитието му, осмисляне идентичността на детето пол, възраст, етническа и религиозна принадлежност; осмисляне на Аз системата в системата на личностната ценностна ориентация; на системата Аз и другите съвместно съжителство с възрастни и спазване на съответни правила;
- ♦ В детската градина – детето се учи да общува, получава знания с емоционален и социален характер; умения и практически способности за защита на своите права, без да се нарушават правата на другите; за спазване на определени правила в поведението си; за възприемане на еталони за общочовешки добродетели и за проявява на подражателско поведение спрямо тях; за практикуване на нравствени добродетели;
- ♦ Като самовъзпитание /на личностен етап/-съзнателно и целенасочено саморазвитие, висша форма на саморегулация, проява на системно волеви способности,утвърждаване на положителните качества и преодоляване на недостатъците.[6]

В семейството 5 -8 годишните деца научават на обич и за семейството, като цялост. Следват принципите в семейството, като ги използват за модел на формиране на личността.

Важните фактори за гражданско възпитание са: вариативността на самото образование, наличието на различни програми, системи, методики, различни типове образователни заведения. Така отначало родителите на детето, а по – късно и самото то прави възможност за избор.

За да се изгради гражданска възпитаност при 5 – 8 годишните деца трябва да се проучат специфичните подходи на работа, за може те да усвоят и разберат гражданското възпитание.

Моделът за усвояване на гражданско възпитание в предучилищна възраст е концептуалния модел. Знанията, които те получават под формата на игри са:

- ♦ „Знания с патриотичен, културен, исторически и икономически характер: за **родното място** (град или село) с неговите природни, исторически и културни забележителности; познаване столицата на България и нейните функции в гражданското общество; разпознаване символите на отделните институции: герб, знаме, химн на детската градина, на родното селище, на републиката, на Европейския съюз; *знания* за историческите и културните **традиции и празници**; за административни професии на хора от близката среда; за осъзнаване ролята и значението на парите за **семейния бюджет**.
- ♦ *Умения* за зачитане и уважаване на гражданските и национални символи; за планиране на личен бюджет чрез прилагане на начини за позитивно печелене на пари (например събиране и предаване на хартия; стъклени бутилки); умения за усвояване на чужди езици като необходимост за бъдещата му реализация на европейски граждани.
- ♦ *Отношения* на родолюбие и отзивчивост, на уважение и културна толерантност; проява на интерес и положителни емоции, на настроение към културни, природни и исторически събития, факти и личности към своята и към различните общности; осъзнаване на необходимостта от овладяване и общуване на български език; проявява на интерес и любознателност при изучаване на чужди езици и култура.”[7]

Направлението систематизира цели, образователно съдържание и педагогически технологии, които целят да възпитат социалната способност “адаптивност”, необходима за ориентирането на бъдещия ученик в социалното пространство, даваща му шанс за ново равнище на социална компетентия и възможност за промяна в поведенческите нагласи, свързани с приемането на отговорностите за изпълняване на новата му роля. Адаптивността ще се изгражда чрез усвояване на познавателни стратегии за **осъзнаване на личностната идентичност** – гледните точки за сходство и контраст с другите – близки и чужди, които са в основата на новата позиция на детето при прехода в училище. Овладените знания, умения и компетентност, предпоставят връзката между индивидуалните потребности на всяко дете с неговите възможности за живот и дейност. Освен от условията на средата, те зависят и от неговите предразположения и насоченост към бъдещата, привлекателна социална роля “ученик”. Цели се в единство стимулиране на преживяванията, овладяване на представи и достъпни понятия, преобразуване на поведенчески механизми към социално ориентирани норми на поведение, дейност, общуване и комуникация, както в обичайната и ежедневна, така и в празнично-творческа среда. Така направлението създава основата не само за опознаване на условията за живот и дейност в средата от възрастни и връстници, а и за ново емоционално-положително оценъчно отношение към средата: към средствата на собствената ежедневна

дейност; лица, продукти, средства и резултати от дейности, типични за близкото му обкръжение; норми на поведение, оценки и състояния, определящи саморегулацията му в социалната и културна среда; ориентиране в общочовешки и национални ценности.

Самовъзпитанието е свързано със самоконтрол и себепознание. То е съзнателна и целенасочена работа на личността над себе си, възникнала при активното взаимодействие със средата, в резултата на което се усъвършенства. „От съществено значение е да се поощрява самоинициативата на младото поколение.“[3, 214]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Гражданското възпитание обхваща всички аспекти на съвместен живот на подрастващите с обществото. Търси се много тясна и действена връзка със семейството. То предполага разграничаване качествата на отделния гражданин (като индивидуална идентичност) и принадлежността му към определена група; отчита различията в мненията, ангажираността и интересите на отделните индивиди, членове на групата.

Гражданското възпитание предполага използване на всички средства, за да се изясни свободата на личността сама да търси и открива пътища за своето развитие и изява.

ЛИТЕРАТУРА

- [1.] Балкански П. „Развитие на идеята за гражданско образование“, 95-96
- [2.] Вълчев, Р. „Интерактивни методи и груповата работа в гражданското образование, Център „Отворено образование“, София, 2004
- [3.] Георгиева, С., „Компоненти на възпитанието“ Русе, 2010, с. 214
- [4.] Захариев З., Въведение в гражданското образование, София, 1998 г. ИК „Ласка“
- [5.] Иванов И. „Въпроси на гражданското образование“, Шумен 2000, Аксиос
- [6.] Съвременен Тълковен Речник
- [7.] <http://www.referati.org/grajdanskoto-obrazovanie-v-detskata-gradina/63149/ref/p5>

За контакти:

Даниела Светославова Илиева, специалност Социална педагогика, катедра Педагогика психология и история, Русенски университет „Ангел Кънчев“, 1 курс, редовна форма на обучение, E-mail: ilieva_30@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева катедра Педагогика психология и история, Факултет Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: sonia1956@abv.bg

Консултиране на деца с интелектуални затруднения и специални образователни потребности

автор: Диана Игнатова Михайлова

научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева

Abstract: *Children with intellectual disabilities and special educational needs are among us. They need special pedagogical and psychological attention. We all need to help them feel whole people. Crucial role in the integration and socialization of these children have specialists who advise and consult them.*

Key words: *consult, intellectual disabilities, special educational*

През вековете, по нашите земи е имало различни практики, свързани с отношението към децата, които са с някакво различие (отклонение) от приетото за норма. Тези деца са били изолирани, отритнати и сочени като „божие наказание“. Честа практика е била децата с „дефект“ да се отглеждат заключени в изолирани помещения, без достъп до външния свят. В класическата педагогика се появяват различни идеи за социално и педагогическо приобщаване на децата с увреждания. Днес са се оформили различни направления в нея с оглед задоволяване потребностите на децата с ментални и физически увреждания. Особено голямо значение за развитието на науката, изучаваща детските аномалии в развитието имат сурдопедагогиката и тифлопедагогиката. Още през 16 век в трудовете си Р. Агрикола и Х. Бонет поставят началото им като самостоятелни дялове от педагогиката, с което утвърждават ново виждане за слепотата и глухотата и тяхното значение за психическото развитие на детето с проблем. През втората половина на 18 век, идеите на Ж. Ескирол полагат основите на олигофренопсихологията, а опитът на Ж. Итар в обучението и възпитанието на Авейронския дивак поставя основите на олигофренопедагогиката. Други направления в специалната педагогика са доста по-млади: логопедия, етопедия, соматопедия. Сферата на специалната педагогика днес обхваща не само корекцията, но и всички видове педагогическа и психологическа помощ.

Раждането в едно семейство на дете с интелектуални затруднения е огромно предизвикателство за неговите родители. Те трудно успяват да намерят подкрепа в обществото, защото то все още не е готово за „различните“ деца. Появата на такова дете води до редица затруднения и социална изолация на детето и семейството; липса на достатъчно информация за лечение и рехабилитация; труден избор на учебно-възпитателно заведение за детето; трудно справяне с ежедневните проблеми.

В помощ и подкрепа на семействата и на самите деца идват специалистите (специални педагози, логопеди, психолози, професионални консултанти и др.), които работят в държавни, общински и неправителствени структури. Тези специалисти са от изключително значение, но за да се превърне семейството в техни партньор, трябва да развива потенциалните възможности на детето си. Консултирането на децата от различните групи увреждания е един от начините за подпомагане на тяхната социализация. Неговите практически варианти се базират на следните научни основания:

- ✓ Развитие на човека като индивид;
- ✓ Особеностите на детето през различни възрасти;
- ✓ Технологичната и съдържателна същност на консултирането като вид професионална дейност;
- ✓ Специфични социални особености, свързани с народопсихологията.

Преди да изясним характеристиките на консултирането, искаме да посочим утвърдени дефиниция за него, които приемаме и на които се базираме:

По отношение на наименованието, с английски произход *counseling* – консултиране, наставничество, насочване, ориентиране *advising* - съветване

За целите на разработката приемаме, че консултирането е от една страна метод за подпомагане на хора в затруднено положение (нуждаещи се от помощ), а от друга страна- двустранен процес на взаимодействие между консултант и консултиран, съдържащ в себе си информиране, учене, емпатия.

Консултирането има две основни форми:

- ✓ индивидуално;
- ✓ групово.

Значително повече разнообразие имат неговите видове:

- ✓ консултиране във връзка с психическото и духовно развитие на децата;
- ✓ консултиране на подрастващите с екзистенциални, личностни и др. проблеми;
- ✓ кризисно консултиране;
- ✓ семейно консултиране;
- ✓ пенитенциарно консултиране;
- ✓ училищно консултиране;
- ✓ професионално(кариерно) консултиране;
- ✓ консултиране при проблеми с психичното здраве;
- ✓ консултиране при бариери в общуването;

От изключително значение е чрез консултирането и съветването да се спечели доверието на детето и да се приобщаването на семейството като партньор на консултанта, защото целта на работата в екип между семейството и специалистите е да даде възможност за оптимално развитие на детето с увреждане.

Консултирането е много актуална и полезна тема. Представлява комплекс от психологически и педагогически техники насочени към промяна в съзнателната сфера на човешката личност. Опира се на идеята, че хората могат да постигнат промяна в способностите си да възприемат, оценяват и реагират в различни житейски ситуации. При консултирането се реализира двустранен процес на взаимодействие в резултат, на което клиента повишава уменията си да се справи с една реална ситуация.

Защо е полезно консултирането и за кого? Защото то съдържа в себе си информиране, ориентиране, учене, подкрепа, помощ на деца и възрастни в затруднено положение.

Деца с интелектуални затруднения имат допълнителни потребности свързани със спецификата на увреждането. Потребностите от подкрепа на тези деца зависят от три основни групи фактори:

- ✓ потребност от подкрепа за самостоятелен живот.
- ✓ потребност от образование и дневни занимания.
- ✓ потребност от консултации и терапия.

Диагностата свързана с липсата на перспектива за пълно възстановяване тежи върху съдбите на децата и техните родители и ги моделира по определен начин.

Деца със специални образователни потребности са тези, които не се справят с приетия в масовото училище образователен минимум и причина за това е някакво тяхно увреждане като интелектуална недостатъчност, сензорно или езиково нарушение или в най-тежкия случай множество увреждания.

Според Световната здравна организация (СЗО), умствената изостаналост е – състояние на задържано или непълно развитие на интелекта характеризиращо се с нарушение на уменията, които възникват в процеса на развитие и които дават своя дял във формирането на общото ниво на интелигентност, т.е. когнитивните, речевите и социалните умения.

Определението за интелектуално затруднение според Американската асоциация за интелектуални затруднения и затруднения в развитието (ААИУЗР) интелектуалното увреждане се състои в значителни ограничения на интелектуалните функции и на адаптивното поведение, което повлиява върху много ежедневни социални и практически умения. То може да бъде причинено от физически, генетични и социални фактори. Придружаващите увреждания и заболявания (разстройства в развитието, физически увреждания, сетивни отношения, епилепсия и други) подлежат на самостоятелна диагностика и оценка като се вземат не само затрудненията, но и силните страни на личността. Подобен цялостен анализ на индивидуалното ниво на справяне в живота, осигурява планирането на подходяща подкрепа за конкретното лице в рамките на продължителен период от време. Световната здравна организация разглежда умствената изостаналост в следните четири категории :

- ✓ Лека умствена изостаналост (IQ 50-69) – в тази категория попадат 75% от всички случаи.
- ✓ Умерена умствена изостаналост (IQ 35-49) – проявява се в 2-3-годишната възраст на детето и съвсем забележимо това състояние става забележимо в детската градина. Повечето деца в тази група могат да придобият определена степен на независимост при самообслужването и задоволителни умения за общуване и учене.
- ✓ Тежка умствена изостаналост (IQ 21-34) – забавеното развитие проличава в най-ранна възраст. Усвояването на двигателни умения и навици за самообслужване е силно затруднено.
- ✓ Дълбока умствена изостаналост (IQ под 20) – с тежки физически и сензорни умения. Появява се като сериозни физически ограничения в самообслужването, нарушена група и финамоторика, проблеми в общуването и вербалната комуникация.

Деца от последните две категории трудно се внедряват в социума и се нуждаят от постоянни грижи, помощ и внимание. Основни техни характеристики са :

- ✓ живот в „свой свят“, в който присъстват много стереотипни състояния (въртене на главата, чуване по зъбите, клатене на тялото) и движение често наречено хиперактивност;
- ✓ тревога при промяна.

Когато е в позната среда детето не изпитва безпокойство, но щом излезе от нея, светът става опасен.

- ✓ Липсва на самостоятелност.

Страховете, свръх опеката, тревожността са само някои от механизмите, които задействат липсата на самостоятелност.

- ✓ Агресивност и самоагресия.

Агресията е много специфично проявление на децата, които не се чувстват разбрани или са фрустрирани.

✓ Затруднение в комуникацията и необходимост от разработване на „собствен“ език.

Тези деца много често ги наричат „трудни“, което характеризира не само това, което изпитват възрастните с тях, но и тяхното усещане за случващото се – на тях също им е трудно.

Основния проблем при консултирането на такива деца е както многото възможни терапевтични подходи и техники да се подберат най- подходящите и с най- голяма ефективност за конкретното дете.

Консултантът трябва да се опре на информацията получена от родителите или други близки до детето, защото самото то не може да е от голяма помощ. Детето с интелектуални затруднения не осъзнава смисъла и ползата от терапията и

затова трябва постоянно да се поддържа интереса му ,за да има по-добра ефективност на работата извършвана с него. Имайки предвид ограничените когнитивни възприятия на детето, липсата на концентрация на вниманието и паметовия дефицит консултантът приближава своята работа до методите на психотерапията. В психологическото консултиране акцентът пада върху словесното взаимодействие между консултанта и детето, като психичните въздействия са адресирани главно към „разума“. Недоразвитостта на когнитивната сфера, както и ограничената способност за словесно изразяване при децата с изоставане в интелектуалното развитие, налага да се използват методи, считани типични за психотерапията, адресирани към несъзнателната сфера и емоциите.

Професионалното консултиране на децата с интелектуален дефицит има задачата да ги подтикне към саморефлексия по отношения на знанията, уменията, компетенциите и способностите им, за да си изберат професия. Тази дейност може да се извърши и има полза само за децата с лека степен на умствена изостаналост.

Семейната терапия и обучението на семейството намаляват негативните ефекти при наличие на дете с проблеми. Ролята на фамилията терапевт е да консултира семейството по отношение на стратегиите за справяне с грижите за проблемното дете, снижаване на тревожността, справяне с чувството за вина и формиране на реалистични очаквания към детето.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Бакалов, Г., (1997) Професионално- трудоватаподготовканалицата с умственаизостаналост в България
- [2]. Карагьозов, Ив., (1993) Диагностика на отклоненията в психическото развитие.
- [3]. Матанова, В., (2000). Психология на анормалното развитие
- [4]. Терзийска, П., (2008). Работа с деца със специфични образователни потребности
- [5].<http://www.de-anima.com/bg/информация-Училище-за-родители-38.html> /18.03.2011г./
- [6] <http://www.de-anima.com/bg/информация-Психологическо-консултиране-на-деца-и-подрастващи-25.html> /18.03.2011г./

За контакти:

Дияна Игнатова Михайлова, Магистърски курс СПД, E-mail: dio70@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева, Катедра „ Педагогика, психология и история“, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082 841619, E-mail: sonia1956@abv.bg

Взаимодействие между родители и учители в помощ на развиване на детската толерантност

автор: Йорданка Иванова Гюрчева

научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева

Abstract: Tolerance - that's harmony in the diversity. It is a virtue, which ingrainment in the minds of the upcoming generation as an inner belief would make possible the exchange of the thought of war with the thought of peace. This possibility of reflexion of the tolerance itself is enough for its' indisputable actuality. The civil upbringing corresponds with the education. The purpose of the following work is disclosure of the chronological development of the concept of tolerance and argumentation of the practical ways for its' realisation. Together as a team, parents and teachers can achieve the necessary for realisation of this notion.

Key words: tolerance, civil education and upbringing, team

Още от първия ден на своето раждане детето встъпва във взаимодействие с хора и предмети. Родителите първи отварят книгата на живота пред своята рожба. Семейството, синтезиращо опитът, традициите и културата на обществото би следвало да е една стабилна основа – най-вече ценностна за възпитанието на детето. Детската градина е другият свят, в който детето попада в даден етап от своето развитие. Като институция с утвърдени планове, програми и стратегии тя също има потенциала, с който да допринесе за детското израстване – физическо, интелектуално, морално. В нея централно място заема учителя с мисията си да работи за социалното израстване на децата[1, 280].

Интересът към проблемите на общуването между семейството и детската градина би направило по-ефективно приобщаването на децата към личностно-значими ценности, като основа около която се гради изцяло детската личност и по тази причина тя не е спирала да е актуална. Ежедневната възможност за принос в тази посока е причина за интерес и усилие, което мотивира усилията ми.

В детската градина се срещат деца от различни етноси, деца с различни образователни и морални потребности. Този факт още повече ориентира усилията към проблемите на взаимодействието между детската градина и семейството⁵, както и към толерантността. Именно в нея децата формират личностни качества, на основата на които се изграждат ориентации към света, в който живее и се развива. Това е времето, когато възпитанието в ценности приляга точно на началото в развитието на потребности за общуване, познание, творчество, взаимопомощ, сътрудничество, толерантност. Това е времето, в което децата се учат на взаимопомощ, себеуважение, уважение към другите – права, достойнства, различия. Опитът показва, че еднопосочните усилия само на педагозите не са достатъчни, затова привличането на родителите и работата в екип води до много добри резултати. Всички ние с поведение и постъпки сме отговорни за развитието и възпитанието на детето като личност.

В основата на взаимодействието на хората едно от значимите морални качества е толерантността. Поради различни тълкувания на термина, е добре смисловото му уточняване за целите на настоящата разработка да бъде еднозначно и за това прилагам следните дефиниции, които, са приети:

- ♦ толерантност "tolerance" в превод означава „търпимост, свобода, либералност, човечност“ [www.rechnik-bg.com/index.php];
- ♦ взаимопомощ - -щта, мн. -и, ж. Книж. Помощ, която си оказват взаимно, един на друг лица, организации, държави и под. "[talkoven.onlinerechnik.com/duma].

⁵Вж. по подробно Георгиева, С., Предучилищна педагогика, Русе, 2012, с 158-162

Като самостоятелен и обособен „предмет“ със собствена понятийна система и практическа приложимост идеята за толерантност възниква в епохата на Новото(Модерното) време. Като исторически възникнал феномен , толерантността е интегрална част от цялостното развитие на европейската културна традиция. Ето защо, отделни, при това значими елементи на този феномен функционират активно и се развиват много векове преди Новото време. Античната културно-политическа система и в Древна Гърция, и в Древния Рим регламентира сравнително ясно определено многообразие на идеи, поведения, ценности. Центриран върху Църквата, средновековният светоглед разширява още повече този фокус върху различието. Многообразието на човешките пътища към Бога, милостта към грешника и към социалния аутсайдер са само някои от елементите, които формират една нова и парадоксална практика на социална общност, в която радикалната различност между членовете ѝ е условие за единство. Ценностната институционална система на толерантността обаче се развива през Новото време.

Толерантността изразява степента на разнообразие, на промяна, допускани от една нормативно – ценностна система(морална, правна, политическа, религиозна и т.н). В този смисъл тя е показател на степента на свобода, разрешена от съответната система. Проявява се чрез такива характеристики като: Признаване правото на съществуване на другия, на съответни негови права, свободи, ценности, идеи, интереси;

- ♦ отказ от принуда или насилие спрямо неодобрявани от съответното общество група, индивид, идеи, ценности, интереси;
- ♦ готовност за съгласуване, за компромис при конфликт между различни интереси, идеи, ценности, интереси;
- ♦ стремеж към мирно, диалогично разрешаване на различията, разногласията, конфликтите или най-малкото желание да бъдат разбрани основанията аргументите за различното, което носят със себе си другите;

На един първи етап идеята за толерантността се появява като реакция срещу религиозните преследвания и принуда върху личността. Това е времето на религиозни войни и остротата , с която се поставя въпросът за толерантността, е странен вик срещу фанатизма и нетърпимостта в края на Средновековието. Първите работи, типични за този етап са на: Пиер Бейл - „Трактат върху всеобщата толерантност“(1686г.) и на Джон Лок – „ Писмо за толерантността“(1689г.). С толерантността се занимава и Волтер – „Трактат върху толерантността“(1763г.)

Толерантността е хармония в многообразието. Това е добродетел, чието вграждане в съзнанието на подрастващите като убеждение би направило възможно замаяната на идеята за война с идеята за мир. Тази възможност за рефлексия на толерантността сама по себе си е достатъчна за неповторимата ѝ актуалност. Кореспондираща с гражданското възпитание и образование идеята е цел на настоящата разработка - разкриване на хронологичното развитие на идеята за толерантност и аргументиране на практическите варианти за реализирането ѝ. За нея родители и педагози заедно могат да направят необходимото, ако работят като екип.

Бъдещите взаимодействия между детската градина и семейството трябва да се ориентират около следните наблюдаващи се проблеми:

1. *Нарастащата мултикултурност* на обществото в резултат от глобализацията е една от неговите съвременни особености. В Европа тези процеси са така интензивни, поради което се смята, че през последните 25 години нейната етническа и религиозна картина се е променила много повече, отколкото през изминалите пет века. Това дава основание за извода, че установяващото се културно многообразие в света представлява едно от сериозните предизвикателства пред демокрацията. Обяснението на такова твърдение е свързано с разбирането, че

културната хомогенност на населението е по-благоприятна за стабилността на демократичните институции.

2. *Разширяването на културното многообразие* на света в края на XX век се дължи на два основни фактора. Първият е свързан с появата на различни движения на културна идентичност в средите на традиционно подлагани на дискриминация групи (жени, етнически и езикови малцинства, цветнокожи и пр.), които сега се обединяват в защита на своите права. Вторият фактор е свързан с увеличаващите се вълни от емигранти в посока, ориентирана от бедните към високо развитите, богати държави. В резултат от това, класическите страни с утвърдена демокрация са подложени на натиск, както външен така и вътрешен. Под неговото въздействие, демокрацията до голяма степен ще зависи от начините, които тези страни ще изберат, за да се справят с културните различия на своите граждани.

Преходът от културна хомогенност, основаваща се върху моно етническата, национална държава, към мултикултурното общество дава повод на международни организации като ООН и ЮНЕСКО да се обърнат към световната общественост с призива: "Да се научим да живеем заедно". Този призив съдържа идеите за "отстояване на правото за различност"; зачитане на културните и духовни ценности на различните цивилизации"; „преоткриване на културните корени“; „осъзнаване, че културното наследство е общо за цялото човечество“. В приетата Декларация за принципите на толерантността (1995) се подчертава необходимостта от уважение към самобитността на различните култури и ценности, особено на хора, принадлежащи към най-уязвимите групи. В документа под „зачитане, приемане и правилно оценяване на богатото многообразие от култури в нашия свят и на всички форми и начини на проява на човешката същност“ се разбира понятието за толерантност, която се определя, пак там, и като „хармония в различieto“.

В този социален контекст, сред най-значимите личностни качества на съвременния човек се поставя отстояването на различността и толерантността, възприемчивостта към универсалните човешки ценности. При протичането на описаните тенденции, образованието е изправено пред неимоверно сериозно предизвикателство – да допринесе съществено за усвояване на всеки индивид на културата на мира и толерантността. От гледна точка на обществените очаквания, образованието се възприема като „най-ефективното средство“ за предпазване от всякакви форми на нетолерантност.

Имайки предвид мултикултурната природа на обществото в новия европейски контекст, в Декларацията на министрите на образованието (2003) се подчертава тяхната решимост да превърнат "интеркултурното образование във важен компонент образователните си политики".

Не случайно в същият дух са и целите на лансираната от Съвета на Европа Година за демократично гражданство чрез образование (2005). Една от главните задачи, които европейското образование трябва да реши днес е свързана с „управлението на разнообразието в рамките на правата на човека“. Ето защо, то трябва да съдейства за интеркултурността, толерантността и социалната интеграция като предпоставки за демокрацията, се изтъква в документите на ЕС.

3. В нашата страна интеркултурното образование се разглежда като важен аспект в *реформиращата се образователна система*. Подчертава се, че е необходим баланс между "интеграцията на децата и учениците от етническите малцинства в образователната система и обществото и съхраняването и развитието на тяхната специфична културна идентичност" (2004). Едно от средствата за решаването на този проблем се вижда в повишаването на „между културната диалогичност в мулти етническа среда“. Същевременно се отчита, че липсват квалифицирани кадри, учебни програми, учебници, пособия и т.н. за постигане на интеркултурното образование.

Детската градина е мястото, където всеки малчуган се сблъсква с културните различия на общността, в която живеем. Привличането на семейството към тях е от особено значение. Съществуват редица организационни форми, които дават такива възможности. Това са: екскурзии, викторини, открити преднамерени ситуации, различните игри и развлечения. Всички те могат да съдействат за приобщаването на семейството към усилията на детската градина за изграждане на атмосфера за сътрудничество и взаимопомощ.

Целта на голяма част от мероприятията би следвало да се насочи към съвместяване на усилията на детската градина и семейството да се научим да бъдем толерантни, да се утвърди детската индивидуалност при сравняване с другите. Да се приобщат децата от различните етноси към различните културни и обществени еталони.

Работя в ЦДГ "Звездица", с деца в трета възрастова група (5 годишни). Организирах и проведох няколко мероприятия за приобщаване на семейството към възпитаване в дух на сътрудничество, равенство и толерантност. В районът, в който е построена градината живеят семейства от различни етноси. В трета „а“ група-Мечо Пух, където аз съм учителка също има такива деца. В началото с колежката ми имахме малки притеснения относно отношението на „другите“ родители и деца към тези- по- различните. Случи се така, че децата от ромски произход започнаха детска градина във втора група, а не от първа – с другите. Трябва да кажа обаче, че още в началото на учебната година направихме тържество за есента. Помолихме всички родители на децата от групата за съдействие – платове за различните декори(майките на нашите две ромски деца са в шивашки фирми). Осигурих ни даже два костюма за деца- герои. Майки на други деца(от мюсюлмански и български произход) направиха почерпката на децата в опаковъчни пликчета за всяко. Трети екип от майки беше ангажиран с разпечатването на поканите за това тържество...И се получи едно великолепно празненство – всички бяхме удовлетворени, защото всеки от нас, с нещо беше участвал в подготовката за него. Децата, разбира се бяха най- доволни ...и най – важното: виждаха, че всички ние – учителки и родители бяхме ЕКИП.

Последваха много други празници – по други поводи и с други цели..., но нещата се случват, защото сме заедно.

Много добре се получи нашата кулинарна изложба за Коледа. Беше интересно, защото всички майки, а и бащи искаха да покажат кулинарните си способности пред другите. И макар гозбите и ястията да бяха много различни на вкус и на вид, нямаше различия в нас- хората. Имаше уважение, толерантност, взаимопомощ, смях. А най-важното е, че децата виждаха това и „попиваха“ всичко случващо се.

Не малка беше изненадата ни, когато обявихме работа с родителите – да се изработят предмети и неща от различни отпадъчни материали. Гледахме как се носят изработените най- невероятни украшения и килимчета и т.н и т.н.неща. Започна беседа между родители и нас – обмяна на опит. Отново се получи...

Изработването съвместно на мартеници, сурвакници – празник след празник – с повод и без повод. Дори това, че родителите винаги ни поднасят мили жестове за празник говори, че сме съумяли да си свършим част от работата, а именно – да научим и създадем уважение, разбирателство, толерантност между родители; между децата, а и самите нас, защото нашата цел е обща – децата да растат щастливи и здрави. Когато обаче всичко се случва в благоприятна и мирна среда – резултатите са налице.

В основа на дейностите поставихме толерантността. Тя спомогна за преодоляване на различия и същевременно предполага съперничество и

конкуренция, но тя е свързана и със сътрудничество и партньорство между представители на различни сили, интереси, идеи.

На базата на направена анкета⁶ и наблюденията ми по време на мероприятията и поведението на родителите след тях мога да обобщя, че:

1. Атмосферата, която създадохме в нашата група показва, че толерантността се учи и е за всеки. Тя е качество на истинската личност, искаща да я притежава като такова. А за малкият човек – този, който ни има за „бог“ и за „всичко“, ние като родители и педагози сме отговорни. Да го научим да я притежава и да използва правилно. Много по-лесно и качествено този процес ще се развива когато сме екип и сме заедно.

2. Организирането на целенасочена и разнообразна дейност между родителите, учителите и децата, води до доверие и откритост, съпричасност и се постигат по-добри резултати.

3. Осъществяването на постоянна връзка с родители, използването на различни подходи в работата ни прави екип.

ЛИТЕРАТУРА

[1.] Георгиева, С., Смисълът на педагогическия професионализъм в съответствие с мисията на детската градина-социалното учене, сб. “Водим бъдещето за ръка, към света на мечтите, Плевен, 2015, с. 280-283

[2.] Георгиева, С., Предучилищна педагогика, Русе, 2012, с 158-162

[3.] Захариев, З., “Толерантност за всеки” /Модели за развитие на толерантността в училище/, София, 2005, с 5-6

[4.] Иванова, Д., “Дом, дете, детска градина”, София, 2/ 2014, с 41-42

[5.] Наръчник за преподаватели, “Толерантността се учи”, София 2004, 39-40

[6.] Тахир.М.www. "Интеграция и етническа толерантност"

За контакти:

Йорданка Иванова Гюрчева, магистърски курс СПД, yordanka_ivanova@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р Соня Георгиева, Катедра ППИ при РУ “Ангел Кънчев”, тел.: 082 841619, ПФ-А305, e-mail: sonia1956@abv.bg

⁶Вж. Приложение 1

Приложение 1

АНКЕТНА КАРТА***Уважаеми, родители,***

Настоящата анкета ще се използва за да видим Вашето мнение и приложение на толерантност. Тя е анонимна и данните от нея няма да се използват с друга цел. Моля оградете отговора, който смятате за верен.

1. В групата ни пристига ново дете от различен етнос или националност:

а/ показваш уважение към детето и родителите.

б/ проявяваш пренебрежение и безразличие.

2. Виждаш, че собственото ти дете нагрубява другарчето си, което е различно от него по етнос:

а/ не реагираш на видяното.

б/ реагираш, като обясняваш, че всички деца са равни и трябва да се разбират и уважават.

3. Госпожата, която замества в групата е от различен етнос:

а/ разговаряш с детето и обясняваш, че тя е като всички госпожи.

б/ показваш неуважението си.

4. Казваш на детето си, че когато го бият то трябва да отвърща със:

а/ същото (насилие).

б/ да се опита да се разреши спора или спречкването по мирен начин.

5. Виждаш, че в двора на детската градина тормозят дете (няма значение от какъв етнос и националност):

а/ реагираш мигновено и адекватно.

б/ отминаваш равнодушно – това не те засяга.

вашата възраст:

пол:

образование

дата:

гр. Русе

Анкетатор:

/И. Гюрчева/

Приказката като художествено средство при работа с деца със специални образователни потребности

автор: Ирена Петкова Петкова - Илиева
научен ръководител: доц. д-р П. Марчева

Abstract: Story as art means the work with children with special educational needs: The report examines the possibilities of the story as a tool for work with children with special educational needs. The idea of the report is related to the use of elements of the process of learning by doing, accompanied by observation, discussion and consolidation through the tale, cartoon and game.

Key words: children with special educational needs, talk, art, educational opportunities and developing artists.

ВЪВЕДЕНИЕ

Педагогическият потенциал на видовете изкуства в решаването на съвременните задачи за развитие, възпитание, обучение, подкрепа и социализация е от съществено значение за децата и учениците със специални образователни потребности (СОП). Те са сред нас и около нас. Нуждаят от специално-психологическо и педагогическо внимание. Всички ние трябва да им помогнем да се чувстват пълноценни личности. Отговорност за това имат не само родителите, но и педагозите, защото те са тези, които имат решаваща роля в интеграцията и социализацията им. Децата и учениците със специални образователни потребности се диференцират в следните групи:

- Различни видове увреждания-сензорни, физически, умствени/умствена изостаналост, множествени увреждания и хронични заболявания;
- Езиково-говорни нарушения;
- Обучителни трудности. [9]

Изкуството има значимо място в образованието. То присъства не само в обучението по музика, изобразително изкуство и литература, но се използва и като средство за възпитание. Контактите с изкуството съчетават емоции, мисъл, въображение, защото „главната отличителна черта на изкуството се състои в това, че то е едновременно начин за опознаване на света и живота; начин за неговото преобразуване, предимно духовно; начин за неговото оценяване, както и средство за общуване“. [1, 17]

Цел, задачи и методология на публикацията

Цел на представената публикация е да се разкрият някои от специфичните черти на приказката като художествено средство, което дава възможност за работа с деца със СОП, и да се представят практически приложими техники в тази насока.

Задачи, които произтичат от тази цел, са:

1. Да се направи теоретичен анализ на литературата, свързана с проблема.
2. Да се структурират ключови характеристики на приказката като художествено средство, важни за работата на бъдещия учител.
3. Да се представят възпитателните и развиващите ефекти на приказката като средство за работа с деца със СОП.

Ключови понятия в публикацията са: деца със СОП, приказка, изкуство, възпитателни и развиващи възможности на изкуството.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Теоретичен анализ на литературата по проблема

Художествената литература е изкуство, което е особено близко до децата. Анализирайки въздействието на изкуството върху детето, Л. Ангелова посочва, че то (изкуството) променя по посока на неговите емоционални и познавателни процеси:

- „художествено възприятие като неразривна връзка между сензорна и естетично отразена художествена реалност;
- художествено преживяване като способност на изкуството да сближава хората за общуване;
- условността на произведението, което наред с художествената реалност води детето към неговото разбиране“. [1, 18]

В тази посока са наблюденията на Е. Тополска: „Системните занимания с различни видове изкуство развиват естетическото възприятие, стимулират поява на асоциации при естетическото възприемане и са предпоставка а изява на творчески способности. Естетическата функция е една от водещите функции на изкуството в педагогическата практика. Изграждането на умения у децата за възприемане, интерпретиране и създаване на художествени творби е поставено в Държавните образователни изисквания и Програми за предучилищно възпитание и подготовка“.

Тук за мен следва логичният въпрос: ***Достижими ли са Държавните образователните изисквания за децата със СОП?***

В отговор на този въпрос Е. Тополска твърди: „За деца със СОП Държавните образователни изисквания невинаги са постижими заради нарушение или заболяване. Наличието на специални образователни потребности налага предучилищният педагог да адаптира Държавните образователни изисквания в зависимост от реалните възможности на детето да възприема сензорно съответен вид изкуство, да преживява емоция, да интерпретира художествено произведение и да твори. Въз основа на комплексно психолого-педагогическо обследване може да се намерят най-подходящите за детето със СОП педагогически техники за да се развият максимално възможностите му“. [по Тополска, Е., 2008, с. 9]

Проучването на литературата по проблема ме насочва към идеята, че една от възможностите за работа в тази насока е използването на приказките според Е. Тополска, П. Терзийска, Т. Попов и други.

Приказките доказано имат сериозно присъствие и играят много важна роля във всеки един етап от детския живот. Те въздействат върху мисленето и поведението на детето. Нейки положително послание, приказките докосват и насочват вниманието на детето към истински и актуални житейски проблеми. Със своята емоционалност, тя - приказката оказва силно въздействие върху детската психика, върху неговите нравствени и естетически чувства. Необходимо е вниманието на децата да се насочва основно към действията на положителните герои и те да съпреживяват техните постъпки. От особено важно значение е детето не само да слуша внимателно приказката, а с помощта на своя учител да се постарее да вникне в нейното съдържание и да осъзнае основната идея. Като едни от най-ярките представители на епоса приказките попадат в сферата на детското внимание още в ранна възраст, в условията на семейната среда.

Бих искала да цитирам мнението на Ковачева и да подчертая нейната идея, че: „Приказката като литературен жанр е харесвана и обичана от най-малките до най-големите. Нейният исторически път бележи дълго и сложно развитие – от фолклорния приказан тип към преразказаната приказка, с непрекъснато обогатяване на жанровите и характеристики. При нея винаги присъства „приказната условност“. Тя като художествен феномен се проявява по специфичен начин, като се движи от правдоподобната измислица до пълната свобода на фантазията. Тази условност се проявява чрез невероятното, фантастичното, невъзможното“. [2, 28] Този вид художествена творба се характеризира с динамика на действието, с пъстрия и невероятен свят на красивото и доброто.

Връзката между невероятно, фантастично и невъзможно е неочаквана, и се осъществява чрез поетиката на приказното изображение, така че във въображаем план герои и обстановка „оживяват“, а това подхранва и запазва детския интерес.

По този начин се постига яркост на художественото слово и то става разбираемо и достъпно за детското съзнание. Децата от рано забелязват образността в изказа на текста, но на тях самите им е трудно да я използват в своята реч. Този факт води до образното въздействие върху детските представи, въображение и осмисляне на художественото слово. Всяка среща с нова и непозната приказка предизвиква у детето неподозирано любопитство, водещо го до чисто удивление и стремеж да се докосне до интересното, стремейки се да го изследва и опознава.

Интерес за мен представлява констатацията на М. Симеонова, която смятам, че ще ми бъде полезна при работа с деца със СОП. „Поради несъвършенството на мисловните процеси, често при решаването на възникнали въпроси, помага въображението. То има водеща роля по отношение на познавателните процеси и се развива и обогатява по време на възприемане на произведението. Възприемането на приказката е неразривно свързано с въображението. Детето асоциира, досътворява, комбинира художествени образи от приказките и претворява след това в своите творчески игри.“ [6, 11]

Според Т. Зинкевич-Евстигнеева приказките притежават развиващ, възпитателен и психо-корекционен аспект. Тя ги класифицира в следните групи:

1. Психокорекционни приказки - те се създават специално с цел за деликатно влияние върху тяхното поведение. Подходящи са за работа с деца, отличаващи се с неефективно поведение.
2. Медитативни приказки - основният принцип при тях е медитацията, заимствана от изтока. Те служат за релаксация и снемане на емоционалното напрежението.
3. Психотерапевтични приказки - това са приказки, разкриващи дълбокия вътрешен смисъл на събитията. При деца преживели психически травми, те помагат да разберат смисъла на случилото се и да преодолеят негативните преживявания. [Зинкевич-Евстигнеева, Т., 2006]

Именно на този вид приказки ме карат да мисля, че тяхното използване е добре да се осъществява най-вече от психотерапевт. Интерес за мен представляват следващите два вида приказки:

- Дидактични приказки - те се създават с цел да се поднесе учебното съдържание по достъпен начин, като се „опакова“ в приказка. Тези приказки са най-близо до моята бъдеща професионална реализация. Мисля така, защото те се създават специално от педагозите с цел използването им при обучението.
- Художествени приказки - те също са близки до работата на учителя. Създадени са от многовековната мъдрост на отделните народи. Тук принадлежат всички образци на жанра, които са достигнали до нас под формата на притчи, приказки, митове, истории и други.

От своя страна художествените приказки се подразделят на народни и автори приказки. [5]

В търсене на ефектите на художествените приказки, които смятам, е ще бъдат важни за моята работа ми направи впечатление систематизираното представяне на идеите в тях по следния начин:

1. „Обкръжаващият свят е жив и във всеки момент може да ни заговори. Проявяване на внимание и разбиране към всеки и всичко - хора, животни, растения и предмети.
2. Оживелите обекти от заобикалящия ни свят могат да действат самостоятелно и имат право на свой живот. Тази идея е важна за приемане на другия такъв, какъвто е.

3. Разграничаване на доброто и злото и победа на доброто. Развитие на желание и стремеж да се прави добро.
4. Най-ценното се постига чрез изпитание, а това, което се получава даром, може лесно да излезне. Развитие на умения за целеполагане, целенасоченост и търпение.
5. Около нас има помощници, които може да се отзоват, когато имаме нужда. Изграждане на доверие към околните“. [по Тополска, Е., 2008, с. 21]

Впечатление ми направи констатацията на Е. Тополска че: „Приказката е силно възпитателно средство при интегриране на деца със СОП, но не е универсално средство. В обобщение може да се посочат две условия, с които педагогът трябва да се съобрази:

- „възможностите на децата със СОП да възприемат приказка (при нарушение на някои от сензорните канали да се потърси възможност за компенсиране чрез алтернативно представяне съдържанието на приказката);
- възможностите на децата със СОП да тълкуват съдържанието на приказка - анализът е мисловна операция и за да се осъществи, е необходимо интелектуалните възможности да са съхранени“. [по Тополска, Е., 2008, с. 23]

Практико-приложни аспекти на публикацията

Представените теоретични възгледи и идеи са в основата на практическата ми работа свързана с тази публикация:

Фокусирах, вниманието си върху художественото творчество – приказка, рисуване и оцветяване с деца със СОП. Целта в условията на занимание чрез дейностите, свързани с рисуване на основата на създадена от мен приказка, да се въздейства върху общото емоционално състояние на децата, да се редуцират много от негативните симптоми свързани с диагнозата, както и да се повлияе върху развитието на фината моторика, познавателните процеси (възприемане, внимание, мислене, памет) и общуването (вербално и невербално) при тези деца. При слушането най-значимо място заема формирането на фонематичен слух. Децата трябва да се научат да чуват мелодията на езика, да различават в потока на речта отделните й единици (звукове, думи, словосъчетания, фрази). При това огромна роля има визуално-слуховата нагледност. Те възприемат много по-лесно и трайно конкретен образ, отколкото обясненията на педагога за произнасяне на даден звук или дума.

Организационен момент и същинска част:

Посетих ОУ „Д-р Петър Берон“ в гр. Плевен. Проведох занимание с ученици със СОП от училището в кабинета на ресурсния учител Виолина Иванова. Децата бяха на различна възраст (1, 6, и 7-ми клас) и диагнози – разстройство на експресивната реч, лека степен на умствена изостаналост (ЛУИ), нисък вариант на норма на интелектуално паметово развитие и специфично разстройство на артикулацията. Разпределих ги в две групи, като в едната група се включи ресурсния учител В. Иванова. Основен похват, който използвах за активизиране на чувствата при възприемане на приказката е бавното изразително разказване с повторение. Това осигури възможност за връзка между децата и мен по време на възприемането на опростения сюжет на приказката и по-голяма свобода в използването на мимиките и жестовите като изразни средства. **Разказах моя измислена приказка** с помощта на фигури, получени чрез сгъването на лист хартия.

„Прегъването на хартия е толкова разпространено, че в някои страни е със статут на изкуство. Например в Япония това изкуство се нарича оригами. У нас тази операция се нарича „сгъване на хартия“. [4, 17]

Използвах класическата разновидност на оригами, което представлява неподвижна фигура на жива или нежива природа направена чрез сгъване на квадратен лист хартия.

Философията на оригами гласи, че хартиените фигурки трябва да предадат не толкова реалистично формата на изображението, колкото да предадат неговия дух. Класическото оригами е стилизирано, с груби и елементарни форми, които обаче по необичаен начин ни напомнят за някакъв предмет или животно. [10]

На децата беше предоставена възможност да си изберат дейността в която да се включат: рисуване на момент от приказката, който най-много ги е впечатлил или повтаряне, демонстрирани от мен етапи на работа (оригами).

Подготовка на дейността по избор: Предварително подготвих бели листи и моливи за всяка маса, както и организиран кът за театрализиране на приказката.

Започнах с „Имало едно време един цар...“ като на всеки важен момент от приказката, правих предмет/обект или животно от листа хартия. Това предизвика оживени емоционални реакции у децата. Работихме по групи. Аз разказвах приказката, едните деца рисуваха някои от основните моменти, другите деца правеха оригами заедно с мен.

Накрая завършихме приказката под формата на игра – драмаизация, които подредихме по епизоди нарисуванияте от тях рисунки. Всяко дете си преразказва нарисувания от него момент на приказката, като по този начин пресъздадохме цялата приказка.

Методите и принципите на работа, които използвах са обяснение, беседа, демонстрация, наблюдение, системност и последователност (работа на малки стъпки).

Цели на дейността по избор: Създаване на илюстрация и оригами по приказка, участие в игра-драматизация.

Очаквани резултати:

- **знания:** за героите и моментите на приказката;
- **умения:** за точно пресъздаване на епизод от приказка, чрез рисуване и оригами;
- **отношения:** децата проявиха интерес и изразиха положително и емоционално отношение към приказката.

Ресурсния учител сподели, че децата са се справили много добре със занятието, което проведох, беше установен емоционален контакт с тях. Тази дейност беше особено полезно за децата, които изпитват трудности в развитието на комуникативната сфера, имат поведенчески проблеми и различни страхове.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение бих искала да подчертая, че приказките са приложими при деца със СОП. Така представена една и съща приказка носи в себе си възможността да бъде възприета от различното дете по различен начин. Установих, че занятието оказва интегриращо въздействие като подпомогна създаването на социални връзки и отношенията на децата, влияещи изключително благотворно върху идентичността им в училищната среда.

“Чрез приказките децата научават, че с приятел по-лесно могат да се справят с трудностите, които са пред тях. Няма дете, което да не се радва на щастливия край на приказките, на победата на доброто над злото”. [по Кънева.И., 2011]

Децата с различни диагнози и характери бяха стимулирани към съвместна дейност. Положителните емоции бяха съществен фактор за активизиране на учениците със СОП.

ПРИЛОЖЕНИЕ:

Имало едно време един цар, който имал трима сина. Един ден той решил да раздели земята на равни части между неговите синове. Една част дал на първия син, друга част дал на втория син и на най-малкия дал толкова земя и за него оставил еднакво парче земя. Останало му още толкова земя и пак започнал да я разпределя на равни части между тях. След като раздал земята, той имал толкова много за раздаване, че продължил да я разделя между тях.

Най-малкия син продал земята и решил да си купи с тези пари кораб. (Сгъва се кораб) С корабът пътувал, пътувал из далечни царства. Един ден корабът се повредил от дългия път и решил да купи огромна ракета. (Сгъва се ракета) С тази ракета той отлетял на жълтата планетата на щипалките. (Сгъва се щипалка) Те видели неканения гост и веднага взели решение да го изядат на една масичка. (Сгъва се масичка)

Но една голяма морска костенурка дошла и помогнала на царския син да избяга от тях. (Сгъва се костенурка)

Тя го завела до един остров и там той намерил двойни лодки. (Сгъват се лодка) Качил се на лодката и пътувал три дни и три нощи. Уморил се и спрял. Изведнъж от небето паднали два сандъка с пари и се стоварили пред краката му. Отворил първият сандък и започнал да брои - едно петаче, две петачета, три петачета и затворил сандъкът. Отворил вторият сандък и започнал пак да брои - едно петаче, две петачета, три петачета и затворил сандъкът, защото разбрал че е най-важно е да има кой да ти помогне в трудни моменти.

Мили деца, хареса ли ви приказката? Хайде, дайте по едно петаче! (Сгъва се панерче)

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ангелова, Л. Децата от предучилищна възраст и изкуството. С., 1993.
- [2] Ковачева, И. „Детето и светът на художественото слово - специфика на работата с литературната творба в детската градина. С., 2000.
- [3] Кънева, И. Няколко думи за възпитанието в дух на толерантност и дружелюбие., сп. Дом, дете, детска градина 1/2011.
- [4] Петков, Г. Работа с хартия по ръчен труд в началното училище. П., 1995.
- [5] Попов, Т. Арт-терапията при децата. С., 2008.
- [6] Симеонова, М., „Въображаема предпоставка за творческа активност на детето“, сп. Дом, дете, детска градина 1/2011.
- [7] Терзийска, П. Работа с деца със специални образователни потребности. С., 2008.
- [8] Тополска, Е. Изкуството и интеграцията на деца със специални образователни потребности., 2008.
- [9] <http://51sou.info/pages/SOP.htm>, Последно посещение: 15-5-13.
- [10] Оригами и приказки - WordPress.com, Последно посещение: 15-5-13.

За контакти:

Ирена Петкова Петкова-Илиева, студентка в III курс, специалност: Начална училищна педагогика, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Педагогически колеж - Плевен, тел.: 0878 811 886, e-mail: irenka79@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р Пенка Марчева, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Педагогически колеж – Плевен.

Музикалното изкуство като средство в приобщаващото образование на деца със СОП

автор: Деница Димчева Личева
научен ръководител: доц. д-р Пенка Марчева

Abstract: *Musical art as a tool in the inclusive education of children with SEN: The report examines the essence of inclusive education and its differences with integrated education. Integrated education is focused on the possibility SEN children to attend mainstream education and inclusive education focusing on access to quality education and children with special educational needs to develop its maximum capacity. Inclusive education (inclusive education) means that all students in a school, regardless of their strengths and weaknesses in any area became part of the school community. The mere inclusion is easier through the art of music.*

Key words: *Children with Special Educational Needs (SEN), Inclusive Education, Music Art, Music Effects.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Днес все повече се срещат деца, които са по-различни от другите. Всички те имат право на щастливо детство, на специфична грижа, помощ и възможности за приобщаване в масовата детска градина и училище. Извървян е дълъг път, по който хуманизмът и реалните постижения се сблъскват с лошо отношение, отхвърляне, безразличие и демагогия, за да се стигне до съвременната теза, че тези деца са като всички останали, независимо от особеностите в развитието им и специфичните нужди в обучението и в живота. Ето защо днес те се определят като деца със специални образователни потребности (СОП).

“В наше време те не се обучават само в специалните институции. Необходимостта от тяхното приобщаване им налага да поемат своя дял от отговорността за тяхното обучение. Приобщаването е водеща ценност в съвременното демократично общество. Приобщаващото образование (inclusive education) означава, че всички ученици в едно училище, независимо от техните силни и слаби страни, в която и да е област, стават част от училищната общност.” [2, с. 1-3]. Ефективен начин за работа с деца със СОП е въздействието на различни изкуства и най-вече на музиката. Тя е ключов фактор, чрез който съвременното училище ще се превърне в една подкрепяща среда за децата със СОП.

Дизайн на публикацията

Целта на настоящата публикация е да се направи теоретичен анализ на научната литература, свързана с приобщаващото образование и да се разкрие ефекта на музикалното изкуство за неговото реализиране.

Задачите, които произтичат от поставената цел, са:

1. Да се направи теоретичен анализ на литературата по проблема за приобщаването на деца със СОП чрез музикалното изкуство.
2. Да се обосноват ключовите понятия – деца със СОП, приобщаване, приобщаващо образование, музикално изкуство.
3. Да се представят техники за работа в тази насока, които да са от полза за младите учители като мен.

Обект на проучването в настоящата публикация е музикалното изкуство като средство в приобщаващото образование на деца със СОП.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Теоретичният анализ на проблематиката е свързан с музикалното изкуство като средство в приобщаващото образование на деца със СОП.

В доклада „Спасете децата – Обединено кралство“ се констатира, че „в България се говори много малко за приобщаващо образование, а повече за интегрирано образование. Двата термина се възприемат и използват като взаимозаменяеми, но в действителност тези две понятия са натоварени с различно значение. *Интегрираното обучение* се съсредоточава върху възможността децата със специални образователни потребности да посещават масовите училища, т. е. фокусът е върху посещаемостта. *Приобщаващото образование* отива отвъд чисто пространственото смесване на децата и поставя акцент върху достъпа до качествено образование, т. е. върху това децата със специални образователни потребности да развият максимално капацитета си да учат и да се образуват заедно с връстниците си. Докато при интегрираното обучение очакванията са децата да се променят и да отговорят на определените от общообразователната система стандарти, приобщаващото образование се стреми към промяна в самата система, така че тя да е способна да отговори адекватно на разнообразието от ученици с различни нужди. Така приобщаващото образование включва достъпност на общообразователните училища не само като физическа възможност за присъствие в училището на децата, но и като достъпност и адекватност на учебната програма и съдържание, на преподаването на учебния материал” [5, с. 5].

За мен е важно да се разбере разликата между интегрирано и приобщаващо образование, за да се осмисли същността на приобщаването като процес в съвременната педагогическа практика.

Тук логично стигам до въпроса: **Какво всъщност означава приобщаването?**

Според мен отговора на този въпрос трябва да се търси в следните аспекти: приобщаване, приобщаване в образованието, приобщаващо образование.

За да се достигне до същността на приобщаващото образование, е необходимо първо да разграничим точно това понятие – приобщаване.

По отношение на първия аспект според Иван Иванов „приобщаването е водеща ценност в съвременното демократично общество. То се свързва с демократично участие, зачитане на различията и равнопоставеност, участието на всеки човек в общи дела. Затова и политиките са насочени към осигуряване на включване – те създават необходимите условия и предпоставки за участието на всички хора в общи дела. Усилията се насочват към промяна на средата, а не на индивида. Ефективното приобщаване е непрекъснат процес, който по-широк поглед върху личното развитие и активността на човек“ [2, с. 2-3].

По отношение на втория аспект „приобщаването в образованието се основава на разбирането, че всички деца са различни и че училището и образователната система като цяло, трябва да се променят за да отговорят на индивидуалните нужди на всички учащи (със или без СОП). Приобщаването се изразява в реорганизация на политиките, практиките и културата в българското училище, така че то да може да отговори на разнообразните образователни потребности на децата, които го посещават, и да насърчава активното им участие. На ниво училищна база, това означава осигуряване на достъпна архитектурна среда, квалифициран преподавателски и помощен персонал, индивидуални планове за обучение съобразени с потенциала на всяко дете със специални образователни потребности, добре оборудвани специализирани кабинети, щатно назначени ресурсни учители, психолози, логопеди и др.“ [5, с. 5].

Според Иван Иванов „приобщаването в образованието означава да направим училищата подкрепящи и стимулиращи места за персонала и за учениците. Приобщаващото образование (inclusive education) означава, че всички ученици в едно училище, независимо от техните силни и слаби страни, в която и да е област, стават част от училищната общност. Те са приобщени в усещането си за принадлежност към другите ученици, учители и непедagogически персонал“ [2, с. 2-3].

От цитираните две мнения за мен е важно да се разбере, че при работа с деца със СОП от съществено значение е изграждането на подкрепяща среда, адекватни на възможностите на всяко дете индивидуални планове, добре подготвени специалисти.

По отношение на третия аспект „приобщаващото образование: обхваща повече дейности от формалното училищно обучение; включва дейности в дома, общността, неформалните и неофициални системи; утвърждава, че всички деца са обучаеми; подпомага образователните структури, системи и методологии да посрещат потребностите на всички деца; признава и зачита различията между децата, свързани с възрастта, пола, етническата принадлежност, езика, уврежданията; е динамичен процес, който постоянно се развива в зависимост от културата и контекста; е част от по-обхватната стратегия за изграждане на приобщаващо общество“ [4, с. 27].

„Основната концепция, залегнала в приобщаващото образование, е, че всяко дете има право на достъп до качествено образование в общообразователната училищна система и е способно да учи. То е процес, който се стреми да премахне всички форми на сегрегация в образованието, да обхване уязвимите и изолирани по една или друга причина деца и да насърчи и благоприятства участието на всички деца в образователния процес.“ [5, с. 5].

Важното тук е да се разбере, че само с успешното реализиране на приобщаващото съвременното училище ще се превърне в едно училище за всички.

Осъществяването на реализацията на Приобщаващото образование е свързана с различни трудности. За да може да се осъществи то в България е необходимо да се преодолеят следните проблеми, посочени от И. Дериджан:

- подготовката на учителите от детските градини и общообразователните училища за работа с деца със СОП е изостанала, а там, където се провежда, е стихийна и несистематизирана;

- отклоненията в развитието на децата със СОП не са “педагогизирани”, т.е характеристиките на отделните «специфики» имат клиничен акцент, но не показват на педагозите ясните дефицити и капацитети на детето, с което се възпрепятства възможността да се планират и осъществяват реални цели и педагогически процеси;

- липсват ясни методически указания в разработването на индивидуалните учебни програми за децата със СОП често пъти е формално и следователно – неефективно;

- липсва психологическа подкрепа и консултиране за учителите, непедagogическия персонал и родителите по отношение на евентуални възникващи затруднения с децата със СОП;

- липсват дидактически технологии за работа с отделните групи деца със СОП;

- липсват дидактични материали и пособия за индивидуална работа с деца със СОП;

- детските градини и общообразователните училища нямат готовност за диетично хранене, или друга специализирана терапия (в случай на необходимост) за деца със СОП. [1, с. 5].

Посочването на тези проблеми е изключително важно за практическото реализиране на приобщаващото образование в България. Тези проблеми са важни, защото с тяхното решаване то ще намери място в българското масово училище. Направени са първите крачки в тази посока. Издадено е учебно помагало за учители за интегриране на ученици със СОП в условия на масовата детска градина/начално училище по проект „Квалификация на педагогическите специалисти“ с финансова подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“.

В практическия аспект на публикацията е представено благоприятното въздействие на музикалното изкуство в приобщаващото образование на деца със СОП.

Макар и в по-общ план, като доказателство на това твърдение, бих се позовала на мисълта на Гюте, че **„изкуството е огледало, където всеки вижда себе си“**.

Това ме кара да се замисля върху въпроса **„Защо е така, т. е. как чрез изкуството можем да разберем повече за себе си? По какъв начин е възможно да се работи в тази насока?“**

Един от възможните отговори според мен е мнението, че „на тази основа може да се работи върху процесите на себепознание и експресия на чувствата. В процеса на общуване с изкуството всеки малък успех на детето със СОП, дори несъответстващ на постиженията на останалите деца, пораждат нов успех и гради доверието, както в учителя, така и в самото дете. Възпитателните възможности на изкуството са проблем, който отдавна се дискутира в педагогическите среди. То е велик възпитател, поради своята незадължителност, непринуденост, поради нежеланието да ни налага отвън образи и идеи, поради способността му да убеждава отвътре“ [3, с. 47]. Изкуството играе главна роля в процеса на общуване на децата със СОП.

В този аспект се конкретизира неговата ролята като средство за комуникация: „От гледна точка на възпитанието е от значение изкуството да съдейства от една страна детето със специални образователни потребности да се почувства включено в групата, а от друга страна групата от деца в норма да приеме детето със СОП. Изкуство притежава достатъчно възпитателни възможности, които имат свое място в процеса на приобщаване на децата със СОП“ [3, с. 47].

От тук пред мен стои въпроса: **„Как на практика мога да реализирам приобщаването на децата със СОП ?“**

Отговорът на този въпрос би могъл да бъде разгледан в следните аспекти:

Според Е. Тополска „музиката е особено ценно средство за интеграция на деца със СОП. Днес музикотерапията се явява средство за лечение на физическа и интелектуална недостатъчност, аутизъм, нарушения в плавността на речта (заекване), депресия. Музиката помага да се намали стресът и агресията, затова може да се използва чрез подходящи техники при деца с хиперактивно поведение. Тя може да се прилага като средство за интеграция на деца със СОП посредством различни психолого-педагогически техники за възприемане и импровизиране“ [6, с. 25-26].

Затова пред мен възниква логичния въпрос: **„Учителят може ли да бъде музикотерапевт?“**

Отговорът на този въпрос е отрицателен. Учителят трябва да използва музиката в педагогически аспект. В педагогическата литература се разглеждат музикални техники, които могат да бъдат използвани при работа с деца със СОП. В моя доклад аз ще се спра на две разновидности от тях: за стилулиране на психомоториката и за активизиране на познавателната дейност.

По отношение на първата разновидност – за стимулиране на психомоториката е установено, че „музиката влияе стимулиращо по отношение на двигателната дейност на децата със СОП. Това се осъществява чрез различни музикално-ритмични движения. Например такава техника е свързана с използването на музика с различен ритъм, като задачата на децата е да се движат едновременно и ритмично. Учителят сменя ритъма, а децата би трябвало да синхронизират движенията си с новия ритъм. Съчетаването на музиката с ритмичните движения им помага да ги усвоят, да усетят ритъма и динамиката, овладява се вниманието, развива се паметта, анализаторите, провокира се бодро настроение, което

увеличава стимулиращия ефект. Синхронизиране на движението на децата със СОП с различна в метрично отношение музика, създава условия за подобряване на психо-емоционалното им състояние, на двигателната им активност, комуникацията и интеграцията им в групата (класа). Това, което е важно за мен е констатацията на авторите, че тези техники могат да се използват успешно при децата със сензорни нарушения – например с намален слух, с леки умствени увреждания, с езиково-говорни нарушения и разбира се с обучителни трудности“ [по 3, с. 47- 48].

„Изобразителен танц“ е друга подобна техника, при която „децата чрез двигателни импровизации изразяват съдържанието на звучащата музика. Не е задължително музиката да е танцувална. Техниката може да се изпълнява индивидуално, по двойки или в група. В края е подходящо да се използва бавна музика, построена в ритъма на ходене, а на участващите деца да се даде възможност да ходят бавно в кръг или да поседят“ [по 6, с. 27].

По отношение на втората разновидност – за активизиране на познавателната дейност „е известна тезата на Пиаже, че всички деца и особено тези със специални образователни потребности се учат по-добре, когато в процеса на обучение се включат повече сетива. Например в техниката „Научи ляво и дясно“ стимулиращият ефект е свързан с използване на детски музикални инструменти - маракаси, които детето държи в лявата и в дясната си ръка. Когато учителят каже „наляво“, детето разклаща лявата си ръка, а когато каже „надясно“, детето разклаща дясната си ръка. Самото използване на детските музикални инструменти има голям ефект върху детето със СОП, тъй като създава желание и потребност от активност и самостоятелно музициране, развива музикалната възприемчивост. Макар и кратката ми практика в училището и детската градина ми дава основание да мисля, че овладяване на посоките ляво и дясно са трудните за децата. По тази причина аз мисля, че би могло за овладяването на тези посоки да се използва успешно помощта на музиката“ [по 3, с. 47- 48].

Аз ще използвам тази техника, защото усвояването на посоките ляво и дясно е трудно на децата в норма, а пък какво остава за тези със СОП. Затова всеки педагог трябва да използва такива техники, с които да помогне както на своите ученици, така и на себе си.

Друга техника, която стимулира познавателните процеси и смятам, че ще мога да приложа в своята практика е „Да научим фигурите“. Тя е свързана с разпознаване на геометричните фигури чрез музика. Нейното съдържание е следното: „На земята се рисуват различни геометрични фигури. Децата се движат под звуците на определена музика, когато музиката спре, се назовава някоя геометрична фигура, а децата трябва да застанат до нея. Тази техника може да се моделира като децата свържат определен музикален жанр с конкретна геометрична фигура – например марш с триъгълник, заради по-отривистата и насечена мелодия, и валс - с кръг, заради неговата плавна мелодична линия. Това свързване е добре да се визуализира чрез цветни фигури или рисунки на предмети, които ги съдържат – например палатка за триъгълника и слънце за кръга. Прозвучаването на съответния жанр, освен синхронизирано движение предполага и показването на съответната фигура“ [по 3, с. 47 - 48].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Много важно е да се разбере необходимостта от навлизането на приобщаващото образование в България. А това може да се осъществи с решаването на посочените в доклада проблеми и с добре квалифицирани учители. Всеки един педагог трябва да е запознат с нужните му знания за работа с деца със СОП и как различните изкуства, и в частност музикалното, влияят върху тази не малка група деца.

От казаното до тук в моята публикация мога да направя следните изводи:

- Децата със СОП все повече ще се срещат в масовото училище и детска градина и всеки педагог е добре да е информиран и подготвен за работата с тях.
- Всеки учител да разбере как да организира тази подкрепяща среда на деца извън норма.
- В основата точно на тази среда стои музиката и всеки бъдещ педагог като мен е необходимо да е запознат с различни музикални техники, които да използва.

Бих искала да добавя, че проучването на литературата ми дава основание да твърдя, че изкуството и в частност музиката заема ключова роля в приобщаващото образование. То е един от основните фактори във възпитателния процес при работа с деца със СОП. Музиката се явява един от основните фактори за превръщането на училището днес в едно училище за всички.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Дерижан, И. Развитие на идеята за приобщаващо образование за деца с увреждания. 2011.

[2] Иванов, И. Приобщаващото образование. 2013.

[3] Марчева, П. Възможности на изкуството за приобщаване на деца със специални образователни потребности към условията на съвременен педагогически процес. 2013.

[4] Стъбс, Сю. Приобщаващо образование. Когато ресурсите не стигат., 2002.

[5] Save the children, Приобщаващото образование в България: Колко още ни остава?., 2006, http://old.europe.bg/upload/docs/Position_Paper.pdf, посетен на 12.05.2015г.

[6] Тополска, Е. Изкуството и интеграцията на деца със специални образователни потребности. 2008.

За контакти:

Деница Димчева Личева, студентка, III курс, спец. НУП, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Педагогически колеж - Плевен, тел.: 0877438884, e-mail: denito_91_@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р Пенка Марчева, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Педагогически колеж - Плевен

Елиас Канети – „Слуховидецът„ от Русе

автор: Дарина Валериева Велчева
научен ръководител – гл. ас. д-р Юлия Дончева

Abstract: *“Elias Canetti - “Sluhovidsat” of Ruse”. This article traces the life and work of prominent modernist novelist, playwright, non-fiction writer and Nobel laureate from Ruse - Elias Canetti. The article also aims to describe existing relations in the subject “Man and society” related birthplace, notables, tribal affiliation, patriotism.*

Key words: *Elias Canetti, Hometown, Life and career, International recognition, Nobel Prize for Literature, national pride*

ВЪВЕДЕНИЕ

Обучението по дисциплината „Човек и общество“ има една особено важна функция а именно: интегриране на учебни предмети, които имат водеща роля в развитието на социалната култура на учениците и реализирането на гражданската мисия в образованието. Интегралният характер на учебния предмет е предпоставка за изграждане у учениците на отношение човек ↔ свят, народност, нация, история, народ. Знанията за факти и събития от миналото, за бележити и емблематични личности от родното място, спомага подрастващите да осмислят по - добре настоящето и бъдещето. Историческата и културна обвързаност с творчеството и делата на известни личности е база за емоционално и социално себеосъзнаване, национална гордост и патриотизъм. Както споменава Юлия Дончева: “Познавателният кръгозор за социалния свят, формирането на който е една от целите на обучението по „Човекът и обществото“, има за основа познаването и ориентирането в най-близкото и актуално социално обкръжение“ [1с. 5]. Запознаването с житейския път, творчеството, приноса на емблематична за родното място личност е път към изграждане на национално самочувствие и гордост.

Такава фигура за град Русе е Елиас Канети – писателят, драматург и есеист кръвно свързан със съдбата на родния си град – Русе.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Семейството. Според акта за раждане, открит в регистрите на Русенската община, Елиас Канети е роден на 12 юли (по нов стил 25 юли) 1905 г. в дома на Жак и Матилде Канети на улица “Гурко” № 13. Носи името на дядо си по бащина линия и както сам казва в автобиографичната си книга: „ ... гордостта на първороден син никога не ме напусна“ [2 с. 24].

Сведения за потомци на рода на майката Матилде са от XIV в., когато Ардити са придворни лекари и “астрономи” при испанските крале Алфонсо IV и Педро IV. През XVII в. се заселват в гр. Ливорно, Испания, а в края на XVIII в. са сред основателите на еврейската колония в Русе. Банкерът Нисим Ардити се жени за Ребека Розанес. Розанес са също старо и уважавано семейство. На 30 март 1886 г. се ражда най-малката дъщеря на Нисим и Ребека Ардити - Мазал, която всички наричат Матилде. Умна, начетена и силна жена, останала твърде млада вдовица, която изиграва решаваща роля във възпитанието на най-големият си син Елиас. Жак и Матилде Канети са имали освен първородния син Елиас още двама. Единият от тях - професорът в института “Пастьор” в Париж Джордж Канети (1911-1971), също роден в Русе, е бил световноизвестен фтизиатър. Другият син е Нисим Канети, живеещ в Париж, известен режисьор и театрален деец. Трима братя - три таланта, всеки в своята област: единият стигнал връх в литературата, вторият - в науката, третият - в сценичното изкуство. Тримата братя Канети дължат на баща си Жак свободният дух и артистизма, на майка си Матилде любовта към литературата,

гордостта и самочувствието които притежават, на дядо си непреклонността и твърдостта на характера на хората тръгнали от Испания по пътя на прокудените и заселили се на Балканите и в България.

Русе - родният град. Въпреки че, напуска страната в ранна възраст спомените му са цветни, ярки и разказани с неповторимото очарование на дете, което се впечатлява от пъстрия и голям свят който го заобикаля: "Русчук, град в долното течение на Дунава, където съм се родил, бе чудесен град за едно дете, и ако кажа, че той е в България, давам непълна представа за него, тъй като там живееха хора от най-различен произход и само за ден можеха да се чуят седем-осем езика. Освен българите, повечето от които идваха от селата, имаше и много турци - те населяваха свой собствен квартал, граничещ с квартала на шпаньолиите, нашия. Там имаше и гърци, албанци, арменци, цигани. От отвъдния бряг на Дунава идваха румънци, моята дойка, която не помня, била румънка. Срещаша се и руснаци. Като дете нямах поглед върху това многообразие, но непрекъснато усещах неговото въздействие.." [2 с. 12]. С този малък „Вавилон“ са свързани най-ранните детски спомени на малкото момче гледащо през оградата на бащиния дом шумният, многолик град.

Русе, през 80-те г. на XIX в. е най-големият град в Княжеството. С чуждестранни капитали се изграждат предприятия, откриват се банки, внасят се и се изнасят стоки, учредява се търговско-индустриална камара. По това време в града, живеят различни етноси. По официални данни от първото преброяване в Княжеството, населението в града се състои от: българи, турци, евреи, арменци, немци, гърци, власи, руснаци, сърбо-хървати, цигани, маджари, татари, италианци, французи, англичани, персийци, чехи, поляци. Демографските изследвания дават основание за синтезиран портрет на русенеца - той е заможен, най-често търговец, космополит по дух, полиглот, пример за верска и етническа толерантност, има самочувствие на модерно облечен и прогресивно мислещ човек. На прага на края на века Русе наброява 32 712 граждани, а през 1910 – 3 6255. Динамичното стопанско развитие на града, оживеното пристанище, удобните транспортни връзки със Западна Европа са причината заможната фамилия Канети да напусне Одрин и да се засели тук. През 90-те г. а XIX в. Елиас Аврам Канети построява четири сгради в Русе: през 1892 г. - домът, където се настанява съпругата му Лаура и четирите им деца – Соломон, Жак, Софи и Рахел; в същия двор, осем години по-късно, още две жилища където се настаняват семействата на дъщеря му Софи и по-малкият син Жак; и през 1898 г. търговската къща на фирмата "Елиас Канети & снове". В тази връзка Е. Канети казва следното: "Думата, която най- често чувах, бе „La butika“, произнасяна с усърдие и нежност. Така наричаха търговското средище, където дядо ми и неговите синове прекарваха деня" [2 с. 15].

Българският език. В семейството на бъдещият писател се говорел древният език съпътстващ с векове предците му - шпаньолския, родителите му разговарят по между си на немски, а от многолюдният град се носят думи на български, турски, гръцки, румънски, руски, албански, арменски, цигански. Израснал сред това многогласие, момчето по - късно си спомня: "Често ставаше дума за езици - седем - осем различни езика се говореха само в нашия град; единствено малките момичетата, които идваха от селата, знаеха само български..." [2 с. 37]. От тези слугинчета, невръстни 12-13 годишни момичета дошли от селата, той научава българският език по един интересен и неповторим начин – от света на приказките. Помни дълго време с подробности едновременно страшните и вълнуващи истории за вампири и върколаци, които е слушал сгушен между момчетата на миндера в голямата къща. Така младият бъдещ писател за първи път се очарова от магията на

словото и способността му да въздейства – да плаши, да интригува, да омагьосва и запленява. Това слово, което по - късно ще стане негова съдба.

Ранните години. В детството прекарано в града на брега на голямата река, е първото за Елиас Канети стълкновение със смъртта, дори и само като дума и далечен факт тя има за него страшно звучене, с чудото на новия живот – раждането на двамата му братя, с безумието и страха от очакването на Халеевата комета, сблъсква се с все още необяснимата за него мъка, която вижда в лицето на прислужника - арменец. Вълнува се, ужасява се и едновременно с това изпитва огромно любопитство наблюдавайки пъстрата тъпна цигани, която посещава дома на семейството му.

„Всичко, което преживях по - късно вече се бе случило някога в Русчук“ [2 с. 13] - ще си спомни по-късно писателя за времето преди да отпътува за винаги от родния град. През 1911 г. семейството на Канети се преселва в Англия. Канети получава първите си впечатления от училището сред търговските кръгове на Манчестър по времето на най-голямата мощ на Британската империя. Избухването на Първата световна война момчето изживява във Виена - столицата и духовно-политически център на Австрийската империя. А годините на войната и след това той прекарва в демократичния и мирен Цюрих. Всички наблюдения на подрастващото момче са обогатени от интензивността на неговите чувства към заобикалящите го - ревност, любов, нежност и гордост; а това са чувства на първо място към бащата и майката, към многото спътници в живота, учители и съученици, близки и далечни хора, но също така и към самия себе си. След внезапната смърт на неговия баща, починал едва 31 годишен - заминава през 1914 г. за Австрия и се установява във Виена. В лицето на своя баща Канети е виждал един истински родител, от когото ще получи закрила и любов, възхищавал се е на откритостта и уважението му към околните. Внезапният инфаркт на бащата до такава степен разтърсва Елиас Канети, че оставя трайна дияра в цялото му творчество. Тежката загуба Канети се опитва да компенсира чрез сближаване с майката. Това, което най-много сближава двамата е тяхната изключителна интелигентност и гордост. За подрастващия Канети майката е била в голяма степен единствената инстанция, чийто забрани той е възприемал като повели. Майката на Канети е тази, която възпитава у сина си любовта към езика, литературата, книгите. В. Константинов за този период от живота на Канети пише следното: „В Манчестър той учи английски, но през 1913 г. в Лозана майката Матилде започва да обучава сина си на своя любим език – немския. През лятото на 1915 г. малкият Канети пътува с майка си за България. Освен родния Русчук той разглежда Варна и околностите ѝ, вижда отдавна жадуваното Черно море, което във въображението си свързва с митичното плаване на аргонавите, с легендата за Колхида, златното руно и Медея. На следващата година момчето е ученик в Цюрих, а от 1921 г. – гимназист във Франкфурт на Майн, където преживява голямата инфлация и хаоса на следвоенното време“ [3].

Младежки години. През 1916 г. семейството напуска Виена и се установява в Швейцария. В Цюрих той посещава гимназия. През 1921 г. се преселва сам в Германия, във Франкфурт на Майн, където остава до завършването на гимназиалното си образование. След тези няколко години на честа смяна на местожителство и училища, младият мъж се чувства още по-откъснат от връстниците си и все по-привързан към своята майка, като тази привързаност дори прераства в болезнена ревност. Литературно образованата майка открива пред сина си още в най-ранна младост света на духовното и възвишеното, света на Шекспир и Шилер. През 1924 г. Канети се завръща във Виена и живее там през следващите

петнадесет години, записва се студент по химия в университета. Наред с естествените науки изучава редица странични предмети – занимава се със старокитайска философия, проучва историята на революциите, вдълбочава се в Дарвин и в съчинения върху живота на насекомите. Вечер се опитва да пише и ревностно посещава лекциите на драматурга и критика Карл Краус – водеща фигура във виенския културен живот. В летните месеци на 1928 г. Е. Канети за първи път посещава големия европейски духовен център Берлин. Там се сближава с вече известния Бертолт Брехт и с художника експресионист Георг Грос. Но през деветдесетте дни на престоя му в немската столица най-голямо влияние върху него оказва общуването с пристигналият от Париж руско-еврейски писател Исак Бабел, чиито книги „Конармия“ и „Одески разкази“ неотдавна са излезли в Германия. И ето че тъкмо Бабел връща младия Канети към българската му родина. Струва му се, че руският майстор на словото произхожда от същия район, чиито привърженик едва сега се чувства.

През 1929 г. у него се заражда мисълта за цикъл от осем романа „Comédie Humaine an Irgen“, който обаче остава незавършен. През есента на 1931 г. Канети приключва след едногодишна работа романа Die Blendung („Ослепяването“) и започва да работи върху драмата Hochzeit („Сватба“).

Ненавист към смъртта. През февруари 1934 г. Елиас Канети се жени за Веза Таубнер-Калдерон, момичето, което среща още като студент на лекциите на Карл Краус. Три години по-късно, през 1937 г., умира неговата майка Матилде в Париж. По това време той работи върху незавършения роман Tod-Feind („Враг на смъртта“). Темата за смъртта заема централно място в творчеството на Канети. Той изпитва силна омраза към смъртта и тази омраза се явява основна предпоставка за цялото негово драматично, новелистично, афористично и есеистично творчество. В Русчук Елиас Канети за първи път се сблъсква и със смъртта. Първото убийство, за което чува, е от ревност и то се извършва недалеч от родната му къща, в квартала на заможките турци. Писателят споделя: „В тази история ми направи впечатление не само мъртвата в локвата кръв, но и ревността на мъжа, предизвикала убийството“ [2 с. 26]. Тогава момчето усилено се съпротивлява срещу смъртта, то не може да повярва, „че нещо би могло да бъде съвсем мъртво“. В. Константинов коментира темата по следния начин: „Представата за крайността на човешкия живот дълбоко го вълнува и не му дава покой. Постепенно Канети се изпълва с прозрението, че хората са зли, защото знаят, че трябва да умрат, но биха станали още по-зли, ако още от началото знаеха кога ще умрат. Тази тема писателят разглежда в драмата си „Обречените“. За Елиас Канети смъртта и злото са идентични, те представляват едно цяло. Гневното му презрение към човешкия край е изразено най-сбито в следната бележка: „Най-голямото усилие в живота е да не свикваме със смъртта.“ В „Маси и власт“ Канети проследява нравствения упадък от привикването със смъртта като с нещо естествено и всекидневно. Той смята, че ядрото, същността на чувството за власт се корени в триумфа на живия човек, който надживява другите. Според твореца най-опасните политици са хора, които безцеремонно желаят масовата смърт. Защото колкото повече са мъртвите им неприятели, а дори и приятели, толкова по-силно става чувството им за власт“ [3].

Книгите. Още в родният си град Елиас е заинтригуван от „буквите“, които неговата по-голяма братовчедка Лаурика му показва написани в тетрадката, той е запленил и желае да докосва и гледа тези подредени знаци, които означават слова. Матилде му показва черничевото дърво в двора на бащината си къща, където в младостта си е прочела много книги, скрита в короната на дървото. Мотивът за многото книги заема централно място в романа на Елиас Канети „Заслепенето“. Тук

писателят изгражда образа на един “човек на духа”, който води самоцелно и гротескно съществуване в своята грамадна библиотека. За творчеството на нобелиста В. Константинов пише следното: „През 1960 г., под заглавието *Masse und Macht* (“Маса и власт”), излиза едно от най-значимите теоретични произведения на Канети, над което той работи почти 20 години. Тук той прави анализ на връзката човек – общество, използвайки богат исторически, етнографски и психологически материал. Канети разглежда двете основни категории “маса” и “власт”, обяснявайки сформирването на маси и упражняването на власт като естествени процеси в обществото, позоваващи се на смъртта като неоспоримо природно явление. В този смисъл историята, според Канети, не може да бъде разглеждана като прогрес, а по-скоро като постоянно повторение на един и същ модел в нови варианти” [3].

Три години след излизането на “Маса и власт”, през май 1963 г., умира съпругата на Канети Веза. През 1965 г. са публикувани записките на Канети (1942-1948) в издателство Ханзер, Мюнхен. През 1966 г. Канети получава наградата за литература на Виена (*Literaturpreis der Stadt Wien*), както и наградата на немските критици (*Deutscher Kritikerpreis*). През 1968 г., отново в издателство Ханзер, Мюнхен излизат записките *Die Stimmen von Marrakesch. Aufzeichnungen nach einer Reise* (“Гласовете на Маракеш. Записки след едно пътуване”). По същото това време Елиас Канети получава голямата награда на Австрия (*Großer Österreichischer Staatspreis*). Година по-късно на Елиас Канети е връчена наградата за литература на Баварската академия на изящните изкуства (*Literaturpreis der Bayerischen Akademie der schönen Künste*). През 1970 г. излиза от печат *Alle vergeudete Verehrung. Aufzeichnungen 1949-1960* (“Прахосаното уважение”). През 1971 г. Елиас Канети се жени за Хера Бушор. През август същата година умира в Париж брат му Джордж. Канети започва работа върху автобиографичната си книга “Спасеният език”, която излиза от печат пет години по-късно. През 1972 г. на Елиас Канети от брака с Хера Бушор се ражда дъщеря - Йохана Канети. Същата година той получава наградата “Георг Бюхнер”. През 1980 г. излиза втората част на автобиографията на Канети „*Die Fackel im Ohr*“. *Lebensgeschichte 1921-1931* (“Факел в ухото”).

Нобелов лауреат. През 1981 г. Канети получава Нобелова награда за литература, както и наградата “Франц Кафка”. През 1983 г. му е присъден Големия орден за заслуги на Федерална република Германия. На 14 август 1994 г. умира в Цюрих, оставяйки след себе си огромно творчество, преведено на повече от 25 езика. Мотото, което ни завещава е: *„Най-добрият човек не би бил онзи, който се нуждае от най-малко, а онзи, който подарява най-много от онова, което му е необходимо“*. Това, което ни подарява талантливия писател е същинското, истинското и непреходното – неговите творения, отражение на неговата същност. В битката си със страха и неприязънта към смъртта победител е Канети, той открива начин да ѝ се противопостави - чрез творчеството си той продължава да живее.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Макар и роден в Русе за Канети не може да се каже, че е само българин, само австриец или пък англичанин, със сигурност се знае едно – той е космополит, а космополитите принадлежат навсякъде където има отворени умове и сърца да ги приемат. Въпреки, че писателят е живял почти из цяла Европа, в сърцето си той пази спомена за родния град, за домът в който за първи път изпитва чувства и емоции към заобикалящия го свят. Неслучайно на церемонията по раздаването на Нобеловите награди той сам е настоял пред него да стои табелка с красноречив надпис: “Елиас Канети – Русчук”. И днес, 110 години от рождението му, русенските учители в часовете по дисциплината “Човекът и обществото”, запознавайки учениците с историята и бележитите личности на родното място, могат с гордост да

разказват за живота на писателя, роден в града на брега на Дунав, на „слуховидецът“ от Русе – Елиас Канети!

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Дончева Ю. (2014), Методика на обучението по „Човекът и обществото“ (Ръководство за семинарни упражнения), Русе.
[2] Канети Е. (2008), Спасеният език, Плевен, Изд. „Леге Артис“.
[3] Константинов В. (2013) „Елиас Канети: С Русчук в сърцето“-
<http://kultura.bg/web> (07.12. 2013 г.)

За контакти:

Дарина Валериева Велчева, III курс, Фак. №126722, специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“, катедра Педагогика, психология и история, Факултет Природни науки и образование, Русенски университет "Ангел Кънчев" e-mail: qdarina@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Факултет Природни науки и образование, Русенски университет "Ангел Кънчев", e-mail: jdoncheva@uni-ruse.bg

Етнографска група „Капанци“

автор: Сияна Илианова Георгиева
научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева

Abstract: *The Kapantzi are ethnographic group of Bulgarians living in northeastern Bulgaria - Razgrad and Targovishte region. The name "Kapantzi" was forgotten for centuries and there is no specific memory stored in people's memory, which can only be explained by old-distant origin. The Kapantzi have their own specific language, clothes and foods that are unique to their group.*

Key words: *kapantzi, ethnographic group, costumes*

ВЪВЕДЕНИЕ

Капанците са етнографска група българи, живеещи в Североизточна България - Разградска и Търговищка област. Капанци са жителите на селата Дряновец, Осенец, Садина, Паламарца, Гецово, Топчи, Кривня, Каменово, Ушинци, Желязковец, Люблен, Доброшката махала на Разград и на градовете Сеново, Цар Калоян, Опака, части от Попово и др. Изучаването на българския фолклор, на етнографските групи е от съществено значение, защото: "Имайки предвид обхвата на фолклорния танц и игра, броилките, наричанките и др., днес тези списъци още по-актуално фиксират богатството от дейности и активности, които заслужават изследване, документиране, архивизиране и подкрепа за поддържане на тяхната жизненост или за вторичното им връщане в просветния, културния и битов живот на съвременния човек, защото те заемат своето развиващо, стимулиращо място от преди детската градина (детето в семейството), през предучилищния период (детето в детската градина), училището, университета до възрастния зрял човек" [1, с. 28].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Познати са многообразни опити за тълкувание – от древното племе „Капан“ (капанци), от думата капан – капанците, водени от Крум, направили капан на Никифор Геник или самите те, защитавайки старата вяра, били окапанени от Борис Михаил, от титлите жупан, капакаган, капкан, от друго название на куманите – кипчаци (капчаци – капанци), от капищата, в които свещенодействали, даже и от капата, която носели или от турската дума „kapanik“ означаваща затворен, преносно – неприветлив. Преданието разказва още и за, как прозвището е произлязло от капките-сълзи, избродирани по дрехите, още повече, че женската риза е наречена „капанка“, а капанците и съседното им старо добруджанско население – гребенците, също получили наименованието си от елемент на носията, наричат метода на шиенето „капане“. Но е приемлив и контрааргументът, че етнографската група е обособена много преди въвеждането на специфичното „шити“ и е по-логично характерната дреха да е обозначаваща с името на общността, а не обратното. За капанците се разпространяват разностранни версии не само за названието, но и за потеклото им, имащи повече митологичен характер – започвайки от легендата, че идват от тракийското племе кробизи, обитавало долините на Ломовите и се преминава през готски, келтски, алански, скитски, аварски, печенежки, кумански и славянски хипотези, за да се стигне до най-тиражираната – за пряката и чиста наследствена връзка с Аспаруховите оногундури. Едно от нашумелите тълкувания на капанската генеалогия свързва наименованието „капанци“ със самоназванието на кушаните – племенна група, явяваща се компонент от многоликия етнически състав на Кубратовото държавно обединение, част от която се е заселила в Дунавска България заедно с други сродни племена, водени от Аспарух, под общото име българи. Други тези са, че предци на капанците отново са племена от българската група, но те са пристигнали в Мизия много по-рано или доста по-късно от дружините

на Аспарух. Едната версия е, че с преминали Дунав и са останали в Поломието стотици години преди тях, още при походите на вождове на кутригури и утигури като Заберган и Сандилх. В продължение на десетки години по време на т.н. византийско „господство“. Поломието и територията, разположена източно от него, остават неподчинени на централната власт. В хаоса на безвластието българите се омесват с преминаващите през Дунав сродни и не съвсем близки по произход племена, които постепенно придобиват убеждения, възгледи и чувства за българска принадлежност [по 3].

Характерни атрибути са: *женската носия*. Ризата към капанската женска носия е от определения в етнографската литература “туникообразен” тип. Отличителна особеност на тази риза е кройката, която се отразява и върху украсата ѝ, а оттам и върху облика на целия костюм. Туникообразната риза пада права по тялото, а украсата и се състои от шевични ивици, обточващи пазвения отвор, ръбовете на полата и ръкавите. По-строга е и кройката, украсата ѝ придава линейна очертаност на капанската носия. Ризата се състои от цял, неизкроен домашен плат, който, прегънат на две и праметнат през раменете, образува боевете “предницата” и “гърба”. В средата на прегъвката има угърли “отвор за главата” с дълбоко цепната пазва. Боевете са разширени от двете страни с “клинуве” – трапецовидни парчета, които започват от подмишниците и са скачени за ръкавите посредством квадратни снадки – “ълтици”. Ръкавите са широки и прави, съшити от платно и половина и с дължината си покриват китките на ръцете. Голямата им дължина се определя от специфичния капански начин за носене на ризата, при който след обличане ръкавите се закачат при лактите със специално тъкани за целта пъстри вълнени коланчета с кукички и се повдигат към раменете. По този начин ръкавите се изтеглят встрани и нагоре и ръбовете им стърчат при китките. С прекомерно голяма дължина се отличава и полата, която, пусната свободно, се влечи по земята. Ризата се носи стегната в кръста с конопена връв, от която се издърпва дълбока, падаща под корема пазва. Големият обем се подчертава и от дебелото и кораво домашно платно, от което е и ушита. Женската капанска риза заема основно положение в носията и има определящо значение за нейния външен облик. Тя е дреха, която от раждането буквално не се сваля от гърба. С риза (понякога опасана само с престилка) жената работи на полето, кичи се в празник и я използва вместо нощница при спане. Ризата поставя акцент на груповата специфика в носията. Тя се изпълнява в три основни бода – бодовито, сусмено и куманско, или куманци. По художествен стил орнаментиката на капанските шевици се предържа главно към геометричните фигури, като само в определени мотиви позволява включването и на фигури от растителен или животински произход.

Пещемал – отзад, над стегнатата в кръста риза, се опасва пещемал. Той изпълнява ролята на задна престилка в женското облекло на капанците. Пещемалът е широка, съшита от два плата престилка, набрана като ветрило в ситни гънки. Той е дълъг до около прегъвките на коленете, а встрани не се застъпва от предната престилка. По този начин при вървенето се вижда част от полата на ризата.

Престилка – отличителна особеност е специфичната и художествена украса и голямото разнообразие от варианти на престилки с различна функция в бита. Престилките биват главно три вида — престилчи, бяла тирена ута и черна ута. В зависимост от възрастта и случая те могат да се носят поотделно или в комбинация от две или три заедно. Освен тях съществува и специална голяма вълнена бяла престилка, наречена лябна ута, която се препасва при месене на хляб. За домакинската си работа жените използват и още една двуплата престилка, т. нар. “късна ута”, която е тъмна на цвят — черна, тъмносиня или кафява, претъкавана с бели кенарчета „жички“.

Обувки – обуването на краката особено много зависи от климата. Широко

разпространено в миналото е било да ходят боси през по-голяма част от годината. Червените чехли „от червена кожа“, за които говорят жените, се обували само в празнични дни. В по-хладните или студени дни те обували калци или калцуни, ушити от бяла аба. Калците представлявали съшити прави тръби, достатъчно широки, за да могат да се нахлузват. От началото на XX век капанките, започват да носят плетени вълнени чорапи. При осенчанки те са бозави или черни наричат ги калци.

Прическа – открита коса носят жените само до омъжването. След това косата се скрива от сложно невестинско забраждане, оформено със специфична за всеки район подложка, забрадка и украса. Сплитането на косите и невестинското забраждане е един от тези специфични регионални варианти.

Характерни атрибути са: *мъжката носия*. Всекидневна мъжка риза - тя е нашита по огърлието и пазвата със сусмен и кумански бод във вид на плетеници от геометрични фигури. Орнаменталният мотив представлява ограничена в ивица композиция, която се повтаря и по капациите „маншетите“ на ръкавите.

Гащи – познати са две сезонни разновидности на гащи. Едните от тях, наречени бирнеци, се носят през по-голямата част от годината и са направени от домашен бозав „естествено кафяв“ или боядисан в черно шаяк. Другите, известни като гащи, са от пъртено „конопено“ платно и се носят по време на летните горещини. В големите студове гащите се обуват и под бирнеците, като изпълняват и ролята на долно облекло.

Пояс - мъжкият пояс във всички капански села носи название опас. Той е вълнен, четворно-тъкан, широк около 30 см и дълъг докъм 3 м. При единия си край има къси ресни, които се подпъхват при увиване. Опасите на по-младите мъже са червени или гивезени „виненочервени“, а на възрастните — тъмнокафяви, тъмносини и черни. Както едните, така и другите имат в тесните си краища бели кенари „снопчета от бели ивички“. При празник ергените слагат над опасите си копчелие каиш „кожен колан, кован с габъри“, който се закопчава отпред с метална катарамка.

Елече - най-разпространено е елечето от сура „естествено сива“ аба със заметнати една над друга прави предници и извито по врата огърлие. Това елече е без украса и се носи обикновено опасно в пояса. Облича се като всекидневна дреха от всички мъже. Възрастните носят елечето от аба и в празнични дни. Ергените и младите мъже се пременават с джамадан елечета, също с прихлупени една над друга предници, но с допълнително вмъкнати клинове, поради което ръбовете им отиват встрани. Тези елечета са по-къси и имат дълбоко извита пазва, от която се виждат везаните капаци „шевици“ на ризата.

Ентерия – най-практичната дреха, носена при хладно време от всички мъже, е ентерията. Тя може да се облича както направо над ризата, така и над елечето и да се носи опасана в пояса или извадена върху него. Някогашните антерии били обточени с черен гайтан, а носените в началото на XX век са вече украсени с жълти, бели и черни тегели.

Навуща, калцуни и цървули – мъжете обуват краката си главно с навуща, калцуни и цървули. Навущата или науите на капанци са в два цвята — бели за младите мъже и бозави за възрастните. При премяна ергените кръстосвали над навущата си черни козени върви, а възрастните ги стягали по всяко време с бели върви от коноп. От 20-те години на XX век мъжете започнали вече да носят плетени вълнени черни или кафяви калци „чорапи“ [по 3].

Много характерна са и *капанските ястия*. Едно от тях е т.нар. *Раки*. Приготвя се по следния начин: Една главичка лук или стрък праз се наситнява и се запързва в повече олио. Прибавя се малко кисело зеле от туршия, нарязано на дребно. Добавя

се една чаена чаша ориз и 1/2 чаша булгур, наkisнат предварително. Посолява се на вкус. Налива се 1 чаша вода, нарязва се суха люта чушка, черен пипер, пресен юзъм (или сух натрошен). Докато плънката се поохлади, 20-25 изсушени червени чушки се изчистват от семките и дръжките и леко се наkisват в хладка вода. Пълнят се с приготвената смес. Напълнени, отворът се потапя в брашно – да се запечатат и да не се разпилява плънката. На дъното на тенджерата се слагат няколко цели зелени листа. Върху тях се нареждат напълнените пиперки, с отвора една към друга. Заливат се с вода и една чаена чаша зелен сок (до чушките). Яденето се вари на тих огън до поемане на течността. Сервират се студени. По желание в плънката може да се нарежат сланинки на дребно.

Друго ястие, хаарктерно за капанците е: *Пилцета*. Нарязва се една главичка лук на ситно и се запържва в повече мазнина до бледо розово. Прибавя се 1 чаша ориз и се пържи до „стъклен“, 1 чаша булгур (предварително измит и залят с гореща вода да набъбне). Подправя се със сол, черен пипер, копър, юзъм и се залива с 1 чаша вода. Когато течността се поеме, плънката се дръпва от огъня. Вземат се лозовите листа – пресни (леко попарени) или консервирани. Започва оформянето на сармичките. Лозовият лист се поставя в чиния, като се гледа лицевата страна на листа да бъде към чинията, за да може приготвената сърма да има лъскав и гладък вид. С чаена лъжичка се поставя от плънката върху него. Завива се малка стегната сарма. Приготвените сармички се нареждат в тенджерата, на дъното на която предварително са наредени лозови листа. Между сармите се слагат клончета юзъм. Залива се с 2 чаши леко подсолена вода, притискат се отгоре с чиния и се варят на много тих огън, докато се поеме напълно течността и оризът и булгурът са готови. Сервират се изстудени, подправени с кисело мляко, чесън и копър. Вместо кисело мляко, при поднасяне може да се подправят с оцет, поразреден с вода, копър и чесън (наситнен, настърган или пресован) и малко олио за гланц.

Няма да пропуснем и *Пеперудена манджа или пеперуден булгур*. Тя се *приготвя по следния начин*: 1 глава лук, нарязан на дребно (или 3-4 стръка зелен лук) се запържва в мазнина, добавя се измит и нарязан лопуш и се обърква с лука. Прибавя се предварително измит и наkisнат булгур, лъжичка червен пипер и се залива с вода. Вари се на тих огън до готовност на булгура и желана гъстота. Подправя се с пресен юзъм [по 4].

Много специфичен е говорът на тази група. *Капански думи и изречения са*:

„Кушерийка“ – слива,
„Ателю“ – юрган,
„Сълба“ – стълба,
„Нужник“ – тоалетна,
„Присад“ – круша,
„Чукалак“ – царевичак,
„Соба“ – стая,
„Пишкир“ – кърпа,
„Гълъбя“ – кочана на царевицата,
„Наакере“ – напразно,
„Басамац“ – стъпала,
„Лиосвам“ – замазвам,
„Улеже“ – охлюв,
„Байдерка“ – забрадка,
„Женаабет“ – инат,
„Жебясвам“ – ожаднявам
„Калестирка“ – чапа, мотичка
„Ситур“ – сигурно

„Планне“ – обяд
„Сайдисвам“ – уважавам, зачитам, обръщам внимание на...
„Упвам“ – отхапвам
„цапурко“ – небрежен по отношение на външния си вид човек

Баба Иванка от село Садина казва следното:
„Таралежа ку има бодиле“ – Таралежа има бодли.
„Аджеба ще додът ли?“ – Дали ще дойдат?

Чичо Иван, също от Садина, казва следното:

„Одиуми на чесъну, ама не сме зели калестирката и търмъку, чи са върнауи. Ше идем зоре. Гледам, булката още у ателю. Ситур ше стани чак по планне. Ше и напрая раки и пилцета, белким са наеде. Можи и акъл да й оди у главъта. Ама нали е от Горица, ко да праиш.“ – Ходихме на чесъна, ама не сме взели малката мотичка и грапата, че се върнахме. Ше отидем утре. Гледам булката още е в юргана. Сигурно ще стане чак на обяд. Ше и напрая раки и пилцета, дано се наяде може и ум да й дойде в главата. Ама нали е от Горица, какво да правиш.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Капанците носят в себе си, духът на българщината. Те самите се определят като най-големите националисти и родолюбци. В капанските общности особено, около град Попово не се допуска да живеят хора от друг етнос. Те са се запазили през вековете, благодарение на техния силен дух, непоколебимост и работливост.

В учебния предмет Методика на обучението по „Човекът и общество“ се учи за българската нация като цяло – история, география, култура и други. Би било хубаво да се изучават и различните етнографски групи българи, каквито са капанците. За да са запознати учениците със своята нация по обстойно. Колкото по-задълбочено са изучавали своята култура, бит, традиции, вярвания, обичай, фолклор и др., толкова по-трайни, осъзнати и емпатийно започват разбира и обичат своя род, регион, нация, родина.

ЛИТЕРАТУРА/ИЗТОЧНИЦИ:

[1] Дончева Ю. Консолидиращите функции на българските детски фолклорни игри в предучилищна възраст, Русе, 2014 г.

[2] Садина <http://sadina.webnode.com/zabelezhitelnosti/kapansko-obleklo/>
(11.2014)

[3] Садина <http://sadina.webnode.com/zabelezhitelnosti/kapansko-obleklo/>
(11.2014)

[4] Садина <http://sadina.webnode.com/zabelezhitelnosti/kapanski-yastiya/> (11.2014)

За контакти:

Сияна Илиянова Георгиева, студентка III курс, Русенски университет „Ангел Кънчев“, ФПНО, специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“, ОКС „Бакалавър“, email: signailiqnova@yahoo.com

Научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева, катедра Педагогика психология и история, Факултет Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: jdoncheva@uni-ruse.bg

Изучаването на регионалните празници и обичаи - част от фолклорното наследство на българина

автор: Петя Костадинова Терзиева
научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева

Abstract: *The study of the regional feasts and customs – a part of the folklore heritage of the Bulgarians: The history and local traditions of a certain region of the Motherland are inseparably connected to the family, the lifestyle, the mentality and the character of our people through the ages. The study of the regional feasts and customs in the kindergarten and in the primary school is a building block of the formation of the feeling of empathy, unity and belonging to a certain cultural society and tradition. The acquainting of the children and the students with the homeland, the settlement is related to the past but also to the present of the Bulgarian heritage, folklore, rituals and practices. This enhances the interest and the necessity for more information about the way of life of our people in a certain part of the Motherland.*

Key words: feasts, customs, traditions, folklore.

ВЪВЕДЕНИЕ

В отделните райони на България съществува голямо разнообразие от народни обичаи, които са част от определена празнична обрядност и са свързани с различни вярвания и представи на хората от миналото. Отразяват характерното и специфичното от начина на живот и мисленето на българина. Носят отпечатъка на редица културни и исторически промени, настъпили в различните региони на страната. Запознаването на малките ученици с регионалните и национални традиции е от основно значение за предаването и съхраняването на културното и фолклорното богатство. Тази цел е базирана в учебната дисциплина „Човекът и обществото“, където в ядро „Национално и културно наследство“ (Наредба №2 от 2006 г., ДООИ за учебното съдържание) са заложили стандартите - знанията, уменията и отношенията по това направление. Изучаването на регионалните обичаи в началния етап на обучение формира у децата чувство на родолубие, уважение към традициите, национална пренадлежност и историческа памет. Защото както казва Ю. Дончева: „Една от основните функции на народното творчество е да носи знание - знание за устройството на света, знание на човека за самия него, знание за обществото, в което живее - за реда, законите и управлението, за ценностите на това общество, знание от митологичен и светогледен порядък. Фолклорът в оригиналната употреба на понятието “знание на народа” се проявява и предава през вековете по различни начини“ [1, с. 39].

Целта на доклада е да представи няколко специфични народни обичаи от с. Попина, Силистренска област. Запознавайки се с тях се надяваме да допринесем за опазването и съхраняването на фолклорното наследство от тази прекрасна част на България. Изучаването им още в детската градина, началното училище и разбира се чрез семейните ценности ще допринесе за патриотизма, нравствеността, националната гордост, любов към роден край и Родина.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Попина се намира на река Дунав, на 35 км от Силистра и на 15 км от с. Ситово.

През IV век от н. е. римляните построяват военно укрепление в днешните попински земи, познато с наименованието “Калето”. До военното укрепление на римляните се е оформило селище, в което живеели граждани обслужващи войската. В “Калето” съществувала гостилница наречена “Роріпа”, в която подкрепяли силите си пътуващите между двете дунавски крепости – Дуросторум (Силистра) и Трансмариска (Тутракан). Вероятно името на гостилницата е останало, като име на

селището, което постепенно нараствало. За името на селото има и друго предположение. Една част от възрастното население твърдят, че през Възраждането от Попина са излезли много попове, отличаващи се с уменията си да проповядват християнската религия.

Днешното население се смята за коренно население, останало от Второто Българско царство и спада към гребенско-елийското. През XIX век в Попина се заселват малък брой българи от Търновско, Еленско, Сопотско и други населени места. Тия родове били наречени балканджии и горненци. След Румънската колонизация в селото се заселват 40 семейства от село Алмали - Румъния [по 4].

Това им заселване повлиява на местното население в района и се отразява в бита, празниците и обичаите на българите.

Баба Минка Неделчева на 84 години, разказва как посрещат и празнуват Бъдни вечер и Коледа хората от селото. Денят преди Коледа е известен като *Мяу Коледа* и е свързан с определена празничната обредност, която включва приготвянето на коледните хлябове и ястия, изработването на венци и китки, както и с извършването редица народни практики. Характерен обичай през този ден е коледуването на малки, десетинагодишни момченца, наречени *коледарчета*. Децата се събират в групичка по 5-6, празнично облечени с премернати през рамо торбички и дълги сопи в ръце. Във всеки дом те отправят благопожелания за здраве и плодородие. Стопанката ги посреща още на двора или пред къщния праг и хвърля пред тях зърна от жито, ечемик, царевича, овес, смесени предварително в сито. Децата чукат зърната със сопитите и пеят кратки песни. Според Съботинова, те изричат следните думи: „*Мяу-у-у Коладе, мяу-у-у Коладе!*“ и благославят: „*Да станат житата, ръжта, чумика, да се роди и там, дето не е расло!*“ [2, с. 149]. Домакинята ги дарява със специално приготвени за тях гевречета, сушени плодове, варена царевича, орехи, захар на бучки и дребни бонбони.

По традиция момите се събират по 4-5 в една къща да правят венци и китки за коледарите. Венците са от стара липова коричка и бучки захар, сушени сливи и пуканки прихванати с червен конец. За избраница си момата прави венец, на който нарежда разноцветни мъниста и ги увива с *пирги* (косми от опашката на кон). Китките са от чимшир, бръшлян или босилек вързани с червен конец и напърскани с бял или жълт *варак* (подобно на бронз).

Във всяка къща жените приготвят обредни хлябове, наречени- колашки кравай, коледен кравай, които дават на коледарите. Обредните хлябове за Коледа се месят от най – чистото брашно, пресято през три сита. Те са от квасно тесто (за да се *надига берекета през годината*) и пластична украса с преобладаващи слънчеви символи (кръст, кръг, розета). Освен тях се правят кравайчета за бразаерите – участници в обичая *бразая*.

В късния следобед стопанката приготвя основния обреден хляб за вечерта, наречен *боговица*, *праснец*, който е без квас и мазнина. В боговицата тя замесва най-съкровения си желание за здраве и благоденствие. Хлябът задължително е в кръгла форма, а в средата най-често с кръст моделиран от тесто. Баба Минка и до сега приготвя *праснец* за Коледа и спазва всички обреди на празничната трапеза.

По традиция вечерята започва рано, след като цялото семейство се е събрало около масата. Софрата се слага върху слама, за да се ражда по-вече жито и да има храна и живот за всички. Тя трябва да е отрупана с всичкия плод на земята, за да се роди и да го има през годината. Характерното за този край на България е, че на трапезата първо се слага питата боговица и около нея се редят останалите ястия, които са постни. Включват варен боб, леща, *куча* (варено жито), *ошаф* (варени сушени плодове), туршия, орехи, мед, лук, чесън, *дулми* (постни сърми), *толузчи* (пълнени с боб пиперки). Техният брой е нечетно число – 7, 9 или 12, колкото са Светите Апостоли. На софрата се слага и нещо сурово – ечемик, просо, царевича и

всички семена за посев, за да се роди посятото през новата година. Задължителен момент от празника е прикадяването на трапезата, къщата и всички стопански постройки за здраве, плодородие и предпазване от зли сили и демони. Стопанинът поставя въглени и тамян върху керемидата и прикадява първо софрата, покланя се на изток – на слънцето и иконата. След това прикадява всички стаи на къщата, излиза навън и кади добитъка, обора и кошарата. Преди да разчупи питата стопанинът я целува и вдига нагоре, според Съботинова, той прави следните наричания: „*Толкова високо да стане житото!*“, а другите отговарят: „*Дай, Боже!*“. Първото пърче оставя пред иконата, слет което раздава по парченце на останалите с пожелание: „*Да сме здрави всички! Лошо да не ни стига!*“ [2, с.150].

С обредността на Бъдни вечер са свързани и редица вярвания и гадания. От софрата не се става, за да не стават квачките и да изстудят яйцата. Огнът гори в огнището през цялата вечер, за да е здрава къщата и да не угася живота в нея. С люспи от лук и сол гадаят какво ще бъде времето през годината. Стопанката отделя 12 люспи, които нарича на годишните месеци и поставя в тях по щипка сол. На сутринта гледа в коя люспа солта се е стопила, което означава, че този месец ще бъде дъждовен. Всеки член от семейството чупи по един орех, ако ядката му е бяла ще се радва на здраве и късмет през годината, а ако е суха и почерняла обратното.

Народът отдава по-особено значение на кадената на Бъдни вечер храна. Част от нея се слага в платнена торбичка и се прибира. В първия ден от сеитбата стопанинът я заравя в нивата за плодородие със следните заклинания: „*Имането и берекетът да отиде на нивата*“. На Коледа с част от сламата под трапезата връзват безплодните дръвчета, а другата слагат в полозите на кокошките, за да снасят яйца. През цялата вечер трапезата не се прибира, за да е пълна годината и да има от всичко. Съществува вярване, че мъртвите предци идват да вечерят и да се погрижат за благополучието на дома.

Специален момент в коледния празник е обичаят *коледуване*. Голяма част от възрастните мъже в селото са коледували и познават добре този обичай. Участниците в него, наречени коледари, коладници, са предимно ергени и млади мъже. Те са организирани в група, наречена кол, дружина, колада. Групата води цар, който е винаги женен мъж, знае коледарски песни и умее добре да благославя. Освен коледари в дружината има касиер и писар. Касиерът събира парите в кратунка, които домакините даряват, а писарят ги описва в специален тефтер. В коледарската дружина има и музикант, който свири на гъдулка. Първо коледарите отиват в църквата, където попа ги благославя. След това от полунощ до сутринта обикалят цялото село. Не влизат в къщи, в които има скорошна смърт, а също и в домове на хора, отлъчени заради неморално поведение и постъпки. Пред вратата на стопанина коледарите пеят специална песен: „*Стани, стани нине, стари господине, че ти идат добри гости, добри гости коледари....*“ [пак там, с.152].

А в къщата, по желание на домакините пеят песни на ерген, на мома и др. На стопанина пеят величалната песен за стар *стаменик*. Докато коледарите пеят, момата дава тайно или явно специално приготвения венец за своя избранник. На останалите дарява само китка или по-обикновен венец. Домакините даряват водача на групата с кърпа (*пешкир*). Стопанката подава кравая на водача, който го прочита – казва молитва. Върху кравая слага запалена свещ и ябълка, люлее хляба и благославя: „*Що сме нощи нощували, кални пътки пътували да стигнем до тоз чорбаджия. Ний го мислим зъл човек, той не бил зъл човек, а най бил добър човек. Кът ни види се зарадва и ни дари една добра дарба – вит превит кравай. На кравая сребро се ляло, ляло и ковало. Да бъде дружина! Да бъде! (всички) Колкото зърна жито в тази пита – толкоз здраве и берекет в тази къща! Амин дружина!*“ [3, с.15]. След благословието стопанинът вади менче с вино и черпи коледарите, забожда им по една носна кърпичка, дава парче месо и пари на касиера.

Специфичен народен обичай на Коледа в с. Попина е танцът на *бразаята*. За него разказват Иванка Русева и Димитрина Иванова, които са дългогодишни читалищни дейци в селото. Участниците в обичая, наречени бразаери са млади момчета (ергени), организирани в група и един музикант. Бразаята представлява кол, покрит отгоре с шарена черга и оформена отпред заешка уста от две шарнирно свързани с дълго въженце дъски. Устата е украсена със заешка кожа, пера от петел, булчинска тел, малки стъкълца и огледалца. Бразаерите вървят след коледарите и играят на двора. Посещават само къщи, в които има девойки за женене, като всеки се стреми да играе в дома на девойката, която харесва. Момъкът влиза под чергата, с една ръка хваща кола, а с другата въжето за устата на бразаята. Под съпровод на специална мелодия *“трънката”* играе – подскача, тропа с кола, отваря и затваря устата на бразаята. Бащата на момата е този, който трябва да каже докога да играе момъкът. В книгата си Съботинова цитира автентичният изказ на старата жена от селото: „Пунякужик бащата утива ду даму да нагледа дубитъка, а ергена в туй времи се играй. Става вир уда пуд чиргилуту. Ама дукът бащата ни каже стига, той ни спира. Прай гу туй нещу да види дуколку ергенът е държелив, на какъв чувек ши даде чедуту си. Устай ли съ ергенъ самичък, вечи няма мясту ду негувата дъщеря“ [2, с.155]. Това показва колко е издръжлив момъкът и колко силно желае дъщеря му. Момата кичи ергена, който е играл с венец, специално направен за него, а стопаните даряват бразаерите с питки, месо, наденици и пари. Обичаят представлява форма на любовно обяснение и отправяне на предложение за женитба. Вероятно символиката на бразаята се свързва с мъжествеността, силата и желанието на момка да се грижи и да пази своята избраничката. Той е познат на населението от Попина и Гарван. Възрастните хора смятат, че има румънски произход, но се е запазил и практикувал от местното население. Вероятно е пренесен от румънските преселници заселили се по тези места.

Друг интересен народен обичай в с. Попина са игрите с маскирани изпълнители, наречени *кукове*. Старото местно население (гребенци) нарича празника *Куковден*. За него дава сведения баба Йорданка Бразоева на 80 години. Обичаят се изпълнява в седмицата между Месни и Сирни заговезни, която се нарича *Кукова неделя*. Народните вярвания и практики на Куковден са свързани с прогонването на злото (дявола) от селото и предизвикване на добрите сили за здраве и плодородие. Дълго време църковната институция се е опитвала да заличи този обичай от празничния календар на местното население, заклеимявайки го като езически. Въпреки това хората са го практикували и запазили. Участниците в обичая са млади момчета (ергени) и младоженци, събрани в група. Куковете са облечени в бели вълнени дрехи, а на гърдите и около кръста са окичени със зилчета и звънци, прикрепени към дълги кожени ленти. На главата имат специално направени маски, наречени *гули*, а в ръцете държат дървени саби, наречени *поми*, *помет*. Гуглата е направена от агнешка кожа с изрязани дупки за очите и устата. Нагоре продължава с остър връх, окичена с бели ленти и огледалца. Куковете обикалят селото, влизат в дворовете, плашат малки и големи, гонят и удрят жените с помите за плодovitост. Вечерта след ритуалното обхождане куковете се събират в центъра на селото и играят куковско хоро. Празника завършва с обща веселба. Баба Йорданка твърди, че „белите“ кукове са познати само на хората от с. Попина.

Преселниците от Тракия имат подобен на Куковден обичай, наречен *Кукеровден*. И двата обичая имат сходна символика и значение. Кукеровден се отбелязва след Сирни заговезни и включва два обредни момента: обхождане на домовете и обредно заораване и засяване. Участниците в обичая са момчета, младоженци и мъже, наричани *кукери*, събрани в кукерска дружина. На главите имат маски от плат или мукава с изрязани дупки за очите и устата, а вместо зъби люспи от лук. Облеченото им е месната мъжка носия. Около кръста са с навързани хлопки, а

по краката с малки звънчета. В ръцете си държат дървена кука, наречена *клянк*. В групата има още два персонажа – булка и зет. Булката е младо момче, облечено в женска носия. На главата има копринена забрадка и спуснато червено було. Зетят е с носия на младоженец. Кукерската дружина обхожда селото, влиза във всеки двор, където се играе кукерско хоро. Кукерите подскачат, дрънкат с хлопките, за да прогонят злото, плашат децата и възрастните, удрят жените за плодовитост. През това време булката целува ръка на домакините, слага кърпичка на рамото на стопанина, а той връзва в нея паричка. Дарява ги с каквито продукти има. След ритуалното обхождане на селото всички се събират на мегдана, където се извършва обредното заораване и засяване. Двама от кукерите се впрягат в дървено рало, изорават три бразди в кръг, а друг кукер засява различни семена, като през цялото време благославя за здраве и берекет. Празникът завършва с общо веселие. Кукеровден се празнува в Алфатар, Иширково, Подлес и други населени места, където има преселници от Одринска Тракия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Описаните народни обичаи и практики в с. Попина са все още запазени, но поради липсата на млади хора, които да ги наследят и продължат са застрашени от изчезване. В Попина, както и в другите малки населени места живеят предимно възрастни хора, а местните детски градини и училища са закрити. Една част от народните традиции са вече заличени и забравени във времето, като обичаите *стява*, *кланза* (на Коледа), празниците *Варвара* и *Сава* (4 и 5 декември), *Русалска неделя* и други.

Напълно сме съгласни с думите на Ю. Дончева, която казва: „По-важно е тук и сега да се съхрани неписаната ни национална култура (българските фолклорни традиции, обичаи (допълнение автора - П.Т.), песни, танци, гатанки, игри, поговорки, наричанки и др.), онази традиция предавана от уста на уста (от майка на дъщеря, от баща на син) през вековете. Нашето нематериално културно наследство и богатство. Защото с всяка година незаписано в книга или електронен носител, по нещо безвъзвратно се губи, отмира“ [1, с.130].

Следователно изучаването на регионалните празници и обичаи още в детската градина и в началното училище е в пряка връзка и от съществено значение за опазването на местните традиции и предаването им на следващите поколения. Обучението и възпитанието в тази посока повишават интереса и познанията на децата към историята на родния край, регионалните обреди, практики и култура. Полагат се основите на национална пренадлежност, българско самосъзнание и любов към народ и Родина.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Дончева, Ю. Консолидиращите функции на българските детски фолклорни игри в предучилищна възраст. Русе, 2014.
- [2] Съботинова, Д. На една земя под едно небе. Варна, 2009
- [3] Сборник. Хайде на седянка със стари млади в село Гарван. 2006
- [4] Уикипедия, bg.wikipedia.org/wiki/Попина (март, 2015).

За контакти:

Петя Костадинова Терзиева, специалност *Предучилищна и начална училищна педагогика*, катедра *ППИ, ФПНО*, E-mail: petiaterzieva@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Юлия Дончева, катедра *ППИ, ФШНО*, E-mail: jdoncheva@uni-ruse.bg

Съвременен поглед върху отклоненията в детското поведение

автор: Георги Светланов Стефанов
научен ръководител: доц. д-р Минко Хаджийски

Abstract: *Changes in modern society are carried out in conditions of high dynamics and lack of sustainable models to manage the emerging risks to the structure and functions of society. As part of the social structure younger generation and its problem areas are influenced by new factors, which finds its expression in the problems of child development, in particular the child's behavior. Increasingly we talk about the development of technologies and their impact on children's lives.*

Key words: *children in internet, ICT vs classic communication, new forms of deviant behavior*

ВЪВЕДЕНИЕ

Промените в съвременното общество се осъществяват в условията на висока динамика и липса на устойчиви модели, които да овладяват пораздащите се рискове за неговата структура и функции. Като част от обществената структура младото поколение и неговите проблемни области са повлияни от новите фактори, което намира своя израз в проблеми на детското развитие, в частност детското поведение. Все по често се говори за развитието на технологиите и влиянието им в живота на децата.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Цел на настоящата разработка е да представи едно актуално виждане за отклоненията в детското поведение, през погледа на социалната работа (Социална работа е професия, основана на практиката и академична дисциплина, която насърчава социалната промяна и развитие, социалното сближаване, както и овластяването и освобождаването на хората. Информацията е от сайта на специалност „Социални дейности“ към РУ „Ангел Кънчев - <http://socialaffairsru.weebly.com>) [8], съвременното общество, развитието на информационните и комуникационни технологии и да анализира проблематиката с актуална картина върху системата от социални, психологически, образователни, икономически, технически и други промени.

Подходящо е за начало да уточним, че с думата съвременни в заглавието се имат предвид, настоящите, актуалните форми и условия в които се реализират отклонения в детското поведение. Съвременен предполага и извършването на сравнение в исторически план, но в случая нашият избор е да разгледаме и представим актуалното състояние на проблема с отклоненията в детското поведение. **Предмет** на разработката са факторите и условията свързани с новите форми на отклонения в детското поведение. **Обект** са отклоненията в детското поведение. Основната **цел** е да се проучи актуалното състояние на отклоненията в детското поведение. Като **задачи** бе проведено теоретично изследване с анализ на литературни източници на български и чужд език. Изготвен бе SWOT анализ, изводи и препоръки.

Актуалност на проблема. Според Националния статистически институт (НСИ) в периода 2004 – 2014 година, процента на домакинствата ползващи интернет се е увеличил от 5,9 % на 43 %, като данните са за потребители на интернет във възрастта между 17 и 64 години. НСИ не предоставя диференцирани данни за децата ползващи интернет. Липсата на подобна официална информация, не пречи да предположим, че за същия период броят на децата ползващи интернет, също е се е увеличил рязко. Според информация от сайта за световна интернет статистика [<http://www.internetworldstats.com/stats9.htm>] за 2014 година в България през 2014 година, 53,1 % от хората в страната са използвали интернет, от тях близо 90 % са

използвали социалната мрежа facebook. Според Евростат за 2013 годна в България този процент е средно 50% [4]. Различните данни сочат среден процент 45% на потребители на интернет в България, *което не е акцента* в определянето на актуалността на проблема, а е по-скоро насока към неговите основи. В публикация на университетът Станфорд [5] се посочва, че интернет расте с невероятна скорост, също така се цитират данни от New York Times, според които близо половината потребители на интернет в САЩ са направили първото си влизане, т.н. логване в сайт през 1995 г. Авторът на статията Джон Вонг (John Wong) разглежда отклоненията в поведението свързани с кибер престъпленията, като в своя увод провокира с виждането, че регулацията, контрола и като цяло по-задълбочените наблюдения на поведението в интернет се осъществяват едва от няколко години. У нас роля за контрол на интернет влиянието върху децата има Държавната агенция за закрила на детето, която в стратегическият си план за периода 2014 – 2016 година в приоритет 4 - Защита на децата от всякакви форми на злоупотреба, насилие и експлоатация, Цел – 1. Гарантиране на сигурна и безопасна среда за децата, точка 1.1 е Превантивни мерки за закрила на децата в интернет.

1. Съвременният поглед върху отклоненията в детското поведение съчетава едно ново представяне на същността на отклоняващото се поведение, условията и средствата чрез които се реализира и отношението на обществото към тези процеси. Професионалният ми опит с деца с отклоняващо се поведение ми позволи да направя заключение, че т.н. „отклоняващо/девиантно поведение“ е естествена част от детското развитие, изграждането на личността, трупането на социален опит, процеса на социализация и интегрирането на индивида в обществото. Първите форми на отклонения детето реализира по отношение на своите родители. Ролите в семейството, ролевите специфики и взаимодействия на членовете на семейството водят до предпоставки за възникване на напрежение, конфликти, чиито крайни резултати, специално при детето са свързани с отклонения в поведението. Семейната структура, функции, роли на членовете, развитието на семейството са факторите които влияят на детското развитие, неговите силни и слаби страни.

Живеем в информационно общество, което се характеризира с масовост на комуникацията чрез съвременните информационни и комуникационни технологии (ИКТ). Много актуални статии и изследвания показват, че 90 % от българските деца използват интернет [3,7]. За учене, общуване, игри, някои съумяват да печелят пари, в интернет пространството.

2. ИКТ и класическата комуникация (така определяме комуникацията лице в лице) се осъществяват паралелно, едновременно, като можем да твърдим за превес на ИКТ комуникацията. Нейните предимства са бързината и достъпа до много хора, възможността за споделяне и получаване на идеи по-бърз, достъпен и широкообхватен начин.

Интернет не е причина за отклоненията в детското поведение, той е средство и условие в което то се осъществява.

Актуален пример за проблеми на децата в училище е непозволеното използване на ИКТ по време на час за дейности извън ангажимента на ученика или по време на проверка на знанията на ученика с цел преписване. Училището и обществото отчитат това като проблем, но след развитието му в последните няколко години, промениха нагласите си към частично приемане. От друга страна ако погледнем в перспектива, подобно поведение носи в себе си чертите на неуважението, неспазването на изисквания, непоемането на отговорността на ролята – ученик, също създаване на нагласи за измама, използване на незаконни средства и други. Явно държавата в лицето на министерство на образованието и науката също приема до някаква степен наличието на подобна негативна тенденция,

което се изразява в затягането на мерките за сигурност по време на изпитите за матура. Повече квестори, наблюдения с камери, използване на софтуер, които прави уникална комбинация от въпроси.

Отклоняващото се поведение е не само резултата от конкретните действия на даденото дете, а и отношението на детето към извършеното от него, отношението на заобикалящия свят. Отклоняващото поведение има посока на резултатите, при вариант с по-голям негатив за самото дете или за друго дете, възрастен или обект на въздействие (т.н. вандализъм). При т.н. авто – процеси, вариант едно се характеризират със самонараняване (автоагресия), самоизолиране (отчуждаване, асоциалност), умишлен глад (анорексия), т.н. ЕМО деца, чието поведение се характеризира с чести и силни емоционални реакции към заобикалящия свят, често водещи до самонараняване. Тези деца избират външен вид близък до този на човек, който играе ролята на мим, със силен грим подчертаващ лошо настроение, чувства и отношение към заобикалящия свят. Отклоняващо поведение (ОП) е сигнал за проблеми в детското развитие. То е следствие, а не причина. Посоката на работа за разрешаване на тази проблеми трябва да е от установяване на причината/те, оценяване на тяхната същност по отношение на негативите, които носят пряко за детето и непряко за обектите на отклоняващото се поведение. ОП е симптом, аларма, индикация за настъпили или настъпващи, понякога и отминаващи проблеми в детското развитие.

3. Интересни факти. ОП е характерно за всички възрасти от детското развитие. Пик достигат през стадия на половото съзряване (юношество, тийнейджърство). Една бърза проверка с думата тийнейджър в *google*, даде 581 хил. резултата за 0.32 сек. [2]. На търсене чрез снимка преобладават резултати с недобро съдържание, като употреба на наркотици, насилие, снимки със сексуално съдържание и др. Филтърът новини показва информация за 690 статии, свързани основно с криминални прояви, отново наркотици, алкохол, цигари, агресия и други. Разбира се търсенето даде и резултати с постижения на млади, хора, много форуми и блогове, които обсъждат най-различни теми, но като цяло преобладава информацията с негативно съдържание. Можем да направим условно заключение, че *google* разпознава и представя думата тийнейджър в негативна светлина, което от своя страна води до определени ефекти сред широката публика на търсачката. Априори в интернет тийнейджърството се представя, като негативен период от живота на детето. Това дава основания за хипотезата, че детето създава определени нагласи и очаквания за този период от своето развитие, подобно отношение формират и неговите родители и близки. В пет годишната си работа, като социален работник в КСУДС – Русе, многократно съм дискутирал и консултирал нагласите на родителите по отношение на порастващото дете [1]. Като стереотип преобладаваха мнения и нагласи от рода на: „Не ми се мисли...“, „Сега какви ги върши, а като порасне, направо не знам...“, „Бог да ми/ни е на помощ...“ и по-цветущи изрази, които не смятам за подходящо да цитирам.

Друг интересен факт е резултата на *google* при съчетанието „трудни деца“, общо 229 хил. резултата [2], което по отношение на „Тийнейджърите“ е на половина по-малко. От друга страна „трудни деца“, прави частична връзка с „тийнейджъри“, като дава сродни търсения от рода на „трудни деца в училище“, училища за трудни деца, книги за трудни деца и *по-точно трудни деца в пубертета*, който знаем, че отговаря на т.н. тийнейджърство. Можем да кажем, че *google* разпознава двете търсения, като сравнително самостоятелни, а това от своя страна показва, че информацията в интернет има своя природа на съществуване и голямото и разпространение, като начин за информиране, не гарантира определени резултати, в случая за справяне с проблеми в детското развитие. Обобщението е че родителите не трябва и не е подходящо да разчитат изцяло или в по-голяма степен

на информация в интернет за справяне с проблеми на техните деца. Разбира се съществуват територии в интернет, като форуми, сайтове и блогове, чиито участници споделят, обсъждат, консултират помежду си, варианти за справяне с различни ситуации, не само проблеми в детското поведение. До някаква степен това заключение може да се направи на основата на коментарите в социални мрежа, които в повечето случаи са положителни, изразяващи признателност и удовлетвореност от участието в подобен форум и от получената конкретна информация, която е била полезна за дадения случай.

4. Последствията. По-честото използване на интернет може да доведе до отклонения в детското поведение, свързани с асоциалност, загуба на умения за комуникация лице в лице и други. В общ план интернет представлява инструмент за комуникация, която децата използват. Тази комуникация има своите характеристики, които от една страна са сходни с комуникацията лице в лице, а от друга са различни и присъщи само за интернет общуването. В своето ежедневие детето реализира двата вида комуникация, понякога по отделно, понякога заедно. Примерно след училище, когато детето е само в дома си, неговите родители са на работа, то много често използва интернет за комуникация с други деца. Основни причини за това е бързата връзка с много деца, които също са пред своите компютри. Детето може едновременно да играе игра/и, да чати и да пише домашното си, всичко това е във възможностите да компютъра, разбира се и на детето, което има или трупта умения за реализиране на няколко дейности едновременно или относително паралелно. Детето развива чувство за способност за справяне с много задачи за кратък срок от време, което има своите положителни и отрицателни черти и последствия. Някой деца прекарват времето си след училище с други деца, като съчетават двата вида комуникация едновременно. Тази тенденция набира все по-голяма скорост и има много примери със снимки, клипове, статии и други материали в интернет на млади хора, които са в една компания и не общуват лице в лице, а чрез мобилните си телефони, планшети и ултрабук компютри. Във времето за семейна комуникация, родителите и децата водят кратки разговори лице в лице, след което се оттеглят за виртуална комуникация. Много често за родителите това е свързано с работа, основна и допълнителна. Децата в зависимост от възрастта и дали имат възможност и получават разрешение за излизане, прекарват свободното си време в комуникиране чрез компютъра смартфони и планшети от дома, чрез смартфони и планшети и комуникация лице в лице на вън, други деца не използват тези средства нито в дома нито навън. Съотношението на различните групи деца е неуточнено, като може да се предположи, че групата на децата използващи ИКТ във или извън дома преобладават.

Все по-разпространен подход на отглеждане и възпитание на деца става използването на ИКТ, както и вече поостарялото насочване към телевизора. Българските деца са на челните места по показатели като интернет употреба в собствената си стая, достъп през мобилен телефон и всекидневна употреба. Съществуват големи различия между поколенията, като повечето деца заявяват, че знаят повече от родителите си за интернет. Това са част от изводите от аналитичните доклади, изготвени от Европейската изследователска мрежа "Децата на ЕС онлайн", която се координира от Лондонския икономически институт и се представлява в България от Фондация "Приложни изследвания и комуникации" и Фондация "Джондър образование, изследвания и технологии" [4]. Родителите чиято работа е свързана в някаква степен с ИКТ, избират този подход. Други родители, чиято работа не е свързана с ИКТ, също избират този подход, като даващ възможност за по-пълноценна почивка след работа, което включва и незначимаването с децата. Има и родители, които отделят повече време на децата си след работа, като в повечето случаи е свързано с образователното развитие на

детето, помагане в домашни. Други родители отделят цялото си свободно време за децата, като единия вариант е тази комуникация да е двустранно желана, а другия да е на основа на силното желание на родителя/те, но не и на детето/цата.

5. SWOT анализ

Таблица. SWOT анализ на съвременното виждане за отклоняващото се поведение при децата

	Положителни фактори	Отрицателни фактори
Вътрешни фактори	Силни страни (Strengths) Бърз и достъпен по време и място обмен на информация, мнения, предложения за справяне с проблема	Слаби страни (Weaknesses) Нереалистично завишаване на значимостта на ИКТ, като възможност за справяне с проблемни ситуации в процеса на отглеждане и възпитание на децата.
Външни фактори	Възможности (Opportunities) Онлайн консултации. Подкрепа в мрежа.	Заплахи (Threats) Изместване на контакта лице в лице от виртуалната подкрепа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Детското развитие е уникален процес, чиято значимост и сложност не подлежат на едностранчиво разглеждане и комерсиализиране. Семейството и обществото са в отслабени позиции по отношение на живота на децата в интернет. Може да се каже, че децата имат „преднина“ по отношение на самоконтрола за ползване на интернет. Ежедневието на детето представлява „бомбардировка“ с най-различна информация, голяма част от която детето получава в интернет. Поражда се нужда от нови умения, както при децата, така и при техните родители. Умения за управление на информацията, желана или нежелана (т.н. спам), филтриране, анализ, синтез и оценка на полезността на търсената или получаваната информация. Осъзнаване на негативните ефекти от т.н. информационно пренасищане. Нужни са целенасочени съвместни действия на цялата обществена система с цел баланс между ИКТ и т.н. класическа комуникация. Промяна в посоката на тенденция при комуникациите, от ИКТ към класически модел, с цел да се внесе качество в детското развитие, а не с цел компрометиране на ИКТ моделите на комуникация.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Анализ на информация от работа по случай в социални услуги в общността в град Русе
- [2] Информация от *google/search* по ключови думи
- [3]http://computerworld.bg/47744_90_ot_balgarskite_deca_izpolzvat_internet_vseki_den
- [4]http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Internet_use_statistics_individuals
- [5] <http://ldt.stanford.edu/~johnwong/pdf/hackers.pdf>

[6] <http://www.mediapool.bg/balgarskite-detsa-na-chelni-mesta-v-evropa-za-polzvane-na-internet-news226764.html>

[7] http://www.safenet.bg/index.php?id=1386&art_id=15442

[8] <http://socialaffairsru.weebly.com>

За контакти:

докторант Георги Стефанов, Катедра “Педагогика, психология и история”,
Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 0887 415 053, e-mail: gstefanov@uni-ruse.bg

Социално подпомагане и социално осигуряване на безработните лица

автор: Стела Дилиянова Йончева
научен ръководител: гл. ас. д-р Багряна Илиева

Abstract: *This article is addressed unemployment and types of support. Presented are the types of unemployment (current, seasonal, cyclical, structural). Also compared the level of unemployment in the EU with Bulgaria. Attention is paid to social security and social assistance. Presented are the types of unemployment benefits and what the order was granted.*

Key words: *unemployment, social welfare, social security, current unemployment, seasonal unemployment, structural unemployment, cyclical unemployment, unemployment benefit, social risk, disability, monetary compensations*

ВЪВЕДЕНИЕ

Безработицата е икономически и социален феномен, типичен за пазарната икономика на развитите страни, изразяващ несъответствия в търсенето и предлагането на труд на пазара на труда. Наличието на безработица е признак, че дадена икономика функционира под нивото на потенциалният си продукт. Това от своя страна означава, че е нарушена пълната заетост и може да се охарактеризира със значителни негативни последици за обществото и икономиката като цяло. Нарастването на нейната норма води до намаляване на производството на БНП (брутен национален продукт), което ще повлече след себе си и понижаване на жизненото равнище на населението, спад в инвестиционния поток или свиване на производството в бъдеще и т.н. За достойно съществуване на лицата, изпаднали във временна или продължителна безработица се използват две напълно различни дейности – социално подпомагане или социално осигуряване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Безработицата е налице, когато даден индивид, група или хора са без работа, но същевременно активно я търсят. Тя се измерва в проценти или това е отношението на безработните лица към цялото население в трудоспособна възраст. В България за безработни се смятат лица от 16 г. до пенсионна възраст, които са регистрирани в бюрата по труда. От това следва, че всички, които по една или друга причина не са регистрирани (не са искали или с бюрократични методи им е била отказана регистрацията) не се отчитат за безработни.

Безработицата може да се определя като такова състояние на трудовия пазар, при което предлагането на работна сила надвишава нейното търсене. Според едни учени безработни лица са тези, които са без работа [5]. Според други безработни са тези, които принудително, не по своя вина или желание са загубили работното си място и търсят платена заетост. Трети смятат за безработни, лицата, които са се регистрирали в бюрата по труда. Според административната система на страната ни безработни са всички лица, които не са заети, регистрирали са се като такива в бюрото по труда по местоживее. Световната практика показва следните видове безработица: пълна, непълна, скрита, доброволна, стриктурна, класическа, остатъчна, явна, принудителна, функционална, циклична, сезонна.[6]

Най-широко разпространени са: текущата (фрикционна), сезонната безработица, структурна и циклична (кейнсианска) безработица.[6]

Текуща (фрикционна) безработицата е резултат от естественото движение на работната сила. Това е движението на работната сила, поради майчинство, смяна на местожителство, подобряване на образование, обучение с откъсване от

производството, от размера на трудовото възнаграждение и др. Този вид безработица се свързва предимно с младите хора..

Сезонната безработица зависи от сезонния характер на потребностите от работна сила, от естествените сезонни колебания на заетостта в отрасли като селско стопанство, туризъм, хранително-вкусова промишленост, дърводобив, строителство, и др. Обикновено сезонните работници са носители на труд с по-ниска квалификация, работи се при лоши условия, нерегламентирано работно време и ниско заплащане. [6]

Структурната безработица е следствие на настъпилите промени в структурата на търсенето на стоки и услуги, както и технологични промени в производството, които променят съотношението между търсенето и предлагането на работна сила. Най-общо казано тази безработица възниква, когато трудовия пазар не е способен да осигури работа за всеки, който желае, понеже има несъответствие между уменията на безработните и уменията, които са желани за наличните свободни места. [6]

Циклична (кейнсианска) е налице, когато има дефицит на предлагането на работа за всички, които желаят да работят. Наречена е циклична, защото следва движението на икономическия цикъл и се появява при спад на икономиката, когато работните заплати и търсенето на труд започват да спадат едновременно. промени в търсенето на труд в посока надолу в резултата от цикличния характер на развитие на производството. Цикличната безработица е типична за фазите на развитие на производството[6]

Трудовите пазари, вместо чрез понижаване на работната заплата, често реагират чрез освобождаване на работна сила, защото заплатите са загубили своята гъвкавост в посока надолу.[5]

Безработицата в ЕС

Според европейската статистика 23,815 млн. европейци са били без работа през първия месец на настоящата година, като спрямо декември 2014-а е отчетено понижение на безработните в ЕС с 156 хиляди и спад с 1,82 милиона спрямо януари 2014-а година. През януари общо 4,889 млн. младежи (на възраст под 25 години) са били без работа, като това представлява понижение на младежката безработица с 562 хиляди спрямо януари 2014-а година. Равнището на безработицата като цяло в ЕС е било 9,8% през февруари 2015 г. спрямо 9,9% през предходния месец и 10,5% през същия месец на минала година. Това е най-ниското ниво на безработица в ЕС от септември 2011 г. Според изчисленията на Евростат 23,8 милиона мъже и жени в ЕС, от които 18,2 милиона в еврозоната, са били без работа през миналия месец. В сравнение с януари 2015 г. броят на безработните е намалял с 91 000 души в ЕС и с 49 000 души в еврозоната. Сред държавите-членки с най-ниски нива на безработица през февруари 2015 г. са Германия (4,8%) и Австрия (5,3%), а най-високи нива са в Гърция (26% през декември 2014 г.) и Испания (23,2%). [9]

Безработицата в България

Според Евростат през януари безработицата в България се е понижила до 10,8% от 10,9% през декември 2014-а година и под ниво от 12,6% преди година (през януари 2014-а). България е една от трите страни от ЕС с най-голям спад на безработицата в периода февруари 2015 г. – февруари 2014 г., показва статистиката на Евростат. Общо 367 хиляди българи са били без работа през първия месец на настоящата година спрямо 368 хиляди безработни в края на 2014-а година и спрямо 424 хиляди преди година (през януари 2014-а), показват данните на Евростат. Това представлява устойчиво понижение на безработицата в България под психологическото ниво от 400 хиляди за девети пореден месец. През януари младежката безработица в България стабилизира на декемврийското ниво от 22,3% и остава далеч под нивото на младежка безработица от 26,6% преди година (през

януари 2014-а), като през първия месец на настоящата година общо 45 хиляди български младежи на възраст под 25 години са били без работа спрямо аналогичен брой в края на 2014-а година. Безработицата сред жените в нашата страна остана през януари на декемврийското ниво от 10,0%, но под ниво от 11,6% преди година (януари 2014-а), докато безработицата сред мъжете се понижи до 11,6% от 11,7% през предходния месец и под ниво от 13,3% преди година (през януари 2014-а година). [7]

Социално подпомагане или парично обезщетение за безработица

1. социално подпомагане

Социалното подпомагане е дейност за предоставяне на помощи и оказване на услуги, целящи задоволяване на основни жизнени потребности на лица, които чрез заетостта, социалното осигуряване и притежавано имущество не могат да гарантират достойно съществуване за себе си и за семейството. [1] Помощи за безработни или социално подпомагане е плащане, правено от държавата или други оторизирани органи към безработните. По чл.9 от Правилника към закона за социално подпомагане право на месечна помощ от Дирекции “Социално подпомагане” имат безработните лица които са регистрирани в дирекциите “Бюра по труда” най-малко 9 месеца преди подаване на молбата за социална помощ и не са отказвали предлаганата им работа и включването им в курсове за квалификация и преквалификация. За получаване на помощта месечения доход на лицето или семейството трябва да е по-нисък от определен диференциран минимален доход (ДМД). Размерът на помоща се определя като разлика между диференцирания минимален доход и доходите на лицата или семействата от предходния месец.[2]

Обект на системата на социално подпомагане са:

- деца, ползватели както на социални услуги, така и на социални помощи;
- възрастни хора;
- хора с увреждания;
- безработните лица;

В Закона за социалното подпомагане са предвидени следните видове социални помощи:

- месечни, които се отпускат на лица, на които дохода от предходния месец е по-нисък от минималния доход за страната;
- целеви - това са парични помощи за отопление, за заплащане на наем на държавни и общински жилища, безплатно пътуване по железопътния и автобусния транспорт;
- еднократно помощи веднъж годишно- за задоволяване на инцидентно възникнали жизнено важно потребности на лицата и техните семейства.[4]

2. социално осигуряване

Социалното осигуряване е дейност за гарантиране срещу социален риск при нетрудоспособност, когато лицата губят част или целия си трудов доход.[1]

Помощите за безработни обикновено са давани само на тези, които са регистрирани като безработни и при условия, че гарантират търсене на работа, и не са трудово заети. Право на парично обезщетение за безработица имат лицата, за които имат внесени или дължими осигурителни вноски във фонд „Безработица” най-малко 9 месеца през последните 15 месеца преди прекратяване на осигуряването и които:

- са регистрирани като безработни в Агенцията по заетостта;
- не са придобили право на пенсия за осигурителен стаж и възраст или пенсия за ранно пенсиониране в Република България, или пенсия за старост в друга държава;

- не упражняват трудова дейност, за която подлежат на задължително осигуряване по Кодекса на социално осигуряване или законодателство на друга държава.(чл. 54а, ал. 1 КСО) [3]

Дневното парично обезщетение за безработица е в размер 60 на сто от среднодневното възнаграждение или среднодневния осигурителен доход, върху който са внесени или дължими вноски за фонд "Безработица" за последните 24 календарни месеца, предхождащи месеца на прекратяване на осигуряването, и не може да бъде по-малко от минималния дневен размер на обезщетението за безработица, определени със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за всяка календарна година. За 2015 г. този размер е 7,20 лв.(чл. 54б, ал.1 КСО) [3]

Паричните обезщетения за безработица се изплащат ежемесечно през месеца, следващ този, за който се дължат за период в зависимост от продължителността на осигурителния стаж, както следва:

Осигурителен стаж (години)	Период за изплащане на обезщетението
до 3г.	4 месеца
3 до 5г.	6 месеца
5 до 10г.	8 месеца
10 до 15г.	9 месеца
15 до 20г.	10 месеца
20 до 25г.	11 месеца
над 25г.	12 месеца

За осигурителен стаж при определяне периода за изплащане на обезщетението се зачита трудовият стаж до 01.01.2002 г. по Кодекса на труда или по други специални закони и времето след тази дата, през което лицето е осигурено за безработица.(чл. 54в, ал. 1 и ал. 2 КСО) [8]

От фондовете на държавното обществено осигуряване се изплащат:

- Парични обезщетения при временна неработоспособност;
- Парични обезщетения при трудоустрояване;
- Парични обезщетения за майчинство;
- Парични обезщетения за безработица по Кодекса за социално осигуряване;
- Парични обезщетения за безработица по Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България;
- Парични помощи от ДОО [3]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съвременното общество се развива в сложните условия на глобализацията, където отделната личност е поставена в непркъснато променяща се среда. При тези условия социалната сигурност е много трудно да се гарантира. За това трябва да се вземат мерки за ограничаване на безработицата като :

- се осигурят непрекъснато нови работни места;
- предоставя се обучение и помощ при търсене на работа;
- подобряване на социалната политика на страната; [1]
- извършва се интеграция на групите хора в неравностойно положение.

Социалните осигуровки и помощи, осигурени от държавата трябва да са в такъв размер, че да осигуряват нормално съществуване на безработните лица изпаднали в това временно състояние и да ги стимулират към активност за намиране на трудова заетост.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Димова, Д. Социална политика, Тракия, С.2000
- [2] Закон за социалното подпомагане,
- [3] Кодекс за социално осигуряване,
- [4] Правилник към закона за социално подпомагане, 2014.
- [5] Фишър, С. Икономика. Изд. Отворено общество - София, 1997
- [6] Шопов, Д. Икономика на труда. Изд. Стопанство, печат Университетска печатница УНСС, 1997
- [7] <http://www.expert.bg>
- [8] <http://www.investbg.government.bg/>
- [9] <http://www.nssi.bg/>

За контакти:

Стела Йончева, специалност *Социална педагогика*, 3 курс, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев"

Научен ръководител: гл. ас. д-р Багряна Илиева, катедра Педагогика, психология и история, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев" E-mail: bilieva@uni-ruse.bg

Трудотерапията като терапевтичен метод

автор: Кристина Данева-Върбанова
научен ръководител: гл. ас. д-р Багряна Илиева

Abstract: Occupational therapy is an active kinesitherapeutic method, under which work is used systematically. It is specially selected according to the stage and form of disease, and functional and mental state of person. It is intended in order to support the overall recovery of the body that finds expression in positive biofiziological, mental, social and ethical changes which occur in the patient. The organization of occupational therapy must be designed in such a way that a person to realize the social utility of his work, because work is an inseparable combination of physical and mental efforts together with a social grounded motivation for it.

Key words: work, occupational therapy, treatment, social assistance, support therapy, functional occupational therapy, professional occupational therapy

ВЪВЕДЕНИЕ

Трудотерапията е активен кинезотерапевтичен метод, при който се ползва системно трудовата дейност, специално подбрана според заболяването, формата и фазата му и функционалното и психическо състояние на човек. Тя е предназначена да подпомогне цялостното възстановяване на организма, намиращо израз в настъпващи у болния положителни биофизиологични, психични и социално-етични изменения. Организацията на трудотерапията трябва да бъде устроена така, че лицето да вижда обществената полезност на своя труд, защото всеки труд представлява неотделимо съчетание от физически и умствени усилия заедно със социално обоснована мотивировка за него. [2]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Първите сведения за приложение на труда като лечебно средство показват, че той се е прилагал при болни с психични заболявания. За родоначалник на трудовата терапия се приема римският медик Гален (131-211). Като лекар в гладиаторската школа в Пергам е използвал труда за лечение и възстановяване. Според него трудът е най-добрият лекар а природата и е неизменен за човешкото щастие. [1]

Преди него Хипократ и Целзиус също споменават, че чрез лечебен труд се постигат добри резултати при лечението и възстановяването на различни заболявания. Според тях трудът трябва да се прилага съвместно с бани, диети, игри, разходки, специални упражнения и дейности от всякакъв вид.

В натурофилософията на диалектоизточните народи (Древен Китай) се набляга върху хармонията между духа и физиката, между труда и здравето.

От редица писмени източници от арабския свят и исляма има сведения за много медицински открития в периода от V-X век. През VIII век в Испания е създадена болница, където трудът се е използвал като лечебно средство при болните с психични заболявания.

Трудотерапията в България започва развитието си след Освобождението. Датират сведения, че болните, настанявани в манастири, са получавали като лечение водни процедури, разходки и занимания. Наред с това те са извършвали домакинска, канцеларска и кухненска работа. Част от болните са били обучавани да плетат чорапи, блузи и др. С особен принос в развитието на българската трудотерапия е управителят на Психиатричната болница в Бяла, Г. Илиев, който работи в периода от 1928-1949 г. [2]

След Втората световна война всички приюти у нас се превръщат в психиатрични болници, а в околните градове се създават диспансери и кабинети, в които активно се е прилагала трудотерапията в стационарни и амбулаторни условия.

През този период започва и постепенното внедряване на трудотерапията в редица санаториални и болнични заведения, главно при заболявания и увреждания на опорно-двигателния апарат и плумонологични заболявания. [2]

Един от първите нормативни документи по въпросите за трудотерапия в България е Постановление № 666 на Министерския съвет от 10.10.1953 г. В него се регламентира организирането на спомагателни трудово-лечебни заведения и заведения за социални грижи. [4]

При трудотерапията освен водещия лечебен показател има и други фактори, които влияят върху индивида, като например производителността на труда и материалната заинтересованост. Според някои автори трудотерапията и занимателната терапия не се различават съществено по своята цел. Занимателната терапия стимулира предимно творческата дейност у пациентите и изгражда определено хоби при тях, като им позволява да осъществяват контакт с околната среда. Докато трудотерапията е свързана с по-голямо изискване към болните и създаване на продукт. [3]

Според Коноли (Англия) трудотерапията е надеждно лечебно средство, а Х. Симон я разглежда като система за лечение и организация на поведението на болните, довеждайки я до съвършенство. Посредством нея се достига до възстановяване функцията на организма, на системите и на даден орган. [6]

Корсаков определя трудотерапията освен като благотворно влияеща при болните с хронични заболявания, така също и при болни в острия стадий на заболяването. Според него тя играе и положителна роля затова, че е свързана с озразходване на енергия. [6]

Според А. Барюк работата заема важна роля при болните с психични заболявания. Той смята, че работата трябва да се прилага с мъдрост и такт, но не от гледна точка на продукцията, а по отношение на оздравителния процес. [6]

Мелехов изказва мнението, че трудотерапията е добро средство за повишаване общия тонус на организма и за нормализиране на обменните процеси. [6]

Въпреки многообразието от дефиниции през различните период, за най-пълна и точна се приема дефиницията, че трудотерапията е активен двигателен метод на лечение, при който се използва специално подбрана според заболяването и състоянието на болния целенасочена трудова дейност, предназначена да подпомогне цялостното му възстановяване. [4]

Важно условие за специалистите по трудотерапия е да познават видовете труд, да правят точна характеристика на движенията и действията и да ги анализират с цел рационалното им използване в трудотерапевтичните процедури. В тази посока трудът се разглежда от няколко гледни точки:

- ❖ Последователност, брой и характер на всяко действие при дадено производство и вид труд – анализ на операциите и действията;

- ❖ Брой, вид, характер и задачи на работните движения – анализ на отделните действия;

- ❖ Определяне на точната работна поза и положението на тялото – биомеханичен анализ;

- ❖ Установяване на участващите сегменти (пръсти, китка, предмишница, мишница) и определяне на видовете движения (сгъване, разгъване, отвеждане, привеждане) – анатомичен анализ на работната поза и движенията;

- ❖ Определяне на физическите усилия, характерни за даденото трудово движение, определяне отношенията между трудовото движение, работната поза и действието в условията на работа на дихателната и сърдечно-съдовата система, определяне режима на работа на участващите мускули – физиологичен анализ;

❖ Определяне доколко дадени дейности и действия ангажират сетивността на крайника (за допир, температура и форма) – сензодвигателен анализ.

Признаците, по които се квалифицират и използват трудовите дейности в трудотерапията са следните: [2]

- 1) според терапевтичната насоченост
 - а) за общо въздействие;
 - б) за специално въздействие, насочено към нервната система, опорно-двигателния апарат, обмяната на вещества.
- 2) според вида на трудовата дейност
 - а) домакински и битов труд (готвене, хранене, измиване);
 - б) художествени и музикални дейности (дърворезба, изработване на играчки от дърво, метал, глина);
 - в) ремонт и поправка на електроуреди;
 - г) занаяти (бродиране, плетене, грънчарство, кошничарство);
 - д) канцеларски труд (писане на ръка, писане на машина);
 - е) градинарство, земеделие, овощарство;
 - ж) строителство и боядисване;
 - з) индустриален труд (фрезоване, стругарство, шлосерство).
- 3) според характера на трудовата дейност
 - а) естествена трудова дейност;
 - б) видоизменна трудова дейност.
- 4) според броя на заниманията и разпределението на трудовите дейности
 - а) индивидуална
 - б) групова
- 5) според участието на трудотерапевта
 - а) под негово ръководство и контрол;
 - б) като методически ръководител на групата, провеждаща трудотерапия;
 - в) като консултант в процеса на трудотерапията.
- 6) според участието на отделните части на тялото и характера на мускулната работа.
- 7) според развиваните двигатели умения и качества – за сила, за ловкост, за издръжливост.
- 8) според средата, в която се провежда трудовата дейност – на открито и на закрито.

Познаването на видовете труд и видовете дейности, използвани в трудотерапията е в интерес на самия лечебен успех и улеснява трудотерапевта в неговата професия.

Основната цел на трудотерапията е с всички възможни налични трудови средства и методики да подпомогне, ускори и затвърди лечебния процес.

За постигане на тази цел Карнашев [2] най-добре формулира задачите и прави съществени приноси в трудотерапията:

- 1) Психотерапевтичното повлияване (отвлечане, успокояване).
- 2) Общо тонизиране и укрепване на организма, борба с хипокинезията и хоспитализма.
- 3) Профилактика на евентуални усложнения.
- 4) Специални терапевтични задачи
- 5) Възстановителни задачи
- 6) Поддържаща терапия
- 7) Рехабилитационни задачи
- 8) Диагностични задачи

В зависимост от целите и задачите, които си поставя трудотерапията, тя се дели на 3 основни вида:

- ❖ Поддържаща трудотерапия;
- ❖ Функционална трудотерапия;
- ❖ Професионална трудотерапия.

Мястото на различните видове трудотерапия в лечебния и рехабилитационния план се определя от състоянието на болния и задачите, които трябва да се решават.

Поддържаща трудотерапия, наричана още занимателна трудотерапия. Чрез дейностите в нея се преследва отвлечане вниманието на болните от техните здравни оплаквания, запълване по най-осмислен начин на времето им извън лечение и по този начин постигане на положителен психотерапевтичен ефект. Този вид терапия намира приложение основно в клиничния етап на лечение на болните, но нейната роля не трябва да се подценява в амбулаторния и санаториалния етап на лечение на болните. Тя се състои предимно в рисуване, плетене, бродиране, изработване на предмети от хартия, а така също игра на шах, дама, домино, сглобяване на пзели, редене на мозайки. Поддържащата терапия намира място в режима на болния тогава, когато състоянието му позволява и се прилага предимно в постелен режим. До нейната помощ трябва да се прибегне, когато психичното равновесие на болния е нарушено или има опасност да се наруши, когато той не е склонен да запълва свободното си време с други занимания и при болни, приковани за по-дълъг период от време на легло.

Функционална трудотерапия, наричана още тренираща или възстаовителна по други автори [6]. Чрез нея бързо и лесно се възстановяват нарушените функции на различните повредени органи, системи, мускули и стави на човешкия организъм, т.е. тя повлиява не само функционално, но и морфологично, защото предизвиква и трофични промени. Този вид трудотерапия въздейства, както върху вегетативните, така и върху двигателните функции. Тя се прилага с добър ефект, както в клиничния, така и в санаториалния етап на лечение. В редица случаи функционалната трудотерапия има предимства пред останалите активни средства на двигателната терапия. Този вид терапия трябва да бъде организиран така, че да влияе положително върху силата, скоростта и обема на активните движения. Тук се извършват дадени движения стотици пъти, без да се забележи физическа или психическа умора. Това обстоятелство се дължи на факта, че съзнанието на болния е ангажирано в продукта, който изработва, както и от интересните фигури и разцветки. Оттечението и досадата, които често съпровождат лечебно-гимнастическите упражнения, са заменени от особен стимул, който въздейства върху психиката и физиката в благоприятна посока. [3]

Професионална трудотерапия се използва в медицинската рехабилитация и началния период на трудово-професионалната рехабилитация. Целта на тази трудотерапия е едновременно с възстаовяване на нарушените функции болният да се ориентира към такъв вид дейност, който е най-подходящ за него и в бъдеще тя да стане негова професия, чрез която да намери своето достойно място в обществото. Със средствата от този вид трудотерапия се прави и тестване на трудовите възможности, особено на тези лица, които нямат подходяща професия. Освен това чрез професионалната трудотерапия се прави изследване на възможностите за едно ново трудово професионално насочване и обучение. Професионалната трудотерапия се провежда от професионално подготвени за това технически кадри, запознати с основните положения на анатомията и физиологията. Те освен специална подготовка трябва да имат и добър педагогически подход.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Трудотерапията е безспорно ефективно средство от комплексната рехабилитация. Необходимо е да се обърне специално внимание на възникването на труда, създаването на нормативна база за трудотерпия у нас, видовете трудотерапия и кадрите ангажирани в прилагането ѝ, за да бъде постигнат максимален лечебен ефект.

Трудът е най-доброто лекарство и най-добрият лекар за всички болести. [5]

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Huffman, Grace Brooke America Family, 1999.
- [2] Каранешов, Г. Функционала трудотерапия, 1982.
- [3] Костадиов, Д. Основи на медико-социалната рехабилитация, 1982.
- [4] Пантелеев, Д. Рехабилитация на психично болни, 1971.
- [5] Тодоров, Н. Физикална терапия, 1993.
- [6] Иванов, А. Как отново да станем самостоятелни, 1987.

За контакти:

Кристина Данева-Върбанова, специалност *Социална педагогика*, III курс, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: kistina_varbanova@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Багряна Илиева, катедра Педагогика, психология и история, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: bilieva@uni-ruse.bg

Концептуални аспекти на креативността, компетентността и личностната мотивация за успех в социалната работа

автор: Кристина Данева-Върбанова
научен ръководител: гл. ас. д-р Десислава Стоянова

Abstract: *Motivation and initiative of the subject of the creative work are in the basis of creativity and innovation. Moreover, the creative abilities are most closely and also organically related to the creative beginnings in human, which should be identified and stimulated the development and the manifestation since his early childhood. Creative work is not only one of the main social activities. It is something that is continuously fulfilled in infinitely space. A small part of it is comprehensible and accessible for knowledge.*

Key words: *creativity, competence, motivation, social work, intellect, personal qualities*

ВЪВЕДЕНИЕ

В основата на творчеството, креативността и иновациите са мотивацията и инициативността на субекта на творческата дейност. При това креативните способности са най-тясно и органически свързани с творческото начало у човека, което следва както да се идентифицира, така и да се насърчава развитието и проявяването му от най-ранна детска възраст. Творчеството не е само една от основните социални дейности на хората. То е нещо, което се осъществява непрекъснато в безкрайното пространство. Малка част от него е обзрима и достъпна за познание [2].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Протичащите промени в социалната сфера предизвикват необходимост от по-общо определение на резултата от социалната работа чрез съвкупност от мотивационно-ценностните когнитивни компоненти – компетенция и компетентност. Това означава извеждане на нова парадигма на резултата от социалната работа, ориентирана към формиране на потребност от постоянно попълване и обновяване на знанията, усъвършенстване на уменията и навиците, закрепването и превръщането им в компетенции. Налице е необходимост от описания на качествата на бъдещия социален педагог в термините на компетентностния подход. Този подход формулира резултатите не в термините на знания – умения – навици, а като готовност (и степен на тази готовност) на специалиста да осъществява професионална дейност, взета в своята синтетична сложност. Готовност към един или друг вид дейност – това е цялостно изразяване на личността, включващо нейните убеждения, възгледи, отношения, мотиви, чувства, волеви и интелектуални качества, знания, умения и навици. С въвеждане на понятието компетентност се получава възможност да разглеждаме интегрална характеристика на личността, в която се отчитат не само знания, умения и навици, но и мотивация за дейност, практически опит и необходимо равнище на развитие на интелекта, и личностни качества, а също така степен на усвояване на културни и етични норми [3].

Креативността, компететцията и творческото мислене са интегративно професионално-личностни качества на бъдещия социален педагог, определящи се от неговата готовност и способност да осъществява търсене на необходимата информация от разнообразни източници и да я преработва посредством изследователски методи. Към педагогическите условия, осигуряващи практическа реализация, се отнасят: включване на студентите в специално организирана развиваща учебно-изследователска дейност, основана на усвояване на начини за придобиване на знания от различни източници на информация; развитие на информационните нужди и умения, на ценностно отношение към професионално-педагогическата информация; осигуряване на субектна позиция на бъдещия

социален педагог в процеса на неговата творческа самореализация и саморефлексия.

Професионалните роли, които определят профила на съвременния специалист в една или друга сфера на трудова дейност, са функция на обществените потребности. Интеркултурната перспектива пред обществото днес – в глобален и национален план – закономерно рефлектира върху професионалния облик на широк кръг специалисти, налагайки необходимостта от развиване на нови способности и компетентности. Особено чувствително тази необходимост се усеща в професиите и длъжностите от различни сектори на социалната сфера, чиито основни цели са свързани с подкрепата и подпомагането на личността за достоен живот и пълноценна социална реализация без значение на нейния произход, етническа принадлежност, религиозни предпочитания и ценностна система.

Индивидуалният подход при мотивирането е много важен. Водещи могат да бъдат няколко потребности, близки по своя механизъм и вътрешно съдържание. Потребностите се променят с възрастта, като след удовлетворяването на една потребност възниква друга. Потребностите зависят от семейното възпитание и психотипа на човека, усвения от него сценарий на поведение и също така, от достиженията, неуспехите и емоционалните травми, получени в живота.

За младия и амбициозен социален работник водещи могат да бъдат потребностите от конкуренция и достижения. В зряла възраст той ще се стреми към стабилност и позитивна култура. С цел ефективно професионално мотивиране е необходимо да се познават потребностите и да се създават условия за тяхното удовлетворяване [4].

Социалната работа днес заема място в множество структури на държавния, доброволческият и частния сектор. Социалните работници работят в болници, училища, детски ясли и затвори, както и в широк диапазон от значими агенции за социална работа. Социалната работа се отнася до интервенциите, които се правят, за да се променят социалните ситуации, така че хората, които имат нужда от подкрепа или са в риск, могат да посрещнат своите нужди по по-подходящ начин, отколкото ако не се извършват интервенции. Историческият анализ показва, че социалната работа винаги е била обект на конкуриращи се твърдения за определение и практика. Само чрез изследване на някои от дискурсите в социалната работа ние можем да започнем да разбираме какво е социалната работа и какво тя би могла да бъде [5].

В социалната работа фигурира описателен метод, който представя мотивацията като основна движеща сила на социалния работник. За да бъде ефективна неговата работа и да съумява да въздейства на своите клиенти, той трябва да притежава необходимите за това качества. Успехът е пътят към победата, следователно успешността е сред първопричините да съществува мотивиращо отношение към социалната работа и основно към професията социален педагог.

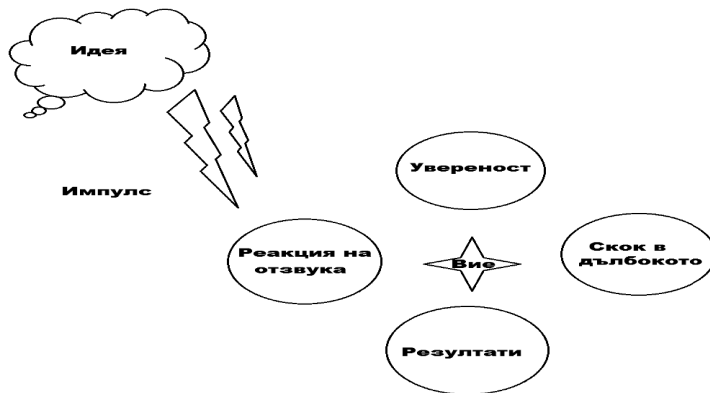
За ефективност и надеждност в своята работа, много професионалисти следват цикъл, наречен „победа“. Той е отражение на личната индивидуална мотивация и умението да въздейства на останалите.

В сърцето на цикъла победа е думичката „Вие“ [1]. Това е личността, от която се мотивирате – от себе си, от приятел или колега. „Вие“ се определя, характеризира и създава от много елементи. Представите за нас самите, равнището на увереността определят кои сме ние и какво сме. Всъщност много по-важна от сбора на тези елементи е мощта на връзките помежду им: много идеи и представи не разбираме, много често съществуват и импулси. В крайна сметка умението за мотивация включва и подпомагането на мотивирания да види, създаде и засили връзките между отделните стъпки. Да се подпомогне някой да си създаде представа за бъдещи успехи е добре, но окуражаването да свърже тази представа с по-дълбок

осъзнат импулс е още по-добра възможност за продуктивно действие. Да помогеш на някого да се почувства по-уверен е нещо добро, но да го подкрепиш или тласнеш към действителен скок в дълбокото, е още по-добре.

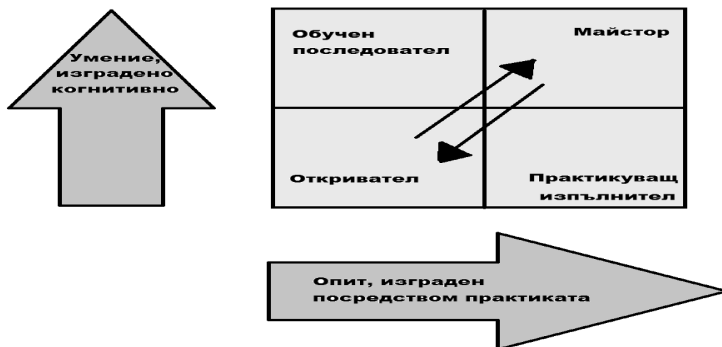
Големият художник не рисува с виртуозност отделни дървета, реки или хора. Той винаги съумява да свърже тези елементи по специален начин, наречен стил.

По същия начин добрият мотиватор не само по един забележителен начин се заема с проблемите по създаване на идеята и увереността. Той също така помага личността, която мотивира, да развие или укрепи своя собствен стил, като ѝ помага да обедини основните елементи в едно цяло /Фиг. 1./.

Фигура 1. Сърцето на цикъла победа

Майсторство: интуиция и инстинкт, базирани на умението и опитността, изградени както когнитивно, така и чрез практиката /Фиг. 2/ [3].

Фигура 2. Превръщане в майстор мотиватор

Умението, изкуството и навика да мотивираме себе си и другите е сигурен белег на превъзходния социален работник. Да мотивираш някого, означава преди всичко ти самият да си мотивиран;

Цикълът Победа е самоусилващ модел, който помага на много хора. С една въодушевяваща идея и подходящ импулс увереността укрепва, усилията се

удвояват, резултатите са внушителни, отзвукът – ободряващ, а увереността – подсилена.

Съдържанието на социалната сфера преодолява множество социални дейности и системи и съответно многообразие от професии. За да бъде успешен и най-вече полезен, един социален педагог следва да притежава съвкупност от умения и личностни качества. Една от основните неговите дейности е да насочва човека като социално същество към планиране и осъществяване на поставените цели.

С нарастване на функциите и значението на социалната сфера през последните сто години непрекъснато се увеличават и специалистите, които се занимават със социална работа в отделните социални системи, дейности и организации. Тази тенденция налага след себе си непрекъснато усъвършенстване на социалния работник като специалист.

Съвременният профил на професията социален педагог предполага едно богато съдържание от знания, умения и личностни качества, необходими за упражняване на професията.

Трите компонента на знанията се структурират. Първо – общообразователните и научните знания обхващат основите на науките, които композират социалната наука, респективно професията социален работник. Второ – общопрофесионалните знания са насочени към изучаване на същността, съдържанието, обекта и субекта на социалната сфера, на нейните системи, дейности и организации, и интегралните връзки между тях. Трето – специалните знания имат за цел овладяването същността на отделната социална система.

Уменията за упражняване на професията социален педагог се представят на три равнища: [4]

- умения, насочени към изучаване на методите на отделните науки;
- умения, имащи общопрофесионален характер за упражняване на професията. Най-общо това са умения за работа с хора и отделни социални групи. Тук се отнасят общите методи на социална работа;
- умения на социалния работник да общува – да изслушва, да внушава, да съветва, да обяснява, да се аргументира.

Компетентността на социалния педагог предполага задължително наличие на определени психо-физически качества, свързани с характера на изпълняваната работа:

- наличието на определени физически качества. Лицето, работещо само с хора, е желателно да има добър слух и развито зрение, да има привлекателен външен вид. Така по-лесно се възприемат неговите послания. Значение има и начинът на говорене – добрата дикция. Ясният и правилен говор на социалния работник дава възможност да бъде чуто по-добре, а следователно и да бъде възприето това, което иска да каже;
- нервно-психически качества, които характеризират най-важната страна на пригодността на социалния работник. Тук се отнасят вниманието, мисленето, реактивността, самочувствието, самоувереността;
- характер, който се отличава с упоритост, решителност, настойчивост, търпеливост, чувство за хумор, толерантност и добронамереност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Девизът на Европейската година на творчеството и иновациите (2009) е: „Използвай въображението си, твори, бъди новатор!“ Творчеството и иновациите са първостепенни фактори за индивидуално-личностно и икономическо развитие. Главна движеща сила в обществото са талантливите, можещите, креативните

личности. Постиженията именно на тези личности осигуряват прогреса на човешката цивилизация и култура [1].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Спасов, К. Социалната сфера. С., 2006

[2] Дейвис, М. Антология Социалната работа. С., 2008

[3] Ландсбърг, М. Първичната сила на мотивацията. С., 2008

[4] Ричард, Д. Мотивирай и спечели. С., 2007

[5] Cree, V. E. 1995, From Public Streets to Private Live: the Changing Task of Social Work

За контакти:

Кристина Данева-Върбанова, специалност *Социална педагогика*, III курс, катедра *Педагогика, психология и история*, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: kistina_varbanova@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Десислава Стоянова, катедра *Педагогика, психология и история*, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: dstoyanova@uni-ruse.bg

Здравословно хранене в Третата възраст

автор: Кристина Данева-Върбанова

научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева

Abstract: *Nutrition is an essential life process connected with the reception, revision and absorption of food from the environment necessary for the construction and vitalizing of cells and tissues, implementation and regulation of the vital functions of the body and also compensation the used up by it energy. The products with the greatest significance for nutrition are those which contain optimal amounts of protein, carbohydrates, fats, and minerals such as milk, fish, eggs, and their products, caviar, fruit, vegetables. Nutrition includes the following processes: food acceptance, revision (digestion), absorption (resorption), metabolism and storing with energy and nutritious substances.*

Key words: *Nutrition, Nutritional substances, digestion, energy, constitution, balance, regimen, kilograms, calorie.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Храненето е основен жизнен процес, свързан с приемането, преработването и усвояването на храна от околната среда, необходима за изграждане и обновяване на клетките и тъканите, осъществяване и регулиране на жизнените функции на организма, както и компенсирание на изразходената от него енергия. С най-голяма значимост за храненето са продуктите, които съдържат оптимално количество белтъчини, въглехидрати, мазнини и минерални вещества. Такива са млякото, рибата, яйцата и продуктите от тях, хайверът, плодовете, зеленчуците. Храненето включва следните процеси: приемане на храна, преработване (храносмилане), усвояване (резорбция), метаболизъм и запасяване с енергия и хранителни вещества [1].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Храненето е една от най-важните общобиологични прояви на живота. Чрез него се набавят всички хранителни вещества, които са нужни за енергия и градивен материал, необходим за всеки организъм. Хранителните вещества влизат в състава на хранителните продукти, които в зависимост от произхода си биват растителни и животински. Докато при животните многовековният им опит, предаван във вид на инстинкти, строго определя храните, които различните видове използват, то не може да се каже същото за човека. В своята еволюция той все по-дълбоко прониква в тайните на природата, на заобикалящата го среда и постепенно се превръща в неин владетел и господар на себе си. Това се отнася и за храните – за предпочитанията на едни или други от тях, от начините на тяхното приготвяне, преработване и консумиране. При това особено актуален е проблемът за удачните и неудачните съчетания на храни, за тяхното качество, за термичната и други видове обработки с оглед отраженията им върху дееспособността, здравето и продължителността на живота на човека. Храненето е необходима предпоставка за обмяна на веществата [3].

Обмяната на веществата и енергията е съвкупност от физиологични процеси, свързващи организма с външната среда [5]. Усвояването на хранителни вещества от него се извършва на два етапа. Първият етап е храносмилането, което се осъществява в храносмилателния тракт и представлява разграждане на сложните вещества на храната на по-прости и всмукването им в кръвта. Тя разнася тези вещества до всички клетки, където се извършва вторият етап. Той включва два основни процеса: асимилация и дисимилация. Асимилацията е усвояване на постъпващите органични и неорганични вещества и образуването от тях на нови клетки и тъкани, специфични за дадения организъм. За този процес е необходима енергия. Дисимилацията е процес на разпадане и окисляване на сложните

органични вещества до по-прости, при който се отделя енергия, необходима за функциите на организма и за асимилацията.

При своята дейност организмът непрекъснато изразходва енергия, която се възстановява с адекватна по количество храна и това равновесие се нарича енергиен баланс. Когато с храната се внася по-малко енергия, отколкото организмът изразходва, е налице отрицателен енергиен баланс. Тогава организмът започва да използва резервни вещества, приспособява се към по-икономично изразходване или прибегва към разграждане на собствените си белтъци за енергия. При белтъчен дефицит процесът на асимилация се затруднява [4]. Когато с храната се внася повече енергия, се получава положителен енергиен баланс. Организмът попълва резервните си депа от гликоген и мазнини, започва да изразходва неикономично енергията, теллото се увеличава и се достига до затлъстяване.

Измерването на изразходваната енергия и енергийна стойност на храната се извършва с една и съща мерна единица – Джаул [4]. На практика се използва килоджаул (KJ). По-старата мерна единица е килокалория, равна на 4,184KJ. Нормалното протичане на енергийните процеси се гарантира с внасянето чрез храната на достатъчни количества и в оптимални съотношения на белтъци, мазнини, въглехидрати, витамини и минерални соли.

Белтъчините влизат в състава на всяка клетка и са пластичен материал, необходим за изграждането на нови тъкани. Те са важна структурна единица на ензимите, без които клетките не могат да функционират нормално. Изграждат хормоните и другите биологично активни вещества. При нужда се разграждат и дават енергия, която се отделя при изгарянето им в организма. След водата белтъчините се срещат в най-големи количества в човешкото тяло. Те са сложни органични вещества, в състава на които влизат въглерод, кислород, водород, сяра и азот.

Мазнините, наричани още липиди, са сложни органични вещества, които организмът използва като гравивен материал и източник на енергия. В ханосмилателния тракт се разграждат на глицерин и на висши мастни киселини, от които организмът синтезира собствени мазнини. Те могат да се складира за резерв под кожата, в областта на корема, в областта на таза, около бъбреците. В черния дроб и мускулите са важен запасен енергиен материал. Мазнините са ценни хранителни продукти с висока калорийност и добра усвояемост.

Въглехидратите са основен източник на енергия за организма. Приети с храната, те се използват за поддържане нивото на кръвната захар и за синтез на гликоген в мускулите и черния дроб. От кръвната захар попада в клетките, където служи за енергиен източник и се разпада на въглероден диоксид и вода. Излишното количество въглехидрати се превръща в мазнини.

Минералните вещества също имат важно жизнено значение. Те влизат в състава на всички тъкани, на много ферменти и хормони, на хемоглобина, на някои аминокиселини. Вземат активно участие в обменните процеси на организма, в продължението на алкално-киселинното равновесие и нормалния солеви състав на тялото. Минералните вещества се делят на макроелементи и микроелементи. Макроелементите калций, фосфор, магнезий участват в изграждането на костта. Важна роля играят и микроелементите желязо, мед, цинк, манган, йод, селен.

Витамините са биологично активни вещества, които са необходими в много малки количества, но играят съществена роля в обменните процеси на организма.

Пълното отсъствие на някои витамини може да предизвика болестното състояние авитаминоза и дори хиповитаминоза. Такива състояния могат да се наблюдават в края на зимата и началото на пролетта. В зависимост от тяхната разтворимост витамините се делят на мастноразтворими (A, D, E, K) и водноразтворими (C, B).

Практиката показва, че е необходимо да се консумират достатъчно белтъчни храни. Човешкото тяло се нуждае от 0,9 – 1,0 г/кг телесно тегло белтъци дневно. Калцият също е задължителен към менюто, като е препоръчително да се набляга на киселото мляко и рибата, а храните, богати на витамини B и C, са задължителни при всяко хранене. За да бъдем здрави е необходимо да си набавяме храни, богати на желязо и цинк. Такива са зеленчуците, птичето месо, яйцата и пълнозърнестите продукти. По-честите хранения се препоръчват, за да се избегне консумацията на големи порции, които натоварват храносмилателните органи и предизвикват усещане за тежест. Честото и правилно хранене води до по-плавен прием на храни, хранителни вещества и енергия, с които се подпомагат работоспособността и самочувствието.

Всеки възрастов период от живота на човека има своите особености на храненето, които се обуславят от структурното и функционалното състояние на организма. Така например, при децата и подрастващите храненето е необходимо не само за поддържане на жизнените функции на организма, а и за осигуряване на процесите на растеж и интензивно развитие. Те се обуславят преди всичко от промените в организма с развитието на процесите на стареене, с намалената обмяна на вещества, снижената активна двигателна дейност. Съществени изменения настъпват в храносмилателната система, в органите на вкуса и обоняването. Не без значение са редица други фактори, като например: битът и начинът на живот на възрастния, неговите индивидуални особености, навици и привички, икономически възможности, религия и пр.

Поради това геродиетиката издига следните основни принципи: [3]

- Енергично балансирано хранене, съобразено с характера на двигателната активност и енергоразхода;
- Максимално разнообразие при балансирано съдържание на основните хранителни вещества;
- Антиатеросклеротична насоченост на хранителния режим;
- Оптимално осигуряване на елементи, стимулиращи ферментните системи;
- Използване на хранителни продукти в кулинарно състояние и технологии, позволяващи бързо въздействие на ферментните системи;
- Снижение на общото калорийно съдържание в дневния хранителен режим в съответствие с развитието на процесите на стареенето.

При изграждане на дневния хранителен режим на лицата в напреднала и старческа възраст се изтъква необходимостта от пълноценно осигуряване както на калорийните, така и на основните хранителни съставки. Макар да не съществува пълно единство в схващанията на различните автори по въпросите за вида на храната, за състава на хранителните продукти, за режима на храненето (смесено хранене, хранене с преимущество на месна храна или млечно-зеленчукова храна), основният принцип е, че за възрастните и старите хора не бива да има напълно забранени продукти. Като незаменими и неизбежни обикновено се смятат месото (предимно от млади животни), риба (предимно нетлъста и речна), мазнини, плодове, зеленчуци, млечни продукти, хляб (по възможност ръжен), плодови сокове. Като правило се ограничават консумацията на яйца, тлъсти меса при пълен отказ от свинско месо и лой. Много важен е въпросът за оптималното дозиране на белтъците и мазнините по количество, произход и състав.

Алтернативното хранене включва едни или други хранителни режими, съществено различаващи се от посочените изисквания. Практикуването на такова хранене се прилага по най-различни причини: религиозно-философски, личностни и семейни традиции, промени в начина на живот, икономически съображения и много други. Такива видове хранене са:

- Редуцираното хранене. То се прилага за намаляване наднормената телесна маса. Хранителният режим включва ограничаване на мазнините и въглехидратите. Обикновено един ден от седмицата се определя за „разтоварващ“. Приемат се само плодове, разпределени на 4-5 порции през целия ден и се пие чай, подсладен с мед;

- Вегетарианството. Този вид хранителен режим се основава само на храни от растителен произход с напълно или частично изключение на такива от животински произход. Оволактовегетарианците, например, освен храни от растителен произход използват яйца и мляко;

- Разделното хранене. Още през 1902 год. руският физиолог И.П. Павлов описва процеса на храносмилане и доказва, че белтъчините, мазнините и въглехидратите се разграждат на различни храносмилателни ензими, в различни части на храносмилателната система, в кисела или алкална среда. Консумирайки едновременно и трите вида храни, както е при традиционното хранене, храносмилането се нарушава поради смесване на ензимите. В резултат на това храната се смила непълно и в червата се образуват токсични вещества.

В зависимост от различните заболявания, на лицата в напреднала и старческа възраст обикновено им се препоръчват адекватни диети.

Основният извод е, че здравословното хранене спомага за поддържане на нормална телесна маса, повишава съпротивителните сили спрямо неблагоприятните фактори на средата, поддържа постоянство на хомеостазата на организма. За да е здравословно едно хранене, то трябва да отговаря на определени изисквания:

- храната да задоволява ежедневните енергийни нужди;
- храната да доставя всички вещества, необходими за съществуването на организма;
- ежедневно да се приемат плодове и зеленчуци в сурово състояние;
- технологичната обработка на храната да отговаря на изискванията;
- да се спазва рационален режим на хранене;
- да се използват висококачествени продукти, несъдържащи вредни за здравето примеси и добавки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Храненето не е само биологичен, но и културен и социален феномен и една от най-важните връзки между поколенията. Запазването на връзката между младото и старото поколение съдейства за предаване на традициите в храненето, за съхраняване на всички здравословни хранителни навици на българите от минали векове, оформили се при съществуващите географски условия, климат, поминък и културен обмен между народите на Балканския полуостров. Старите хора, за разлика от младите възрастни, са по-склонни към маргинално (гранично) хранително здраве и са изложени на по-висок риск от начални и умерени хранителни дефицити в периоди на напрежение или при здравни проблеми. [3] Всеки човек трябва да се стреми към пълноценен и рационален начин на живот, като започне още в първите си години. Следването на поставен и норми, принципи и мотивацията за добро физическо, социално и емоционално здраве неимоверно водят до успех [5].

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Александрова, Н. – Старите хора, 2001.
- [2] Александрова, Н. - Психологически проблеми на старостта, 2007.
- [3] Василев, В – Анатомия на човека, 2002
- [4] Павлов, А. – Анатомия и физиология, 2006
- [5] Петров, П. – Основи на герагогиката, 2005.

За контакти:

Кристина Данева-Върбанова, специалност *Социална педагогика*, III курс, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: kistina_varbanova@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева, катедра Педагогика, психология и история, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

Причини за ранно отпадане на децата от училище

автор: Стела Дилиянова Йончева

научен ръководител: гл. ас. д-р Десислава Стоянова

Abstract: *Reasons for early school leaving: In this article we will review educational issues, ethno-cultural environment of the child and an economical problems leading to early school leaving. Emphasis is placed on the family environment in which the child is the developing what influenced parents for the Future success or failure of children. A also the role of a teacher affects how the child how it helps.*

Key words: *parents, child, family education, school, social economic reasons, education, ethno-cultural environment issues, migration, prevention.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Актуалната образователна среда у нас се характеризира както с постоянната си активна ориентация към модернизация и синхронизация със световните иновативни тенденции в сферата на училищната подготовка, така и с множество вътрешни проблеми, за чието решение социално-педагогическата наука непрекъснато търси решения.

Патогенните образователни явления като изключително ниска успеваемост, неоправдани отсъствия, ранно отпадане от иначе задължителното образование и дори абсолютното нежелание за учене на немалко деца са сериозен проблем на съвременното училище.

Особено значим и наболял е въпросът за ранното отпадане на учениците от образователната система, за който се говори много през последните години.

Разработват се различни програми за превенция, апробират се стратегии, целящи ограничаване мащабите и предотвратяване факторите, пораждащи появата на това негативно явление. Последните от разширяването на неговия обхват са особено тревожни – факт е, че високото ниво на неграмотност сред населението се отразява пагубно върху развитието на страната ни.

Причините за отпадане са много и разнообразни, но като цяло те се намират в полето на основните социализиращи структури – семейната единица и образователните институции. Учителите и родителите са тези, които изграждат детето като уникална и неповторима личност. Двете взаимодействащи си системи се намират в ситуация на взаимодопълване и взаимна компенсаторност - родителите трябва да поправят недостатъците на училището, а учителите да коригират домашните недостатъци. Практиката обаче, показва, че по време на възпитателната работа на учителя много често възниква конфликт с родителя [1] – налице е дефицит на единомислие и активни общи действия по посока издигането на образованието като ценност, повишаването степента на вътрешната мотивация за учене, борбата с нежелателното ученическо поведение, преодоляването на психологическите, социалните и икономическите бариери пред ефективното личностно развитие и образование на подрастващите.

Разковничето на проблема е на първо място в семейното възпитание, както и в качеството на синхронизацията между трите основни възпитателни и социализационни агенти / Фиг. 1./:

Фигура 1. Съгласуваност между агентите на социализацията

ИЗЛОЖЕНИЕ

Въпреки всички програми и стратегии за намаляване броя на отпадащите от училище деца, статистиката отчита точно обратната тенденция. За една година броят на отпадналите деца се е увеличил с 4 100, сочат данните на Националния статистически институт (НСИ) за образованието. Според данни на националния статистически институт и МОН, годишният дял на отпадащите от училище е в рамките на 2-3% от децата в училищна възраст. По данни на Министерството на образованието и науката, делът на отпадналите от училище деца след четвърти клас е 87.6% от всички отпаднали. Отпадналите от основни училища деца (1-8 клас) съставляват повече от половината от всички отпаднали от системата, а учениците от СОУ (1-12 клас) са близо 25% от всички. В професионалните гимназии и началните училища делът на отпадащите е по около 5% [7].

Сред водещите причини за отпадане от училище се нарежда влиянието на: Социално-икономически фактори, Образователни фактори, Етнокултурната среда на детето.

Основен аспект при *Социално-икономическите детерминанти* е лошото качество на живота на определени социални слоеве, което поставя сериозни препятствия пред образованието на децата и младежите от тези групи. Ниските доходи не позволяват на много семейства да покрият разходите на своите деца за образование (за учебници, тетрадки, дрехи, храна) и се посочват от родителите като главна причина за отпадане. Статусът на родителите, както на бащите, така и на майките, има пряко въздействие и значение за социалното и личностно развитие на техните деца. Не може да очакваме от деца, чиито родители са необразовани и незаинтересовани от тяхното развитие, да имат висок успех в училище и да не срещат трудности, в която и да е област на тяхното формиране. Обратно, родителите, които са успели да се докажат като професионалисти и успяват да създадат добра връзка с децата си, имат голям шанс да предадат това на своите деца.

Родителските възпитателни цели и ориентации, стилът на живот в рамките на семейната единица действат като модел за изграждане на бъдещите социални, образователни и поведенчески стратегии на подрастващите. Родителските действия и поведение имат пряко влияние върху бъдещето на техните деца. Значими в случая са както техните успехи, така и активното им участие и загриженост в детския живот.

Оптималното функциониране на семейната единица има пряко отражение и в по-широк обществен план, тъй като в качеството си на институционална общност семейството реализира два основни параметъра на функциониране: като институционална микросистема и като съставна част на институционалната структура на обществото [4]. От гледна точка на взаимовръзката в диадата – семейство – общество, преждевременното напускане на училище означава липса на възвращаемост на публичните инвестиции, свързана с намаляване на индивидуалните възможности за реализация в живота и на пазара на труда. В сравнение с хората, завършили средно образование, шансът за заетост при по-нискообразование е значително по-нисък. Преждевременното напускане на училище води още до нарастване на рисковете от социално изключване, застрашава сигурността и стабилността на обществото и е предпоставка за влошаване на качеството на живот на сегашното и на следващите поколения. Здравният статус и достъпът до ресурси и услуги, които могат да осигурят по-добър стандарт и продължителност на живота в добро здраве и благосъстояние, са в пряка зависимост от получената по-висока степен на образование. Посочените последици са показателни за мащаба и степента на негативното влияние на преждевременното напускане на училище върху индивидуалния житейски път на пряко засегнатите и благосъстоянието на техните семейства, върху възможностите за развитие на техните общности и върху цялостното социално-икономическо развитие на страната.

Другият особено значим фактор за появата на явлението “ранно отпадане от училище” - *Образователните причини* са свързани както с училищната среда, така и с организацията на учебния процес. Образователните трудности се споменават като основна причина за отпадане от училище. Наблюдава се слаб интерес към учебния процес и произтичащото от него желание или нежелание да се посещава училище; наличие на конфликтни отношения със съученици или учители; ниска позиция на образованието в йерархията на индивидуалните личностнозначими ценности.

Миграцията на семействата също би могла да доведе до отпадане от училище. Икономическата ситуация в страната често принуждава хората да търсят изход от бедността, като сменят местожителството си. Честото местене от едно населено място в друго затруднява адаптацията на децата, както в училище, така и в общността. В резултат на миграцията се налага „честа смяна на училищата и в крайна сметка води до понижаване на мотивацията им (на децата) към учене и последващо отпадане [5].

Като превенция можем да посочим нуждата от интеркултурно образование. Интеркултурното образование е необходимост с оглед на етническия състав на учениците в днешното българско училище. То дава шанс на учениците от различните етноси да опознаят другите и така формира „толерантна класна стая“. От друга страна дава възможност на учениците от етническите малцинства да запазят своята идентичност и дори да я опознаят чрез учебното съдържание. Важно е това, че интеркултурното образование дава шанс на децата от малцинствата и на техните родители да намерят нещо от себе си (традиции, фолклор, обичаи) в училище, да почувстват училището като свое, дава им шанс за пълноценна реализация в училище. Активното участие на учениците в учебните часове е сигурно средство за повишаване на техния интерес, което от своя страна предпазва от отпадане. Интерактивните методи са подходящото педагогическо средство за провокиране и поддържане на ученическата активност [2].

Етнокултурната среда на детето оказва съществено влияние. Три четвърти от родителите на отпадналите деца се самоопределят като „роми“ или „цигани“ [7]. В тази група има специфични етнокултурни причини за ранното

отпадане: по- ранното стъпване в брак, страх на родителите да пускат по-големите си деца в училище поради опасността от открадване, по-ниска ценност на образованието и др. В градските ромски гета, икономическите причини за напускане на училище са: ниски доходи, лош жизнен стандарт и битови условия, безработица. Голямо влияние оказва и семейството- отглеждане на деца в непълни семейства, ниско образователно равнище на родителите, безотговорно родителство. Децата в тези гета са с ниска степен на училищна готовност, срещат трудности при усвояване на учебния материал, посещават училищните часове рядко, осъществяват конфликти с учители и съученици. Силно дидактизираният и често абстрактен учебен материал, както и липсата на ясна връзка с реалния живот е една от сериозните причини за отпадане от образователната система. Изход от този проблем не е ранното професионално образование, което често допълнително засилва опасността от ранно напускане на училище, а вплитането в учебното съдържание и учебния процес на така наречените „умения за живот“, които дават шанс на ученика да се превърне в човек, който успява в живота. Успеваемостта на детето в училище е пряко свързана с възпитанието му в по- ранен етап в семейството.

Според Сухомлински „ Детството е извънредно важен период от човешкия живот, не подготовка за за бъдещия живот, а истински, ярък, самобитен, неповторим живот. И от това как е минало детството, кой е водил детето за ръка през детските му години, какво е влязло в разума и сърцето от обкръжаващия го свят- от това зависи какъв човек ще стане днешния малчуган“ [4].

В качеството си на главен възпитателен средови компонент семейната формация и осъществяваните в нея възпитателни и междуличностни взаимоотношения могат да функционират както като положителен, така и като отрицателен фактор на влияние върху личността на детето.

Грешките в семейното възпитание и причините които ги пораждат са сложен нравствен, психогически, социален и педагогически въпрос. Известо е, че за възпитанието на децата влияние оказва цялото семейство, както и ролите на родителите. Според Г. Ценков [3] грешките, които допускат родителите във възпитанието на децата им се разпределят в пет големи групи: грешки в изграждането на родителския авторитет, грешки в личния пример на родителите, грешки в контрола и наблюдението, грешки в прилагането на поощрения и наказания, грешки в координиране на единните педагогически изисквания.

Правилното възпитание в семейството помага на детето в дейността му в училище. Родителите трябва да знаят, че личният пример, поведенческите и възпитателните модели, които се реализират вътре в семейството имат голямо влияние върху детето.

Причините за неуспеха на детето – образователен или социализационен се крият изначално в неправилното поведение на родителите, в занимаването или деформацията на техните възпитателни функции. Всяко отклонение в устойчивостта, баланса и хармонизацията на детско – родителските отношения оставя отпечатък върху ефективността на семейната система във връзка с реализацията на основната цел на семейното възпитание – формиране на уравновесена личност с укрепнала идентичност.

На младата личност трябва да се предостави свобода да опознава света около себе си, да прави изводи, да изразява мнение, да има предпочитания, но това

трябва да се осъществи посредством родителя. Според Адлер [1], ако детето има щастието да расте през първите си 3-4 години в една благоприятна семейна среда, когато е приучено да общува, да си взаимодейства и да се поддържа към духа на обществото, то ще е пощадено от самоизолация, неадекватност в самооценката или по-тежкото - от неврози, смущения в процеса на социализация или дори от психични заболявания.

За правилното възпитание на детето трябва да се ориентираме към позитивно семейно възпитание. При него се прилага сътрудничество и егалитарност в отношенията между родители и деца. В основата на този подход е изграждането на трайна и постоянна комуникация / Фиг. 2/.

Фигура 2. Концептуални и практико-приложни подходи при позитивно-ориентираното семейно възпитание /по Д. Стоянова / [4]

Очакваните резултати от позитивното семейно възпитание могат да бъдат

достигнати единствено ако практически се спазва основния технологичен постулат при неговото прилагане, а именно - запазване на уважението към собственото „Аз“ и утвърждаване на детското самочувствие, за да бъде достигната и крайната цел- хармония и духовно здраве на детето, в атмосфера на солидарност с целите на семейната общност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За да се ограничи броят на отпадналите ученици трябва да бъдат преразгледани стратегиите, касаещи проблема, които в момента се прилагат в българското училище. Необходимо е да се активизира работата на специалистите с родителите, с цел осъществяване на промяна в нагласите и мирогледа им по начин по който да се стимулира осъзнатото родителство. Работата в тази насока трябва да бъде изградена около концепцията, че образованието е нужно на детето за неговото по-добро бъдеще.

На национално ниво социално-педагогическата работа с учениците с повишен риск от отпадане в училище трябва да бъде насочена към:

- изграждане на единна система за оценка на риска от отпадане, в която да участват всички институции, ангажирани с образованието, закрилата на детето и социалната закрила;

- развиване целенасочено на мерки за превенция на отпадането, насочени към преодоляването на образователните причини за отпадане за всеки от етапите на обучение;

- предприемане на мерки за реинтеграция на отпаднали ученици в две основни направления: компенсаторни програми за отпаднали за срок до 1 учебна година, които все още могат да се върнат в нормалния цикъл на обучение и образователни програми за отпаднали за срок по-голям от 1 учебна година, за които трябва да се търсят други подходящи форми на образователни услуги.

Всички посочени мерки, обаче, не биха били напълно ефективни без отчитането на необходимостта от специално отношение на всички нива към качеството на функциониране на фундаменталния механизъм за адекватна социализация – семейното възпитание.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Адлер, А. Възпитание на децата, С., 1998, ISBN 954-8099-13-6.

[2] Димитрова, М. Миграция на семействата. Българско списание за образование, бр. 2, 2014.

[3] Пенев, Р. Технология на педагогическото образование на родителите, 2000.

[4] Стоянова, Д. Семейна педагогика. Изд. Медиатех – Плевен, печат: Издателски център при Русенски университет „Ангел Кънчев“, Русе., 2013, ISBN:978-619-7071-02-3.

[5] Ценков, Г. Грешки и отговорности в семейното възпитание. С., 1970.

[6] Министерство на образованието и науката, Уницеф- Проект: Предотвратяване на отпадането от училище в България www.unicef.bg/public/files/press/12.pdf [03/03.2015]

[7] Причини за ранно отпадане на децата от училище- www.vitosha-research.com/fileSrc.php?id=2122 [03.03.2015]

За контакти:

Стефа Дилиянова Йончева, специалност *Социална педагогика*, 3 курс, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: stelaionchevaf1990@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Десислава Стоянова, катедра Педагогика, психология и история, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев" E-mail: dstoyanova@uni-ruse.bg

Влияние на неправилното общуване с децата върху формирането им като личности

автор: Михаела Георгиева Стоянова

научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева

Abstract: *The communication with children is very important and parents should be careful with their own words and actions even when they don't mean to say or do something on purpose. When children are young they are now aware with the world around them and they accept as information in the family, no matter if it is positive or negative, builds their sub consciousness and their future seeing about the world, people and relationships. The things we tell our children have big influence over them and the actions they choose to do, it even affects their choice and point of view. Sadly they don't always get a positive opinion and don't always choose what appears to be good for them. It defines in big parts their personality and it's growing.*

Key words: *communication, children, parents, sub consciousness, consciousness, personality*

ВЪВЕДЕНИЕ

Общуването е същностна характеристика на човешкия род. Благодарение на общуването човек се формира като личност. Общуването е в основата на съвместната дейност между хората. [2] Точно заради това погрешното му изпълнение, особено в детска възраст, може да доведе до пагубни резултати в някои от личностните етапи на развитие. Влиянието на неправилното общуване с децата се отразява най-много на психиката им, което води до промени в поведението, отношенията с хората, и куп други проблеми създадени в подсъзнанието на детето поради неправилно осъществено общуване. Родителите са първоизточникът на общуване при малкото, не социализирано дете, което тепърва започва да осъществява контакти с хора извън семейството. Нещата, които се случват в семейството, се запечатват в съзнанието на детето като правилни и нормални, тъй като ги наблюдава всеки ден. Лъжите, които казваме на децата си, за да са послушни, или за да не разбиваме фантазиите им, също влияят на личността им. Някои разбират, че нещо не е истина едва когато са вече пораснали и разумни, а това се дължи на внушение създадено му от родител или друг близък. Независимо дали намеренията да позитивни, негативни, или няма реално осъзнати намерения от страна на родителя, всяко нещо влияе на детското съзнание и променя вижданията му за света. Дори да го правят с най-добри намерения, родителите не осъзнават как думите и действията им влияят на подсъзнанието на децата.

Социалния облик на личността е резултат от процеса на общуване, който най-напред започва в семейството и в кръга на близките хора [2], които имат най-голямо влияние над детето и неговите разбирания. Социализацията на детето и развитието ѝ зависи от начина, по който се осъществява общуването в семейната среда. Много често родителите пренебрегват неща, които смятат за незначителни, но всъщност точно тези неща имат най-голямо влияние над детската психика и начина, по който детето ще възприеме родителите си и външния свят.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Общуването е особено значимо за социалната изява на личността, за утвърждаването на нейното „Аз“ пред другите във всекидневното взаимодействие. Общуването е такова взаимодействие, в което се осъществява обмен на социален опит, задоволяват се определени потребности и интереси и отстояването на позиции. А за едно малко дете това се случва главно в семейната среда. Случващото се в тази семейна социална среда, влияе не само на взаимоотношенията на детето с връстниците му от детската градина или площадката пред блока, а и на бъдещите му взаимоотношения с хората. [2]

Огромна е ролята на атмосферата у дома и взаимоотношенията между възрастните върху формирането на личността на детето и неговото психическо здраве и емоционалност. Често родителите пренебрегват това и си позволяват, считайки, че детето е малко и не разбира, да допускат то да става свидетел на техни конфликти и раздори, или си позволяват да му казват неща, които не са достоверни. А всъщност децата разбират много повече отколкото възрастните смятат. Понякога децата разбират повече от самите възрастни и виждат нещата много по-ясно от тях, защото съзнанията им не са обременени с проблемите на ежедневието и бита.

Според психолози още от съвсем малко, на 6-7 месеца, детето вече интуитивно усеща атмосферата в семейството и дори променя собственото си отношение към различните членове на семейството. Често дори бебета, които стават свидетели на обтегнати семейни взаимоотношения или грубо държание, са неспокойни и плачат нощно време. За детето, колкото и малко да е то, спокойната обстановка у дома и добрите междуличностни отношения на родителите имат сериозно влияние върху нормалното му психическо и нравствено развитие. Когато е обградено с обич и внимание и е свидетел на такива взаимоотношения и между родителите си, детето израства със самочувствие и готовност да отговори с обич и топлота на околните, оптимистичен поглед на света около него и стабилно здраве. [3]

Малкото дете също има своите проблеми, които в очите на родителите му едва ли изглеждат като такива, но за детето са от огромно значение. И тъй като то не може само да реши тези проблеми, то очаква помощ и подкрепа от мама и тате. Често обаче родителите се отнасят с пренебрежение към тази т.нар „проблеми“ и не ги възприемат като нещо сериозно, а точно обратното, в опита си да „успокоят“ детето, те са способни да нарекат проблема му „глупост“, „безсмислен“, „излишен“ и т.н., което наранява чувствата на детето, както засяга и подсъзнанието му, защото там е създадено усещането, че чувствата и емоциите, които то изпитва спрямо този проблем са глупост за околните, най-вече за родителите му. Така на детето се внушава, че то изпитва нещо „ненормално“, което не е редно да изпитва, защото е „глупост“. Така детето се затваря в един негов свят на фантазиите, в който впоследствие не допуска никого. По свой начин детето започва да търси начин да обяснява и преодолява своите проблеми, а този начин често е съпътстван със страх, несигурност и недоверие, което неминуемо се отразява на самочувствието му и неговата емоционална и психическа стабилност. И ако не успее да се отскубне от тези чувства, те продължават да му влияят през целия му съзнателен живот. [3]

Виждайки липса на опора в най-близките си хора, детето се затваря в себе си, или търси тази опора на други места, като това явление най-често се появява в пубертета. Тийнейджър, вече изолирал се от родителите си, търси разбиране и подкрепа от приятели, любови и т.н., попада в компании отхвърлени от стереотипа на обществото, защото за обществото тези компании и групи от младежи са различни, а какво по-добро място за едно дете, което се чувства „ненормално“, Място, на което „глупостите“, които изпитва са разбрани, оценени и подкрепени.

И често проблемите между родители и деца в пубертета не идват от децата, за които се смята, че са тръгнали по лош път и на които влияят лошите компании. На тези деца са повлияли именно родителите много преди детето да навлезе в пубертета.

Точно затова се появява и бунтарството от страна на тийнейджърите, открили разбиране в свои връстници, също определени като „ненормални“ или „различни“. Детето разбира, че има някой, който не смята, че чувствата му са „глупост“, не смята, че чувствата му са просто фаза от пубертета и го разбира. Тогава детето се обръща срещу родителя, неспособен или отказващ да го разбере, обвиняващ всички

околни за бунтуващото се дете, обвиняващ пубертета, питащ се „Къде сгреших?“- сякаш никога не е способен да сгреша.

Често родителите несъзнателно са водени от идеята, че децата им не трябва да бъдат посочвани като лоши или различни, не трябва да се чувстват засрамени от вида или поведението на детето си, защото това накърнява достойнството им на родители, егото им и собствената им идея, че са добри родители и че са дали всичко за децата си. Често такива родители загърбват емоционалното щастие на децата си и се опитват да ги превърнат в приемлив за социума образ, за да не се случи нещо, което да ги набеди като лоши родители. А ако някой посмее да каже тази тежка истина на такъв родител, той, естествено, ще отрече. Та той е прекрасен родител, как може някой да твърди, че детето му е нещастно?! Той е дал всичко на детето си- дом, храна, вода, дрехи, образование и т.н., и т.н. Да, това са безспорно важни неща, но те не включват емоциите и психиката на детето. Особено ако родителят му избира дрехи по свой вкус и отхвърля странния вкус на дететийнейджър, например.

За тях изразът „щастие“ се е превърнал в материя. Те трудно осъзнават, или отказват да приемат, че опитите им да променят децата си, да ги впишат в социума, че липсата на подкрепа прави децата нещастни. А когато детето реши да се разбунтува, то е наречено „неблагодарно“ и „не заслужаващо“. Но нима раждаме деца, не за да им се радваме и да се грижим за тях, а за да може те един ден да ни се отблагодарят, че сме ги родили?

Тук следва да се отбележи, че нито скъпите играчки, нито каквито и да било луксозни придобивки или лакомства могат да заместят една спокойна и дружелюбна семейна атмосфера. Израстването на едно дете без достатъчно топлина, обич и внимание и подкрепа от най-близките за него, дори да бъде обкръжено от най-модерни и скъпи играчки, забавя неговото личностно развитие. Това е важно да се отбележи, защото много често родители се опитват да компенсират именно по този начин недостатъчното общуване с децата си. Напрегнатият живот пълен с проблеми често става причина много деца да бъдат оцелени от това, от което имат най-голяма нужда – контакта със своите родители. [3]

Едни от най-лошите случаи е, когато на детето му се внушава вина за нещо, без значение от вида на вината. Семената на вината стигат до нас по време на детството и биват посети в душата ни по време на най-ранното ни възпитание, защото както вече сигурно знаете, вината не е вродена. Тя винаги е резултат от обучението. Когато родителите, дори да имат най-добрите намерения, не оценяват детето каквото е и се опитват да отклонят поведението му към това, което според тях е правилно, детето възприема идеята, че е лошо да е такова, каквото е и прави усилия да бъде друго т.е. да се доближи до онзи образ, който родителите му казват, че трябва да бъде.

Пример за подобно внушение е изразът казван на малките момченца „Мъжете не плачат!“. В тази ситуация момчето неволно стига до заключението, че е лошо да плаче, че това, което чувства е лошо, че не е истински мъж. И всеки път, когато това дете плаче, ще се чувства двойно повече зле, не само заради причината, която го е разплакала, но и ще изпитва вина, че плаче. Казвайки, че мъжете не плачат, много хора не осъзнават, че това е просто идея, а не безспорна действителност. Тази фраза означава, че мъжете са силни, мъжете не трябва да проявяват слабост-никога, че плачат е слабост, нещо лошо, че да си жена е по- не престижно, че само жените плачат. Поемайки този товар, момчетата, младежите и мъжете се научават да не влизат в контакт с това, което им се случва, за да не изпитват желание да плачат и подсъзнателно си забраняват всяко чувство и проява на нежност, защото това „не е присъщо на мъжете“ [1]

Всички хора имат цялостна психическа система, която им сигнализира, кое е правилно и кое- не. Имаме хиляди предразсъдъци, които внушаваме на децата си, опитвайки да ги превърнем в свой образ и подобие или да ги предпазим от евентуална беда или по-лошо- отхвърлянето им от обществото поради някакво различие. А реално не осъзнаваме какъв дар е уникалността на всяко дете. Ние сме това, което сме и всяко нещо, което ни противопоставя на нашата същност, гарантира единствено невротизацията ни. Ще се ядосаме на самите себе си, ще изпитаме вина, че не сме такива каквито вътрешната ни система от идеи повелява да бъдем. [1] Това се случва и в съзнанията на децата, чиито родители им внушават какво „трябва“ и „не трябва“. Особено ако това влиза в сблъсък с чувствата и същността на детето. Така му се вътрешлява, а в последствие и то самото започва да счита, че е различно, че това, което е, не е правилно. В такива ситуации самите ние, както и децата, подсъзнателно започват да се колебаят дали да се подчинят на създадената система, или да се разбунтуват.

Родителите са обсебени от това, дали детето им е здраво. Но физически здраво. Те рядко обръщат внимание на психическото здраве и как най-често те самите разболяват психиката на децата си, защото не е здравословно да се чувстваш виновен, че си този, който си. [1]

Пример за това, как семейството влияе на подсъзнанието на детето и на взаимоотношенията му с хората е следната ситуация: Защо човек не може да открие подходящият партньор, а попада на неподходящи?

Когато детето се роди, то не знае какво е любов. Внушено му е, че семейството е любов, че родителите му го обичат безусловно и че то обича тях безусловно и това не подлежи на съмнение. В подсъзнанието на детето се запечатва идеята, че семейството е любов, семейството и всичко, което се случва в него- позитивно или негативно.

Когато детето вече е зрял възрастен- смята, че знае какво е любов. Смята, че знае какъв партньор иска до себе си и какъв тип връзка- това е съзнателната му представа за любов, която обаче не открива. Това, което влияе на „попаденията“ му на партньори е подсъзнателната му представа за любов т.е. семейството и най-вече негативните емоции, които детето е изпитало в семейството си. За да се докаже това твърдение, има упражнение, което помага да разберем, защо попадаме на партньори, които ни карат да се чувстваме зле и връзките ни с тях на неуспешни. На лист хартия пишем заглавие „семейство“ и отдолу изреждаме всяка негативна емоция, което сме изпитали в семейството си откакто се помним до ден днешен- без да се замисляме. След като го направим, задраскваме „семейство“ и пишем „любовни взаимоотношения“- това е подсъзнателната ни представа за любовта. Срещаме хора, които ни карат да изпитваме същите негативни неща, които сме изпитали в семейната среда, защото това е подсъзнателната ни представа за любов. Проблемът не е в това, че всички мъже, или жени са еднакви. Срещали сме достатъчно хора, които са били грижовни и любвеобилни, но с тях просто не изпитваме тръпката, не разпознаваме случващото се с тях като „любов“, но когато срещнем някого, който ни кара да изпитваме негативна емоция, който е непредсказуем, емоционално дистанциран, незаинтересован и т.н. подсъзнанието ни ни казва „О, това чувство е познато, това е любов!“. [4]

Всичко това се дължи на неправилното общуване в семейството. Едно дете, което се е дистанцирало емоционално от родителите си, поради фактори изброени по-горе, подсъзнателно търси или среща същото в любовните си партньори, защото подсъзнанието му счита тези чувства за правилни, дори да осъзнава, че онзи ревнив побойник, или онази незаинтересувана барби не са най-подходящия избор за партньор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо колко са добри намеренията на родителите, те често не внимават какво казват или правят. А в общуването с децата дори най-дребните и реално незначителни неща, всъщност имат огромно значение за детската психика.

Често водени от болни амбиции или най-добри желания за развитието на децата си, родителите правят фатални грешки и губят децата си от емоционална гледна точка. Детето спира да вижда опора в образа на родителя и само опитва да разбере и поправи детските си проблеми, или търси опора в други хора.

Често родителите не забелязват това, много родители реално не познават децата си и тяхната душевност. Идва момент, в който нещо в общуването между дете и родител се пречупва, когато общуването е осъществено неправилно, невнимателно или необмислено.

Тъжното е, че винаги ще има хора, за които всичко казано до сега е и ще си остане „глупости“.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Букай Х., Салинас С. Да продължа без теб, 2013

[2] Петров П., Василева В., Общуване и обучение, 2014

[3]<http://happy-at-home.com>

[4] Swan T., Why do you keep attracting the “wrong” person in relationships?, 2014
<https://www.youtube.com/watch?v=pk6SoSnIzDM>

За контакти:

Михаела Георгиева Стоянова, Специалност: Социална педагогика, Факултет: Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: hela1995@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева, Факултет: Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

Социална работа с възрастни с увреждания

автор: Мартина Атанасова Петкова

научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева

A Training Model of a Microprogramming Unit for Operation Control: The paper justifies the necessity to introduce the students from the 'Computer Systems and Technologies' degree course to computer science details, such as operation control units and in particular, microprogramming control units. A specific unit scheme has been chosen and its programming model, developed for training purposes, has been described. The work with the model will enable students to comprehend the principle of microprogramming control and it will be also used to check and assess their knowledge.

Key words: Computer Systems and Technologies, Model, Microprogramming Unit for Operation Control.

ВЪВЕДЕНИЕ

Старостта е последната, заключителна фаза от живота на всеки човек. Изхождайки от това, към старите хора трябва да подхождаме с голямо уважение, доза търпение и опит за разбиране спецификата на възрастта. Промените в психологичен и физически аспект са неразривно свързани със старостта. Една от най-важните потребности на възрастните хора е да общуват, за тази цел трябва да се създаде приятна и благотворна среда, в което клиента на услугата да чувства разбиране и подкрепа.

За стари в България се смятат лицата над 60 г. дялят на лицата в пенсионна възраст е фактор за определяне старостта на населението. В България броят на лица в пенсионна възраст е 24 %, тенденцията за нарастване на този процент е сериозно предизвикателство към здравните и социалните органи и организации за осигуряване на тяхното добро физическо и психическо състояние. Въпреки, че значението на думата „остарявам“ носи негативна нагласа и голяма доза страх, с добра и работеща система от държавни органи, институции и подготвени специалисти, спокойното остаряване може да се превърне в заслужена и възможна реалност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. ОБЩИ ПРИНЦИПИ НА СОЦИАЛНА РАБОТА С ХОРА С УВРЕЖДЕНИЯ

Социалната работа има за цел да подобри качеството на живот на хората увреждания, като ги подкрепи в решаването на проблеми в техните взаимоотношения с другите хора и със средата, в която живеят. Тази цел е свързана със съвременното разбиране за „увреждането като ограничение на възможностите, обусловено от физически, психически, сензорни, културни, законодателни и други бариери, които не позволяват на човека с увреждане да бъде интегриран в обществото и да взима участие в живота на семейството и обществото като другите членове на обществото“. Увреждането се разглежда не като медицински проблем, а като въпрос на нарушени права и неравни възможности. В този смисъл социалната работа е насочена към универсалните права и ценности на човека - правото на достойнство, равни възможности, независим живот, участие и принос към обществото. В допълнение, професионалната подкрепа има за цел постепенна промяна на жизнената среда, така че да включва хората с различни увреждания и да използва техните ресурси.

Принципите на социална работа с възрастни с увреждания са фокусирани върху задачите на развитие на възрастната личност, а именно:

* Възрастните с увреждания трябва да имат възможности за активен социален и трудов живот, за участие в живота на местната общност и за достъп до всички публични услуги.

* Възрастните с увреждания трябва да имат възможности за заетост на пазара на труда, както и за подкрепа за намиране, включване, запазване и завръщане към заетост.

* Възрастните с увреждания имат принос в общност, която целенасочено премахва ограниченията на средата.

* Социалните услуги в подкрепа на възрастните с увреждания се осъществяват гъвкаво, съобразно възрастта на лицата, степента на увреждането/ степента на самостоятелност и техните силни страни.

* Социалните услуги включват разнообразни форми на дневна грижа, консултативна грижа и в краен случай, грижа за настаняване. Услугите трябва да подкрепят поддържането и разширяването на уменията за самостоятелен живот, развитието на умения за извършване на трудова дейност, включването в различни форми на адаптирана заетост, поддържането и разширяването на социалните умения и контакти и осигуряване на достъп до публични услуги (обучение, здравеопазване).

* Социалните услуги предлагат разнообразни дейности за развитие и труд, в допълнение на индивидуалните задачи за развитие и реализация в общността на конкретното лице. Акцент на грижата за възрастни е осигуряването на възможности за труд при адаптирани условия, както и за активен социален живот.

* Социалните услуги се предоставят почасово/полудневно с цел участие в различни форми на заетост съобразно степента на автономност на лицето. При необходимост, услугите се предоставят целодневно (лица с тежка или дълбока степен на умствена изостаналост, лица с множествени увреждания, лица в напреднала възраст, др.).

* При необходимост от грижа за настаняване, социалната услуга отговаря на принципите за създаване на условия, близки до домашния бит и атмосфера на живот, индивидуален подход на грижа, съжителство с други хора в защитена среда, разделяне на мястото на живот от мястото на ежедневна активност на клиентите, участие в живота на общността.

* Социалните услуги се предоставят на основата на индивидуално планиране на бъдещето на възрастния с увреждане, което има за цел въвеждане на ясна структура и цели в краткосрочен и средносрочен план, както и изграждане на чувство на собствена значимост и значимост за другите.

* Социалните услуги за лица с увреждания са дългосрочни, така че да осигуряват устойчива подкрепа в хода на живота им чрез занимания за развитие или трудови дейности в малка група, стимулиране на самостоятелността, подкрепа на индивидуалното развитие, фокусиране върху индивидуалните интереси и възможности, индивидуална професионална подкрепа за възрастния и семейството му.

1.1 Принципи на социална работа с възрастни с физически увреждания.

Терминът „физически увреждания“ е широк и включва цял спектър увреждания и здравни проблеми, които могат да бъдат наследствени или придобити. Всички те влияят върху способността на възрастния – да продължи активния си професионален и социален живот в общността. По различни медико-социални и икономически причини, броят на хората с физически увреждания нараства и въпросите за тяхната реализация в обществото стават все по- актуални. Човек с физическо увреждане е този, който поради ортопедично нарушение, мозъчно увреждане или друг здравословен проблем, се нуждае от специално обучение, социални услуги и друга релевантна подкрепа, за да участва в рутинни учебни дейности. Физическото увреждане може да води до някои ограничения като специална диета или ползването на помощни средства, но не трябва да ограничава активността на човека. Физическите увреждания са многобройни и трудно могат да

бъдат изчерпани в един списък. Доставчикът на социални услуги проучва проведените изследвания и, при необходимост, прави такива (с необходимия екип и със съгласието на потребителя и неговия представител), за да установи индивидуалното актуално състояние на потребителя, справянето с увреждането до момента, развитите умения и навици.

1.2 Принципи на социална работа възрастни със **зрителни увреждания**.

Терминът „зрителни увреждания“ описва широко разнообразие от психо-физически фактори, които повлияват зрителните способности на човека. Увреждането може да доведе до частично намаляване на зрението или до слепота. Медицинската терминология понякога може да доведе до объркване и неточни предварителни нагласи за липсата на всякакви зрителни умения. Всеки специалист трябва да познава степените на зрително увреждане на конкретния потребител и свързаната с тях зрителна способност, за да предоставя необходимата подкрепа, без да провокира напрежение и тревога, нито пък зависимост.

1.3 Принципи на социална работа с възрастни с **интелектуални затруднения**.

Според Световната здравна организация (СЗО) умствена изостаналост е състояние на задържане или непълно развитие на интелекта, характеризиращо се с нарушение на когнитивните, речевите, двигателните и социалните умения. Потребностите на лицето с интелектуално затруднение включват потребностите, характерни за всяка възрастова група (без увреждане) и се допълват със специфичните потребности, резултат от увреждането. Отчитането на възрастовите особености на лицата с интелектуални затруднения е свързано с вида на предоставяната социална услуга, най-вече се отразява на вида на дневната грижа и характера на професионалната работа в услугата. Съществена особеност при лицата с интелектуални затруднения е отчитането, че хронологичната възраст не винаги съответства на емоционалното, психичното и интелектуалното развитие на лицето. Най-общо потребностите от подкрепа на възрастните с интелектуални затруднения включват потребности от подкрепа за развитие, мобилност, свободно време, трудови дейности и заетост.[2]

2. ВИДОВЕ СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Социалната услуга за подпомагане е тази услуга, която е предназначена за задоволяване на основни жизнени потребности на гражданите, когато те не могат да сторят това чрез личен труд или чрез притежаваното от тях имущество. Подпомагането се свързва с наличието на бедност, в която могат да изпаднат всички социални групи.

Социална услуга за интеграция е тази услуга, която е насочена към преодоляване на конкретния дефицит. Целта на тази услуга е чрез комплекс от мерки и придобивки да компенсира в максимална степен загубената възможност за социална интеграция на човека.

Услуги в общността са социални услуги в обичайната за всяко лице среда, които помагат за постигане и реализация на пълния индивидуален капацитет на всеки човек. Обичайната среда за всеки човек е неговата семейна среда.

Услугите в институция са свързани с откъсване на човека от неговата семейна среда и поставянето му под ежедневна грижа на заведението, в което е настанен.

Личен асистент - лице, полагащо постоянни грижи за възрастен с трайно увреждане или за тежкоболен за задоволяване на ежедневните му потребности;

Социален асистент - лице, предоставящо комплекс от услуги, насочени към социална работа и консултации на потребителите, свързани със задоволяване на потребностите от организация на свободното време и осъществяване на контакти;

Домашен помощник - лице, предоставящо услуги в домашни условия, насочени към поддържане на хигиената на обитаваното жилище, пазаруване и приготвяне на храна, пране и други комунално-битови дейности;

Домашен социален патронаж - комплекс от социални услуги, предоставяни по домовете, свързани с доставка на храна; поддържане на личната хигиена и хигиената на жилищните помещения, обитавани от ползвателя; съдействие за снабдяване с необходимите технически помощни средства при ползватели с увреждане; битови услуги и др.;

Дневен център - комплекс от социални услуги, които създават условия за цялостно обслужване на потребителите през деня, свързани с предоставяне на храна, задоволяване на ежедневните, здравните, образователните и рехабилитационните потребности, както и на потребностите от организация на свободното време и личните контакти;

Център за социална рехабилитация и интеграция - социални услуги, свързани с извършване на рехабилитация, изготвяне и осъществяване на индивидуални програми за социално включване;

Защитени жилища - форми на социални услуги, в които хората водят независим начин на живот, подпомогнати от професионалисти;

3. ВИДОВЕ ЗАВЕДЕНИЯ ЗА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Това са заведения, в които хората могат да получат различни социални услуги или подслон. Според видовете предлагана услуга те могат да имат различно деление.

Според собствеността на заведението те се делят на държавни, общински, частни и със смесено участие.

Според продължителността, за която се предлага социалната услуга, те могат да бъдат дневни и целогодишни.

Най-важното деление е според вида на предоставяната услуга. Когато тя се предоставя без откъсване на човека от неговата обичайна среда, говорим за заведения, предоставящи услуга в домашната среда, или т.нар. услуга в общността. Това са заведенията, предоставящи най-качествените услуги, тъй като те не нарушават връзката между човека и неговото семейство и целят максимално пълноценно да го интегрират в обществото. Когато човек се откъсва от семейната му среда и бива настанен в дом или приют за по-дълго време, имаме услугата, предоставяна извън обичайната домашна среда. Тази услуга често се оказва неефективна и на практика за цял живот прикрепя човека към съответната институция.

Най-често услугите в обичайна домашна среда се предоставят в следните заведения:

- * Бюра за социални услуги - БСУ;
- * Домашен социален патронаж - ДСП;
- * Дневен център;
- * Център за социална рехабилитация и интеграция - ЦСРИ;
- * Център за временно настаняване;
- * Приемна грижа;
- * Кризисен център;
- * Център за настаняване от семеен тип;
- * Защитени жилища;
- * Обществени трапезарии.

Услугите извън обичайната домашна среда са различните домове за настаняване на възрастни. Настаняването е свързано с по-продължителен срок и обхваща пълен пансион. Те биват:

- * Домове за възрастни хора с увреждания;
- * Домове за стари хора-ДСП;
- * Приюти;
- * Домове за временно настаняване.

Социални услуги в специализираните институции и заведения се предоставят след изчерпване на възможностите за извършване на услуги в общността. При необходимост и съобразно потребностите на населението във всяка община могат да се разкриват и заведения за предоставяне и на други видове социални услуги. [1]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въпреки физиологичните и ментални промени, които съпровождат остаряването, спокойствието и сигурността трябва да са наградата, която получават всички възрастни. Реформата за доставчиците на социални услуги в България води своето начало през 2002 г. Тогава министерски съвет прие нова стратегия, за деинституционализацията като основен приоритет на социалната политика. Идеята е доставяните услуги да са възможно най- близки до естествената среда, което има за цел повишаване на положителният ефект върху клиента. За завършване на реформата е необходим голям набор от различни типове услуги и работници, които ще служат като алтернатива на настаняването в специализирани институции. Всички тези промени са насочени към повишаване на качеството на живот на възрастните хора и спомага за запазването на независимостта и спокойствието им.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ганчева В., Е. Ченгелова, „Социални услуги за хората от третата възраст”
- [2] „Практически кодекс на доставчиците на социални услуги” Закона за държавния бюджет на Република България за 2010 г.

За контакти:

Мартина Атанасова Петкова, Специалност Социална педагогика, Факултет: Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев”, E-mail: m.at.petkova@gmail.com

Научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева, Факултет: Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев”, E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

Стратегии за справяне с агресията сред подрастващите

автор: Петър Красимиров Петров
научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева

Abstract: *The communication with children is very important and parents should be careful with their own words and actions even when they don't mean to say or do something on purpose. When children are young they are now aware with the world around them and they accept as information in the family, no matter if it is positive or negative, builds their sub consciousness and their future seeing about the world, people and relationships. The things we tell our children have big influence over them and the actions they choose to do, it even affects their choice and point of view. Sadly they don't always get a positive opinion and don't always choose what appears to be good for them. It defines in big parts their personality and it's growing.*

Key words: *communication, children, parents, sub consciousness, consciousness, personality*

ВЪВЕДЕНИЕ

Агресията и насилието сред децата и юношите през последните години все по-често застават в центъра на общественото внимание и научните дискусии. Въпреки, че като цяло количеството на насилствените прояви относително се запазва особено обезпокоителен е фактът, че качеството и степента на насилието значително се увеличават. От това страдат, както самите деца и техните семейства, така и учителите и възпитателите, чиито граници на толерантност и способност за понасяне изглеждат прекрачени. Към причините за проявите на агресия - обществени, междуличностни и вътрешно-личностни фактори, можем да прибавим и следните особености на социалната ситуация:

- ◆ Ситуацията на преход, поставяща под натиск традиционни модели за възпитание и дисциплиниране на поведението при подрастващите;
- ◆ Интензивно информационно общуване, изместващо възможността за автентично общуване и въвеждащо агресивни модели на себеутвърждаване;
- ◆ Нереформираните социализиращи институции (семейство, детска градина, училище, университет), акцентиращи по-скоро върху контрола и дисциплината при връзката си с подрастващите;
- ◆ Липсата на цялостни програми за съоръжаване на родителите и педагогическите кадри с ефективен инструментариум за управление на агресивното поведение в детска и юношеска възраст и др.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Агресията е често срещано поведение в обществото, макар да няма точно определение за нея тъй като терминът „агресия“ се използва в най-различни значения. Агресията е поведение или по скоро социално поведение, което нанася вреда на другия, вредата може да се изрази в обиди, физическа болка, унижение и злепоставяне. Съществуват четири основни направления при изучаване на човешката агресия, четири модела на обяснение на агресивността:

1. Биологично направление – инстинктна теория на Зигмунд Фройд. Той поставя начало на изучаването на агресията чрез психоаналитичните проучвания на психично болни в клиничната си практика. Човекът се разглежда като програмиран, агресивен по природа. Съществува вроден биологичен механизъм, пораздащ агресивно поведение. Агресивността се определя като инстинкт, който в определени интервали трябва да получи удовлетворение. Понеже е вродена, тя е неуправляема. Суперегото може да я ограничава, но не винаги и не напълно. Ако срещне външно препятствие, тя се оттегля навътре, увеличавайки размерите на вътрешното

саморазрушаване. Фройд е убеден, че тази агресивна енергия трябва да намери отдушник, за да не се натрупва и причинява заболявания. Както нарастването на налягането на водната маса в съд под налягане ще доведе до взрив, ако не се отвори клапата, за да се намали налягането. Според Фройд обществото играе основна роля в регулирането на този инстинкт и помага на хората да превърнат разрушителната енергия в приемливо, дори полезно поведение. Агресивните инстинкти могат да бъдат канализирани в социално приемливи дейности- от осмивачи сатири до контактни бойни изкуства. Когато обаче тези импулси не намерят социално приемлив отдушник, те дават пряк израз в агресивно поведение.

2. Етологично направление- /етология- наука за поведението на животните/- също инстинкта теория на Конрад Лоренц. Според него много примери, особено конкурентността, като широко разпространена сред животните и хората, доказват, че агресивността е между най- силните и еволюционно издръжливи инстинкти. В поведението на животното има елементи на агресивност, но те са свързани с инстинкта за самосъхранение и спират, когато то задоволи биологичните си потребности. Първа базисна идея на Лоренц е, че агресивността непрекъснато се „заражда“ и не може да бъде избегнато нейното проявление. Втората идея е относно функцията на агресията да поддържа живота на индивида. Прагът на агресивността е нисък там, където свободата е най- малко ограничена. Агресията е най- голяма, когато е уязвена собствената територия. Иерархичността в животинското общество също е източник на агресия. Всеки индивид се стреми да повиши своя ранг, което поражда враждебност. Лоренц поддържа тезата, че агресията се унаследява и ако агресивният инстинкт липсва, никой не би бил в състояние да предпази собствената си територия и следователно видовете биха загинали. Пренасяйки директно тези идеи от сферата на етологията към проблема за агресията на човека, Лоренц говори за селекция на индивидите чрез агресивността.

Общото между теориите /биологичната и етологичната/ е, че поддържат идеята за вродения произход на агресията, т.е. инстинктивния характер. Постепенно отговорът на въпроса за причините на агресивността взема друго направление. Теориите за вътрешните подбуди на Фройд и Лоренц отстъпват място на външните подбуди.

3. Психологическо направление- Създателите Джон Долард, Нил Милър и др. издигат тезата за неразривна връзка на агресията с фрустрацията. Фрустрацията е състояние на човек- излъган в своите очаквания, лишен от възможност поради препятствие да постигне желана цел; най- често се проявява в някаква агресивна форма. Агресивността се обяснява като следствие от несъответствието /разминаването/ между субективно изградените нагласи /очаквания/ у човека и реалността на обективната действителност, което води до невъзможност да се постигне силно желана цел. Фрустрацията води до дезорганизиране на мисленето, действията, поведението. Тези промени са деструктивни и се изразяват в повишаване на агресивността към другите или към себе си. Според авторите фрустрацията предизвиква само агресия- не сълзи, не бягство, не справящо се поведение.

Аналогия между „фрустрация- агресия“ и „стимул- реакция“ е очевидна, следователно този възглед е свързан с бихейвиористичната теория. Представител на тази школа е Ленард Бърковиц. Той разширява понятието фрустрация до общ клас нежелани събития. Сигнали, представени в ситуацията, играят роля на стимулатори, т.е. категорията нежелани събития създава предразположеност към агресия. Във вътрешен план гневът, породен от фрустрация, нежелано събитие е основен двигател на агресията. Това е нейният вътрешен емоционален подбудител. Открита агресия няма да се появи, ако не присъстват стимули-

хора, предмети, обстановка, свързани с настоящи или предишни провокатори на гнева.

4. Теория на социалното научаване – авторите смятат, че агресивността може да бъде усвоена по пътя на подражанието и да се превърне в модел на поведение. Според Албърт Бандура наблюдаването на агресивни социални модели, които се награждават или поне не се наказват, увеличава възможността индивидът да следва демонстрирания агресивен модел. Голяма роля играе и миналия опит, историята на социалното научаване, т.е. какво са насърчавали и социализирали в поведението на децата родителите. Всеки индивид има различна потенциална възможност да научи определени форми на агресивност. Зависи от хормоналните и физическите характеристики, от особеностите на темперамента и менталитета му. Въздействията със значение за научаване на агресивните модели могат да се структурират в три групи: 1) влияние на семейството; 2) субкултурални влияния; 3) влияние на медиите;

Теорията за социалното научаване има значителен принос за изясняване генезиса на агресията в индивидуалното поведение на човека, оценява по-високо ролята на социалната среда. Нейното въздействие върху човешката психика и поведение се тълкува като формиращо личността, а не само като условия фактор за изява на наличното вътрешно индивидуално съдържание. Агресията сред учениците за съжаление все повече и повече се разпростира тя е на всякъде, по телевизията, в семейството, на улицата, докато чакаш светофара да светне зелено, в закусвалнята и т.н., на всякъде можем да я видим, но не само ние я виждаме подрастващите също я виждат и приемат като модел за социално поведение, ето и някои от факторите влияещи на всичко това.

Фактори:

- ♦ Един от факторите за агресия при учениците е семейната среда. Изследванията на деца с агресивни прояви налага извода, че основният фактор, който обуславя агресията у тях е външен-това е социално битовата среда и по-конкретно семейството, то освен “социална утроба” е източник на първите психични травми за детето и може едновременно да демонстрира както балансирано, така и агресивно поведение.
- ♦ Друг значително важен фактор е медията и интернет пространството те са колкото полезни толкова и вредни защото там непрекъснато се показват и излъчват сцени на агресия която генерира в подрастващият и той може да приеме това като модел на подражание.
- ♦ Следващ фактор е средата в която се намира ученикът, точно в тази възраст ученикът мисли, че всички са му приятели, най-често точно тази среда е в неизвестност за родителите и педагозите.
- ♦ Критичните и конфликтни ситуации на публичните места и в семейството също дават своето отражение в поведението на подрастващите (учениците)
- ♦ Модата днес, за съжаления тя също е генератор на агресия, тя просто се налага като модел на подражание.
- ♦ Учениците най-често употребяват следните видове агресия:
- ♦ Словесна агресия - чрез употреба на цинизми, обидни квалификации, прякори, заплахи, нагрубяване и др.
- ♦ Физическа агресия - чрез нанасяне на телесни повреди, удряне, блъскане, ритане, спъване, скубане, щипане, хапане и др. с цел причиняване на болка и страдание. Тя е по-често срещана при момчетата.
- ♦ Психологическа агресия - под формата на злепоставяне, клевети, клюки слухове, интриги, унижение, подигравки и др. Тя е по-характерна при момичетата.

- ♦ Косвена агресия - чрез прояви на подценяване, нетолерантност, изолация, недоверие, ревност, омраза, неприязън, раздразнителност и др.
- ♦ Опозиционна агресия - под формата на необосновано отрицание и постоянно несъгласие с мнението на другите.
- ♦ Необоснована агресия - без никакви или по незначителни, дребнави поводи.
- ♦ Сексуална агресия - чрез прилагането на различни форми на сексуално насилие и експлоатация.
- ♦ Автоагресия- Много психолози от времето на Зигмунд Фройд смятат автоагресията за един вид психологическа защита. Ако детето започне да насочва агресията към себе си, такова поведение се нарича автоагресия. Тя може да се проявява както на думи (например да обижда), така и в действия – да се удря. Опитвайки се да помогнем на такова дете ,трябва да се съсредоточим не върху това как да предотвратим опитите му да се самонарани, а върху преживяванията, скрити зад стремежа да изпита болка. [6]

Можем да разпознаем агресивните ученици по следните белези:

- ♦ Страдат от комплекси спрямо собственото си его.
- ♦ Мислят, че могат да решават личните си проблеми само с насилие.
- ♦ Използват насилието за контрол и подчинение на другите.
- ♦ Участват във физически схватки и малтретират другите, особено помалките.
- ♦ Имат проблеми с дисциплината.
- ♦ Проявяват неуважение и не признават авторитетите.
- ♦ Не признават правата на другите.
- ♦ Лесно избухливи и раздразнителни, трудно контролират гнева си.
- ♦ Увреждат училищното и чуждото лично имущество.
- ♦ Не участват в училищните дейности.

Въпросът за нагласите действително е първостепенен при изграждането на стратегии за справяне с детското агресивно поведение. Затова, а и за да избегнем нереалистични очаквания, които да ни доведат до разочарования, можем да тръгнем от т. нар. „три стъпала към мирно съвместно съществуване“, формулирани от Х. Гинът. [1]

- "приемаме факта, че децата ще ни ядосват" - това ще ни спести излишното напрежение породено от мисълта, че действията на децата са насочени лично срещу нас, за да ни провокират, както и че нашето задължение е да "пресечем в зародиш" намеренията на децата да ни изваждат от равновесие. Тоест, че провокативното поведение на децата е естествено явление при общуването ни с тях, без непременно да е обвързано с преднамереното им отношение лично към нас.

Друг вид са автосугестивните техники. В книгата „Как да решаваме успешно конфликти“ Румен Вълчев [2] посочва следната „техника за контролиране на гнева“:

1. „Опитай се да усетиш дишането си. Послушай дишането си.

2. Започни да напрягаш мускулите си. Първо напреди мускулите на ръцете, свий здраво юмруци и ги задръж за десет секунди.

3. Сега отпусни мускулите си и почувствай отпускането им. Почувствай как напрежението напуска тялото ти. Поеми дълбоко въздух.

4. Продължи да напрягаш и отпускаш мускулите на краката, раменете, гърба, лицето.

5. Дишай и нека всяко твоё вдишване носи спокойствие и отпускане на тялото. Нека цялото напрежение отлети от тялото ти и да настъпи спокойствие."

Идеята за техниките, които целят овладяване на отрицателна енергия е свързана със съобразяване с ясният за нас факт, че "децата разполагат с повече време и енергия, за да ни се противопоставят, отколкото ние, за да ги обуздаем. Дори ако спечелим някоя битка и успеем да наложим волята си, те могат да си отмъстят." Затова, - казва Гинът, - единственият начин да спечелим, е да спечелим децата на своя страна."

И пътят да направим това е да изминем т. нар. от него стъпки „от война към мир", които се състоят в следното:

1. Отзивчиво слушане - внимателно да изслушваме децата и да проявяваме интерес към това, което ни казват, иначе те ще се разочароват, че чувствата и мислите им не ни интересуват и ще реагират негативно или ще се дистанцират.

2. Излагане на мислите и чувствата без нападки.

"Възрастните, казва Гинът, са по-убедителни в конфликтните ситуации, ако посочат какви са чувствата и мислите им, без да нападат детската личност и достойнство".

Вариант на решаване на конфликт, съпроводен с агресия, в технологичен план: Учителят влиза в клас и вижда две деца да се бият. Ако започне ги убеждава да спрат, това няма да доведе до резултат, защото в момента при децата властват емоциите, а не разумът. Затова първо се пристъпва към нормализиране на емоциите на детето - погасяване на афекта, извеждането му на разумно равнище, за да може след това вече да се премине към рационалното. Обсъждат се истинските причини и мотиви, а не тези, които са на повърхността: установява се степента на вина и се търсят предложения за решение (индивидуално или в група, в зависимост от това на какво равнище се е развил конфликтът).

Особено важно е да се идентифицират скритите мотиви, тези, които децата не декларират, но които възрастният може да разпознае по различни невербални сигнали, тъй като често именно те са истинските. Нужно е и да се установи действителната съпричастност към конфликта, за да не се допусне грешката да се наложи групово наказание спрямо деца, които не са участвали или не носят вина за конфликта.

След това, за да се ориентират децата кое е приемливото поведение, към което да се придържат в бъдещи аналогични ситуации се определят правилните позиции на страните в конфликта, отстраняват се причините за конфликта и най-накрая се постига промяна в поведението на враждуващите страни - тоест, конфликтът не само се тушира, но и се превръща в ориентир за бъдещото поведение на детето.

Факт е, че агресията е станала част от нашето ежедневие тя е навсякъде около нас, агресията винаги е съществувала и ще продължи да я има но от нас самите зависи дали ще я приемем и какви действия ще прием спрямо нея и ние трябва да знаем, че не жертвата има проблем, а агресора (насилникът) който упражнява това поведение защото то винаги е следствие от друг проблем, ние също трябва да знаем, че ако отвърнем на агресията с агресия тя няма да изчезне и няма да се реши проблема, дори ще стане по голям проблем. Просто е не се иска много само една протегната ръка и усмивка могат да победят агресията, да я изкоренят от човешката душа и нещо повече това не се учи или го имаш или го нямаш.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо колко са добри намеренията на родителите, те често не внимават какво казват или правят. А в общуването с децата дори най-дребните и реално незначителни неща, всъщност имат огромно значение за детската психика.

Често водени от болни амбиции или най-добри желания за развитието на децата си, родителите правят фатални грешки и губят децата си от емоционална

гледна точка. Детето спира да вижда опора в образа на родителя и само опитва да разбере и поправи детските си проблеми, или търси опора в други хора.

Често родителите не забелязват това, много родители реално не познават децата си и тяхната душевност. Идва момент, в който нещо в общуването между дете и родител се пречупва, когато общуването е осъществено неправилно, невнимателно или необмислено.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Гинът Х., А. Гинът, Х. Годард Детето и ние, С., 1987

[2] Вълчев Р. Как да решаваме успешно конфликти, С., , 1998.

[3].Маджаров, Е. Психологическо портретиране на правонарушителите. С., 2001.

[4] Маджаров, Г. Развитие на психиката в детско-юношеска възраст. С., 2002.

[5]. Нешев, К. Лекции по етика за психолози, педагози, журналисти. С., УИ „Св. Кл. Охридски“,1992.

[6] Попов, Хр. Човешката агресия. С. Колор студио, 1999.

За контакти:

Петър Красимиров Петров, Специалност: Социална педагогика, Факултет: Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: petiokrasimirov@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. Д-р Валентина Василева, Факултет: Природни науки и образование, Русенски университет „Ангел Кънчев“, E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

Диагностика на уменията за общуване

автор: Кристина Георгиева Димитрова

научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева

Abstract: *Human society is impossible without communication. Without him is impossible fully formation of not only individual mental properties, but also the human person as a whole. The reality and the need for communication is determined by the joint action of the people. To live, we need interaction with others. Communication allows us to organize, to network and interact within interpersonal relationships.*

Key words: *communication, people, activity*

ВЪВЕДЕНИЕ

Човешкото общество е немислимо без общуването. Без него е невъзможно пълноценното формиране не само на отделните психични свойства, но и на човешката личност като цяло. Реалността и необходимостта от общуването се определят от съвместната дейност на хората. За да живеем, ние се нуждаем от взаимодействие с другите. Общуването ни позволява да се организираме, да създаваме контакти и да си взаимодействаме в рамките на междуличностните отношения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Под общуване се разбира взаимодействието между двама (или повече) души, насочено към съгласуване и обединяване на техните усилия с цел установяване на отношения между тях и постигане на общ резултат. Освен взаимната насоченост на действията на хората при общуването важна негова характеристика е и това, че всеки негов участник е активен, т.е. той е субект. Активността може да се изразява в това, че при общуване човек инициативно въздейства върху своя партньор, и в това, че той възприема неговите действия и отговаря на тях. Характерна черта на общуването е и това, че всеки един от участниците влиза в него като личност, а не като физическо тяло. Общувайки, хората очакват, че партньорът ще им отговори, и разчитат на неговия отклик. Общуването е свързано с отговорността, която човек поема когато влезе в живота на другия. В общуването аз се грижа за другия и по този начин се разкривам, излизам от своята само изолираност, показвам и доказвам своята любов, емпатия, разбиране и привързаност. При липса на грижовност води до много сериозно последици в общуването-безразличие, пренебрегване, унижение, сриване на достойнството и самочувствието.

Често в общуването ние даваме обещания както пред себе си, така и пред другия. Обещанието свързва настоящето с бъдещето и в този смисъл е много важно в дългосрочните взаимоотношения между хората. Обещанието ни дава надежда и вяра, но в същото време може да предизвика и страх от дълготрайния избор, който правим, защото то е преди всичко отговорност пред другия. Неизпълнението на обещанието ще изправи Аза пред съда на съвестта му.[1]

Общуването трябва да бъде изградено върху взаимно уважение и доверие. Доверието предполага да се отдадеш и повериш изцяло в ръцете на другия, за да бъдеш разбран, приет, утешен и окуражен. Аз--ът желали да с се доверява споделяйки тайните, слабостите, радостите и тревогите си, търсейки съвет или услуга.

За да започне общуването Аз-ът трябва да преодолее своята затвореност, да излезе от черупката си, да се разкрие пред другия. Откритостта в общуването е възможност за по-лесна комуникация със своите връстници.

Общуването затвърждава връзката между Аза и другия. Това може да стане чрез разговор, изповед, признание. Аз-ът сам решава дали и как да се открие - в

каква степен, форма и граници да го направи. Важното е себе откриването да е истинско, целенасочено (към осъществяване на по-здрава връзка) , премерено (прекомерното разкриване не е препоръчително, тъй като може да предизвика отдръпване на другия).

Пълноценното общуване изисква искреност и разбиране и от двете страни. Честността и не скриването на грешките и слабостите е вид предизвикателство, което трябва да бъде поето в общуването, за да се помогне на другия да види последиците от своето поведение и да извърши един вид себе-изследване. А разбирането означава да се ангажираш напълно с другия, да покажеш чувствителността и загрижеността си към неговите мисли, чувства и преживявания. Без разбиране няма общуване. [3]

Процесът на общуване може да се оцени с няколко критерия. Като първи критерий може да се спомене ефективността на общуването. Друг критерий е задоволяването на потребността от изразяване на чувствата. Има голямо значение дали начинът на общуване се използва за да се оказва помощ или да се разрешат проблеми или конфликти. Мярка за ефективността на общуването е степента на съответствие между това, което единия от партньорите иска да съобщи и това което другия е разбрал. Това означава че ефективното общуване е това, при което има минимален брой деформации. Такъв тип общуване води до засилване на взаимното разбирателство между партньорите. За да се достигне до такъв начин на общуване трябва да се знае какво мисли и какво иска да ни предаде партньора срещу нас. При всекидневните контакти обаче, хората не само погрешно разчитат съдържанието на съобщенията, но и приписват на авторите им намерения, каквито те не са имали. Причини за деформация процеса на общуване: много често не съобщаваме, това което в действителност мислим и желаем; едновременно предаване на противоположни и противоречиви съобщения; хората често говорят по-скоро това, което смятат, че трябва да кажат, а не това което в действителност .

За да бъде общуването възможно най-ефективно трябва да се следват следните условия: осигуряване на достоверност на подадената информация, изпращане на разбираеми съобщения, осигуряване на обратна информация, относно разчитането на съобщенията. Става ясно, че общуването е труден процес, зависещ от много фактори.

Важен аспект е изследването на ефективността на различните типове общуване в зависимост от типа на медиаторите. Някои изследвания потвърждават „равенството на възможностите“ на въздействие между хората при непосредствено и опосредствено общуване, а други отдават предпочитания на единия или др. вид общуване.

В зависимост от самия характер на общуването се различават : делово / функционално – ролево, формално/ общуване и личносно / интимно-личносно, неформално/ общуване.

Деловото общуване характеризира общуването в съвместната дейност. То отразява наличието на делови, функционални, комуникативни връзки между партньорите в процеса на съвместна дейност. Това означава : от една страна общуването е необходимост, атрибут, предпоставка, компонент на дейността; начин за нейната организация; характеризира реалните актове между партньорите в процеса на различните видове дейност/ трудова, познавателна, учебна и т.н./ в процеса на общуването се извършва обмен на знания, опит, дейност, способности, оценки и др. Същевременно актовете на общуване в съвместната дейност не се подбуждат от никакви специфични мотиви/например потребност от общуване/, а от необходимостта, обективно зададена в съответствие със задачите на конкретната дейност и конкретните условия за нейното осъществяване. Тази дейност се охарактеризира като субект – обект – субектно взаимодействие.

Личностното общуване обхваща онези ситуации, в които се обменя информация не за предмет, а за даден човек, за неговите отношения, особености, мнения и др. Съществен момент тук е гледната точка на говорещия по отношение на някакъв предмет, а неговото субективно мнение, личностна реакция, личностна позиция. Важни аспекти са: за кого се говори, кой говори и на кого се говори. Този вид общуване се изгражда на основата на субект-субектните отношения и отразява потребността на човека да общува със себеподобните. Трябва да отбележим, че деловото общуване не изключва интимно – личностните отношения.

В зависимост от контингента на участниците в общуването то бива междуличностно, лично – групово и междугрупово. [2]

Междуличностното се изгражда върху компонентите всеки с всеки. Лично-груповото – контакт между две общности. Някои автори разграничават още : масово общуване, колективно, групово, общуване с аудитория, общуване „лице в лице“, общуване в неорганизираните общности.

Разграничават се още: социално – ориентирано общуване / изнасяне на лекция, доклад, реч по радио или тв,др./,групово предметно ориентирано общуване/ обслужва колективна групов дейност/ и личностно ориентирано общуване / това е делово общуване, което обслужва съвместната дейност и по същество съпада с предметно ориентираното общуване, насочено към „изясняване на отношенията“.

В зависимост от наличието или отсъствието на съзнателна цел, общуването се дели на целенасочено и нецеленасочено. В зависимост от намеренията/ взаимоотношенията/ между партньорите бива добронамерено и злонамерено/ конфликтно/.

Според ролите на партньорите общуването бива симетрично-говорещият и слушащият постоянно си менят ролите на субект и обект и асиметрично – едната от общуващите страни е субект, а другата е обект/ търпи въздействие/.

Специално внимание се обръща на емпатийното общуване, предполагащо емоционално приобщаване, съпреживяване, взаимно предаване на мисли и преживявания.

В тази връзка ще споменем резонансно общуване, т.е резонансното разкриване на душевния мир включва не само способността към емпатия, а предполага и сходни нормативно - ценностни системи у общуващите.

В процеса на комуникативната ситуация най-често се срещат информационен, дискуссионен и изповеден тип общуване.

Информационният диалог се характеризира с обмен на информация, при който участниците споделят конкретните факти, отговарящи на потребностите и възникналите в съответната ситуация тема и предмет на обсъждане. Чрез него се създава общо поле, през което протичат удовлетворяващи страните данни по интересуващи ги проблеми и въпроси. В емоционален план този тип общуване би могло да се определи като неутрално, защото не цели изразяването на чувства или лични мнения, а споделянето на обективно съществуваща информация от различни области и сфери на дейност.

Дискуссионният тип диалог възниква при среща на различни гледни точки, когато се проявяват различия в интерпретацията на едни или други факти, събития и т.н. Негова особеност и средство в процеса на общуването е изтъкването на доводи, привеждането на доказателства и аргументи, ползване силата на убеждаването. В една дискусия винаги се откроява стремеж за налагане на позиция и гледна точка, основани не на някаква тяхна изначално зададена правилност, а на умениято и способността на всеки от опонентите успешно да защити становището си. Личните качества при този тип комуникация са от особено значение.

Изповедният диалог е най-доверителното общуване, което протича, когато човек се стреми да изрази и сподели своите дълбоки чувства и преживявания.

Общуване, основано на взаимното приемане на индивидите, на споделянето от тях на общи ценности и значения. То е средство за само разкриване на личността, израз на висша форма на доверие към слушателя. Изповедта е търсене на разбиране, провокиране на емпатия (съчувствие), на взаимност и емоционална опора. Тя може да изисква опрощение или търсене на значения и ценности, които човек губи в житейския си път. И не на последно място, този тип общуване недвусмислено доказва необходимостта на отделната личност от присъствието на другия като коректив на собственото поведение, като средство да погледнеш себе си с отстранен, обективен, незамъглен от субективни емоции поглед- като в огледало, за да достигнеш самооценката, която е необходима за личностното ти развитие и промяна. Той чертае образа на човека като социално същество, надскачащо своята само достатъчност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Общуването е неизбежно и чрез него ние преоткриваме и осъществяваме себе си всеки ден. То осмисля нашето съществуване, тъй като ни свързва с другия, а човек във всеки един момент от своя живот се нуждае от другия. Азът не може да бъде пълноценен без другия. Азът осъзнава себе си и става себе си едва когато открие другия. В този смисъл общуването разкрива човешкото битие като събитие, като съучастие, като съвместен живот.

Общуването е част от всеки човек, необходимост както въздуха, който дишаме. Невъзможно е в нашия живот да не общуваме. Доколкото всяко едно наше поведение е общуване на определено ниво, то ние сме „осъдени“ да общуваме. Много хора считат, че общуването е нещо естествено и елементарно и се свежда единствено до водене на разговори в ежедневието.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Карнеги Д. „Как да печелим приятели и да влияем на другите“
- [2] Петров П., В. Василева Общуване и обучение, С., Авангард Прима, 2014
- [3] Стаматов, Р. Психология на общуването, ИК Хермес, Пловдив, 2006

За контакти:

Кристина Георгиева Димитрова, специалност *Социална педагогика*, II курс, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail:

Научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева, катедра Педагогика, психология и история, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет "Ангел Кънчев", E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

Балансирано развитие на подрастващите

автор: Димитър Иванов Дерменджиев
научен ръководител: гл. ас. д-р Валентина Василева

Abstract: *The article considers the matter of balanced development of youth. It consists ancient methods of yoga, martial arts, mind sports games and their usage in modern life.*

Key words: *balance, development, physical education and sport, culture, body, speech, mind*

ВЪВЕДЕНИЕ:

Човек използва тялото, психиката, речта и ума си като инструменти за водене на съзнателен живот. Всеки дисбаланс в някой от тези инструменти води до различни смущаващи чувства и състояния – стрес, тревожност, депресивни състояния, агресия. В забързаното съвременно общество има предпоставки за възникване на този дисбаланс, особено сред подрастващите: едностранчивост в образователната система, нездрава семейна среда, преекспониране на важността на най-големите егрегори към настоящият момент – власт, пари и секс.

Имайки предвид ситуацията и невъзможността всичко да се промени изведнъж, като педагози отдали живота си в служба на другите, можем да ползваме различни инструменти като превантивна мярка за потенциалните здравословни, психологически, социални проблеми и да подобрим качеството на живот на обществото. Тук фокусът е върху подрастващите. Ще бъдат разгледани приложението и ефектът на следните методи: йога, бойни изкуства, логически и стратегически игри.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Йога, бойните изкуства и логическите и стратегически игри съпътстват човешкото развитие от хиляди години насам. Те са утвърдени ценности в много култури в различни краища на планетата. Културата има три главни стълба: това са наука, спорт и изкуство. Сами по себе си йога, бойните изкуства и логическите и стратегически игри включват и трите стълба на културата в себе си.

Йога

При подрастващите практиката развива опорно-двигателната система, скелета, мускулатурата и връзката между тях. Подвижността, ловкостта и правилната стойка, са много ценни качества за телата на младите. Същевременно йога оказва благоприятен ефект и върху контролиращите системи - нервна и ендокринна. Въздейства също върху метаболизма, храносмилателната и дихателната система. Йога практиките помагат за хармоничното развитие на двете полукълба на мозъка, свързани съответно с логиката, рационалността и с креативността, въображението и интуицията.

Дихателните практики /пранаяма/ освобождават ума от натрупания стрес, увеличават способността на децата да възприемат и разбират информацията. Йога практиките помагат на подрастващите да подобрят концентрацията си, да балансират материалното и духовното, да развият правилно тялото си, да дишат правилно. Учат ги как да релаксират и контролират емоциите си, за да не се достига до агресия, друга наболяла тема на обществото ни.

Наблюдава се все по-голям проблем с устойчивостта на вниманието и концентрацията сред децата. Много от тях срещат трудности с обучителния процес, запомнят малко, разсеяни са и трудно задържат вниманието си за дълго върху

определена тема или задача. Особено силно този проблем се проявява в началното училище, когато децата трябва да се включат в един по – дълъг обучителен процес.

Децата, които се занимават с йога могат да извършват много по-продължително време интензивна и качествена работа, отколкото децата, които не практикуват йога. Значителна роля за подобряването на устойчивостта на вниманието оказват дихателните йога практики, техниките за концентрация, визуализация и релаксация.

С редовното практикуване на йога се подобрява значително концентрацията на вниманието. Това е една от най – силните страни на йога. Подрастащите по – бързо и лесно могат да се съсредоточат върху определен урок и по този начин да го усвоят максимално добре. Подобрява се общата им работоспособност. Те могат дълго време да издържат на по – големи натоварвания.[1]

Изследване – устойчивост на вниманието:

През 2011 г. е проведено изследване във Варна и Нова Загора с 50 деца на възраст от 6 до 10 год. Предмет на изследването е въздействието на йога практиката върху устойчивостта на вниманието при децата.

Обект на изследването са 50 деца, на възраст от 6 до 10 години, от които 25 практикуват минимум два пъти седмично йога – експериментална група, а останалите 25 не практикуват йога – контролна група.

За решаването на задачите, постигането на целта и доказване на хипотезата е приложена комплексна методика от проучване на литературни източници, наблюдение, беседа.

За разкриване устойчивостта на вниманието е приложен теста – Коректурна проба.

Получените резултати са получени чрез Математико – статистическа обработка на информацията, вариационен и графичен анализ за независими извадки.

При анализирането на резултатите е установено, че изследваните от контролната група са допуснали 71,44 грешки и са решили теста за 906,04 сек., Това показва, че вниманието на децата от контролната група е твърде разсеяно, което се дължи на допълнително напрежение при проведения експеримент. Коефициентите на внимание на контролната група са също ниски. В процеса на практикуването на йога децата от същата възраст допускат 62% по – малко грешки. Което е показател, че те умеят по – лесно да се концентрират и по – правилно да изпълнят теста.

Един от основните показатели за продължително и качествено извършване на умствена работа е устойчивостта на вниманието. Установено е, че експерименталната група има с 60% по – висока устойчивост на вниманието, отколкото контролната група. Оказва се, че практикуването на йога влияе върху усъвършенстването на психическите процеси, а от там и на вниманието. Следователно децата, които се занимават с йога могат да извършват много по-продължително време интензивна и качествена работа, отколкото децата, които не практикуват йога. Значителна роля за подобряването на устойчивостта на вниманието оказват дихателните йога практики, техниките за концентрация, визуализация и релаксация.

Установено е, че се е подобрил значително и коефициентът на концентрацията на вниманието, който се е увеличил с 61%. Това е една от най – силните страни на йога. Резултатите означават, че децата от експерименталната група много по – бързо и лесно могат да се съсредоточат върху определен урок и по този начин да го усвоят максимално добре.

Не се забелязват значителни различия в интензивността на вниманието. Това е естествено, тъй като позите в йога не изискват бързи движения.

Продуктивността на вниманието е от изключително голямо значение като показател на психическата работоспособност. От изключително значение е, че се е подобрила общата работоспособност на децата от експерименталната група с 71% спрямо децата от контролната. Това означава, че децата могат дълго време да издържат на по – големи натоварвания, по – ефективно да заучават уроците си и да имат по- добър успех.[2]

Бойни изкуства

Ако някое дете има проблем със съсредоточаването или се бие в училище, бойните изкуства могат да бъдат много подходящи за изразходването на излишната енергия на детето и подобряването на концентрацията. Или ако детето е вече успяло академически и социално, бойните изкуства могат да повишат самочувствието чрез възможности за доказване.

Ползите от бойните изкуства са многобройни и тук изброявам някои от тях:

Подобряване на концентрацията, самоконтрола и дисциплината.

Бойните изкуства оказват много силно влияние върху концентрацията, самоконтрола и дисциплината. Често е нужна голяма съсредоточеност, за да се осигури безопасност и да се заучи нова техника. Това подобрява и индиректно речта и действията му, така, че да не говори в неподходящ момент или да пречи на другите ученици в клас.

Повишена мотивация и академичен успех.

Поради това, че бойните изкуства изграждат характера, труда и постиженията биват често възнаграждавани.

Изграждане на уважението.

Редът и уважението са ключови в бойните изкуства и почитането на повисшестоящите лица е широко разпространено явление. За някои подрастващи може да бъде трудно да разберат в началото, че инструкторът мисли за тяхното здраве и им дава инструкции, за да подобри тяхната безопасност. Това може да бъде ключов момент от възпитаването на едно дете кога е подходящо да слуша повисшестоящите или да поставя въпроси към зададените му задачи.

Подобряване на здравето и на двигателните органи.

Бойните изкуства допринасят и за здравето като осигуряват на детето пълноценна тренировка на цялото тяло. Хората, трениращи бойни изкуства, използват голяма част от мускули и сухожилията си - по този начин се изграждат физически. Бойните изкуства са чудесно средство за едно дете да развие своето тяло и да се научи да контролира своите движения.

Спомага за самоотбраната.

Бойните изкуства също така тренират и умението на самоотбрана. Подрастващите не само ще научат безопасни начини за избягване на физическа саморазправа, но и как да се защитава в случай на нападение.

Логически и стратегически игри

Има различни видове игри, които са възникнали с годините. Тук ще засегнем логическите и стратегически игри и влиянието им върху човешкото поведение и психика, по-конкретно на разновидностите на шахмата и великата игра го(уейци на китайски, бадук на корейски). Най-известна и разпространена по света е шахмата, в своите различни варианти: класически шахмат, китайски шахмат(сянци), корейски шахмат(джанги), японски шахмат(шogi), тайландски шахмат(макрук). Друга игра – която се смята и за най-великата и най-интелигентна – е го(броят възможни изиграни игри се равнява на повече от 2 пъти предполагаемият брой на атомите във

вселената). Го е единствената игра, в която компютърът все още не е победил човека, и няма изгледи това да се случи в близките сто години. И двата вида игри развиват изключително много, както рационалното мислене, така и интуицията (особено при играта го).

Шахматът в неговите разновидности представлява силов, директен сблъсък и изобразява една битка. За разлика от шахмата, играта Го не представлява само битка, а и управление (мениджмънт). В Го се играе за превземане на територия, което прави играта по-демократична и почти винаги за двамата играчи (ако са на близко ниво) остава територия и по този начин дори „загубилия“ печели – в шахмата има едноличен победител и пълна загуба за опонента му. Любопитно е, че в Го 80% от ходовете са за създаване на позиция или потенциал, а останалите 20% са конкретни битки (при шахмата битката е 100%). Широкоизвестно е твърдението, че шахматът е едно сражение, а Го – цяла военна кампания. И двата вида игри изграждат висока степен на стратегическо и тактическо мислене и са един много добър метод за самоусъвършенстване. Те са предизвикателни и интелектуално стимулиращи.

Има два главни игрови принципа и съответно два главни типа логически игри. При единия има начално подреждане, фигурите присъстват на табло и играта се състои в тяхното преместване и маневриране, при които може да се постави за цел пленяване на една главна противникова фигура (това е матът в Шаха). Такъв тип игри са вариантите на Шаха, Шашки, древната римска игра Латронкули и други. От гледна точка на теорията на игрите това са „игри с пълна информация.“ При втория тип игри, играта започва от празно табло, а фигурите, обикновено еднотипни – черни и бели пулове (камъни), се поставят върху нея и не се местят повече. В първия вид игри умът се научава да действа спрямо ситуацията и материалите и инструментите, които са налични. Във втория вид умът се научава да рисува действителността без начална информация.

Шахматната партия започва първо с битката за завладяване на центъра, а след това тежестта на играта се прехвърля към фланговете и периферията. Подходящо е сравнението с центробежната спирала. Може да се каже, че в това отношение Го и Шах се допълват – едното е центростремителна спирала, другото центробежна, и всъщност това са свиването и разширяването. Свиването-ин и разширяването-ян са взаимодопълващи се принципи и са в основата на всяка космология.

Шах и Го преимуществено се различават, но и допълват по следните характеристики:

ШАХМАТ	ГО
центробежна сила	центростремителна сила
започва на пълна дъска	започва на празна дъска
завършва с празна дъска	завършва с пълна дъска
пълна информация	непредвидима
бързина, логика, тактика	медитация, стратегия, интуиция

Шахматът, който е най-популярната игра на Запад, е показателен за външната експанзия, олицетворявана от научния прогрес, и при която акцентът пада върху резултата и скоростта. Го, най-разпространената игра на Изток, е показателна за вътрешната експанзия – медитация и самопознание, тоест акцентът пада върху

процеса, а не върху резултата. В исторически план Западът отива и завладява Изтока (дошлата и отишлата си приливна вълна на колониализма). След това умовете на западните завоеватели са завладяни от дълбоките духовни учения на Изтока. Будизмът, даоизмът, йога стават известни на Запад, където намират добра почва. В индивидуален план всеки човек трябва да съумее да интегрира Изтока и Запада в себе си, а това не е нещо друго, а интеграция между лявото и дясното мозъчно полукуло или осъществяване на пълните възможности на логиката и интуицията, което е и изключително важно за балансираното развитие на всяко човешко същество. [3]

Изследване – Шоги (японски шахмат) и влиянието му върху дейността на мозъка.

Едно японско изследване проследява притока на кръв в активните зони на мозъка по време на игра на японски шампиони по шоги. Открили са, че професионалните играчи освен прекунеуса (област в париеалния лоб) използват и още една част в централния мозък. Оказва се, че аматьорите успяват да използват прекунеуса само една трета от времето, което професионалистите успяват.

Разбира се, не може всеки да се стреми да става професионален играч, но играейки логически и стратегически игри ние и подрастващите доказано можем да развиваме функциите на мозъка си – съответно на тялото, речта и ума. [4]

Заниманията по логически и стратегически игри формират следните качества, които се пренасят директно в живота:

Концентрация – игрите задължават играчите да наблюдават последователно, да се концентрират и да обръщат внимание на отделни детайли.

Визуализация – играчите придобиват възможност да си представят поредица от действия преди те да се случат. Чрез тренировки се засилва способността им да си представят отделни ситуации и картини наум, първо в един, а след това в няколко хода напред.

Мислене в перспектива – играчите се учат първо да мислят и после да действат. Те се научават да си задават въпроса: “Ако направя това, какво може да се случи след това и как мога да реагирам?” С течение на времето игрите им помагат да развиват търпение и да бъдат внимателни.

Правилна преценка и вземане на оптимални решения – играчите се научават, че не е нужно да правят първото нещо, което изниква в ума им. Те се научават да идентифицират алтернативи и да вземат предвид плюсовете и минусите на различните действия.

Конкретен анализ на ситуацията – играчите се научават да оценяват резултатите от конкретни ходове и поредици от действия. “Дали тази последователност ще ми помогне или ще ми навреди?” Решенията са по-добри, когато се водят от логика, а не от импулс.

Абстрактно мислене – играчите се обучават да се връщат периодично назад и от подробностите да виждат цялостната картина. Те също така се научават да взимат модели, използвани в един контекст и да ги прилагат в различни, но свързани ситуации.

Планиране – чрез играта играчите се научават да си поставят по-дълги цели и да предприемат стъпки за тяхното постигане и конкретен план за привеждане в действие. Научават се също на бърза реакция и преоценка на своите планове, в случай на промяна на ситуацията.

Многопластност и широк обхват на действия – играчите се научават да боравят с множество и различни обекти наведнъж. Те са насърчавани да оценяват различни фактори едновременно, а не да са погълнати и обсебени от един отделен елемент.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всяко от тези занимания само по себе си има уникално и силно дълбоко въздействие върху тялото, психиката, ума и речта на човека. Методите кореспондират помежду си. Те могат да бъдат комбинирани с цел многомерно и балансирано развитие на подрастващите.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Satyananda Swami, 1990, Yoga Education for Children
- [2] Великова В., „Приложение на Йога в начална училищна възраст“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, СНС'14
- [3] Лазаров Й., Скритата символика на логическите игри, 2008, Свищов
- [4] RIKEN Brain science institute, Joint research project “Exploratory Research on Brain Activity in Shogi”, 2008, Japan
- [5] Лични записки от лекции и семинари с Теодор Недев, Международен майстор на спорта по шахмат, Международен майстор по китайски бойни изкуства, Сертифициран инструктор в няколко йога системи, 2010-2015г, България
- [6] Минчев Б., Обща психология, С.2009

За контакти:

Димитър Иванов Дерменджиев, специалност *Социална педагогика*, катедра *Педагогика психология и история*, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 0883 582 108, email: dimitar.dermendzhiev@bmst.com

Научен ръководител: гл.ас. д-р Валентина Василева, катедра *Педагогика психология и история*, Факултет *Природни науки и образование*, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 212, E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

**СЕКЦИЯ
SECTION**
**„Литературознание и езикознание”
“Literature and Linguistics”**

Способы номинации персонажей в литературе жанра фэнтези 20-21 веков

автор: Влада Белоусова
научен ръководител: Елена Алещенко

Abstract: Methods of nomination of characters in fantasy literature of 20-21 centuries: This article gives the reason to assert that the synchronic aspect of studding of myths is as important as the diachronic one; introduces a classification of methods of nomination of modern myths, including: 1) connecting of poetonym; 2) addition of poetonym's bases; 3) derivation. Analyzes ways of the formation of new words; their connecting with prototypes and semantic changes.

Key words: Myth, Nomination, Derivation, Poetonym, Fantasy.

В наше время мифы принято рассматривать в диахронном аспекте, уделяя мало внимания синхронному. Возможно, это связано с тем, что мифами в современной науке чаще называют те единицы, которые были созданы в далеком прошлом.

В определение термина «миф» мы вслед за Ю.Ф. Сергеевой принимаем точку зрения Якова Эммануиловича Голосовкера, изложенную в его работе «Логика мифа». Согласно ей, **миф** — это не только первобытное, инфантильное мышление, но способ познания мира, форма мышления, к которой прибегает человеческий разум при решении вопросов, недоступных постижению логикой [4, с. 12].

Таким образом, можно утверждать, что мифы создаются и в 20-21 веках. Те, что сходят со страниц современной литературы (в фэнтези и фантастике по большей части), функционируют затем среди фанатов.

Современные новообразования в языкознании обычно относят к таким единицам, как демифологизированные мифонимы или мифологизированные реалионимы [12], а иногда относят данные единицы к поэтонимам.

В нашей работе рассматриваются мифонимы, функционирующие на страницах русской литературы жанра фэнтези 20-21 века. Такое пристальное внимание к этому типу мифонимов объясняется тем, что литература жанра фэнтези все еще мало изучена, т.к. она отделилась от фантастики сравнительно недавно – в 20 веке.

Мифонимы являются неотъемлемой частью литературы обоих жанров, но, по нашему мнению, в фантастике и фэнтези они различаются по цели использования:

- 1) В фантастике преобладают авторские мифонимы (*Саракш, шерстуны, вичухи*) и мифологизированные реалионимы (*ментограммы, хобо, слизни*);
- 2) В фэнтези чаще используются неомифонимы, т.е. преобразованные семантическим и деривационным путем мифонимы, заимствованные из греческой (*Аида, Медузия Горгонова Зевсовна*) и славянской (*Баб-Ягун, Хоорс, Ягге*) мифологии, былин (*Мефодий Буслаев, Зигмунд Клопп, Саваоф Баалович Один*) и зарубежного эпоса (*келпинки, фэйри*).

В своей работе мы рассматриваем особенности номинации персонажей в литературе жанра фэнтези 20-21 века по способу образования и по происхождению неомифонимов, которыми они именуются.

«В мифе отождествляются форма и содержание, символ и модель, часто не разделяются и не различаются субъект и объект, знак, вещь и слово, сущность и имя, объект и его атрибуты, а также единичное и множественное, пространство и время, происхождение и природа объекта» [11].

В соответствии с точкой зрения ученого, следует анализировать номинацию персонажей в литературе жанра фэнтези с точки зрения трех способов их образования:

- А) Соединение поэтонимов** (*ангел Александрос, домовый Михрютка, мечник Арей*).

В данном случае меняется семантика мифонима за счет его соединения с антропонимом. Например, *Ангел* 'В религиозном представлении: сверхъестественное существо, посланец бога (изображается обычно в виде крылатого юноши)' [14]. *Ангел Хранитель* 'ангел, добрый дух, данный человеку Богом при крещении для помощи и руководства' [16].

Ангел в произведениях Д. Емца 'бессмертный дух, страж света'. **Дафна** - Светлый страж №13066 родом из Эдема. От термина *Ангел* ей передавалась только сема 'крылатая': *Крошка Дафна, прежде прославившаяся рядом дебошей в Эдемском саду, а также темными перьями на крыльях, докатилась до того, что украла мраморный роз Минотавра* [6, с. 14].

Термины *Ангел* и *Ангел Хранитель* Юлия Вознесенская в своих произведениях использует как синонимы: *По небу полуночи Ангел летел, он очень спешил в город святого апостола Петра: на все хлопоты у Ангела была только одна эта ночь, совсем короткая белая ночь, ведь шел уже первый месяц школьных каникул. А дело было крайней срочности и важности: Ангел Хранитель должен был до утра выяснить, стоит ли одной хорошей псковской девочке ехать на каникулы к отцу в Санкт-Петербурга* [1, с. 4]. Ангелы-Хранители в ее произведениях носят имя человека, которого они защищают. Например, у девушки Александры Ангела зовут Александрос. Характеры таких Ангелов-Хранителей во многом схожи с характерами тех, кого они защищают. Так антропоним (имя человека) придает мифониму Ангел новую коннотацию: 'похожий на человека, которого защищает'.

Домовой Мухрятка в произведении Ю. Вознесенской – злобный бес, прислуживающий ведьме Жанне: *В ту же секунду заскрипела и отворилась решетка вентиляционного отверстия под потолком, и оттуда на пол свалился пыльный Мухрятка. На такой небольшой высоте он не успел расправить крылья и довольно сильно ушибся, едва не переломав свои членистые лапы* [2, с. 10].

Мифоним *домовой* 'домашний дух, мифологич. хозяин и покровитель дома, обеспечивающий нормальную жизнь семьи, здоровье людей и животных, плодородие' [15] в соединении с антропонимом *Мухрятка* 'домосед, бирюк, мистрюк, нелюдим' [5] становится неомифонимом, который означает 'нелюдимый домашний дух'.

Мечник Арей в книге Д. Емца – барон и первый меч мрака. Наставник Мефодия Буслаева. Служит тьме, потому что презирает свет: *Арей поклялся нерушимой клятвой мрака, что они будут биться один на один, и если сын Древнира победит, то его и отца отпустят* [6, с. 4].

Оним *Мечник* 'дворцовый чин древних русских князей' [18] или 'воин, вооруженный мечом,' [17] в соединении с онимом *Арей* (Арес) 'грозный бог войны' [9] создали неомифоним с семантикой 'уже не бог, а только мечник'. Эта деталь отражается во всем характере и биографии персонажа: он стал терпеливее, уже не всемогущ и не бессмертен. Но по-прежнему опасен, зол и остается искусным воином.

Б) **Сложение основ поэтионимов** (*Баб-Ягун, хармшарк, златокрылые*).

Баб-Ягун не имеет прототипа в литературе или фольклоре. Это сирота, сын мага-проходимца и волшебницы. Маленького Ягуна взялась воспитывать его бабушка Ягге: *маленький Ягун, живой как ртуть, был любимчиком бабуся и большой проблемой всего остального Тибидохса* [6, с. 7].

В имени данного персонажа произошли преобразования в плане словообразования и морфологии: первая часть имени – производное от *баба*, на наш взгляд, образовано при помощи нулевого суффикса; далее сменилась родовая отнесенность – принадлежность к мужскому роду; вторая составляющая имени – производное от *Яга* суффиксальным способом (*Яг-ун*). В русском языке этот суффикс образует существительные со значением: 'лица по действию, характерному для него (бегун, крикун); животных по характерному для них признаку (грызун, скакун)' [7]. Возможно, имя его бабушки *Ягге* стало позиционироваться как признак, который лег в основу именования героя – 'внук, похожий на Ягге' (т.е. на свою родную бабушку).

Хармшарк в произведении А. Мазина «Спящий дракон» – северная акула с очень толстой шкурой и огромной зубастой пастью: *длинное черное тело, бивень длиной с половину весла <...> брюхо у него было белое, в продольных складках* [10, с. 10]. Охотятся за нею ради бивня и плавников.

Неомифоним *хармшарк* образовался с помощью соединения основ иностранного происхождения (из англ.яз.): *харм* (harm) 'вред' и *шарк* (shark) 'акула'. *Хармшарк* – это не заимствование, т.к. в английском языке нет такого онома, но есть слова, основы которых были заимствованы для создания русского неомифонима.

Златокрылые во вселенной Д. Емца «Мефодий Буслаев» – эдемская гвардия. На шее у каждого есть тонкая цепочка с золотыми крыльями – высшая награда за мужество:

Для уважающего себя златокрылого лишиться крыльев было так же скверно, как для стража тьмы утратить дарх [6, с. 16].

Неомифоним образовался с помощью сложения основ –*злат* 'золотой' [14] и –*крыл* 'Орган летания (у птиц, насекомых, а также у некоторых млекопитающих)' [14] через интерфикс –*о*-. Семантика неомифонима отличается от семантики составляющих его слов. *Златокрылые* в нашем случае не 'стражи света с золотыми крыльями за спиной', а 'стражи света с золотым украшением, указывающим на заслуги и статус хозяина'. То есть оним *златой* из категории 'цвет, состав' переходит в категорию 'статус'. И оним *крыло* выступает не в первичном значении 'орган летания', а во вторичном 'форма крыла (например, у украшения)'.

В) Деривация (келпинки, Хоорс)

Келпинки – ученицы школы под названием «Келпи» в произведении Ю. Вознесенской «Юлианна, или опасные игры»: *Келпинки захихикали: это было очень смешно — движущаяся шляпа, а под нею толстые серые лапы* [2, с. 97]. Данный неомифоним образовался от урбанонима **Келпи** (название школы), который в свою очередь произошел от мифонима ирландского происхождения **Келпи** 'водяной дух, обитающий во многих реках в озёрах. Келпи большей частью враждебен людям. Являются в облике пасущегося у воды коня, подставляющего путнику свою спину и затем увлекающего его в воду' [11].

Неомифоним **Келпинка** образовался с помощью притяжательного форманта –*ин*- и суффикса –*к*-, который образует существительные, обозначающие:

- ♦ лиц женского пола от соответствующих имен существительных мужского (спортсменка, студентка);
- ♦ имена существительные – чаще женского, реже – мужского и общего рода – со значением уменьшительности, которая обычно сопровождается экспрессией ласкательности или уничижительности (*голова, горка, деревёнька*) [7].

Хоорс – очень неоднозначный персонаж, прототип которого почти невозможно определить. Предположительно образовался от онима **Хорс** 'древнерусское божество т. н. Владимирова пантеона <...> принадлежность к солярным божествам' [11].

Хоорс – второй клинок мрака, погиб на дуэли с Ареем, оставив барону шрам на полли: *видишь ли, впустить Хоорса не так уж и сложно. Думаю, лишенный тела, он охотно на это пойдет, ну а помахать мечом – это для него естественно, как дыхание* [6, с. 363].

Оценочная сема сменилась с положительной на отрицательную. Возможные причины удвоенной гласной «о». Гипотеза №1: гласная «о» удвоилась как фонетический прием для создания ощущения ужаса, стона, дуновения ветра.

Гипотеза №2: неомифоним образовался от апеллятива **ужас**, который в английском языке пишется как *horror*. Т.е. звук «о» удлинняется путем сочетания с согласной «г». В русском языке нет таких сочетаний букв, в которых гласные звуки удлиняются за счет согласных и потому в имени данного героя автор написал две буквы «о».

Гипотеза №3: неомифоним образовался от словосочетания. Английское слово *nightmare*, в переводе означающее **ужас**, по частям состоит из двух самостоятельных слов. Это *night* 'ночь, ночная' и *mare* 'кобыла'. *Лошадь* в свою очередь на английском пишется как *horse*, что очень схоже по звучанию с именем данного персонажа. Возможно, здесь идет отсылка к *ночной кобыле*, а вернее к слову **ужас**, что также отражает характер Хоорса.

Итак, осуществлённое нами исследование в области номинации персонажей литературы жанра фэнтези 20-21 века дает основание утверждать, что синхронный аспект изучения мифов так же важен, как и диахронный.

В данной работе было подробно рассмотрено 3 способа образования неомифонимов:

А) **Соединение поэтонимов** (*ангел Александрос, домовый Михрютка, мечник Арей*);

Б) **Сложение основ поэтонимов** (*Баб-Ягун, хармшарк, златокрылые*);

В) **Деривация** (*келпинки, Хоорс*).

Самым продуктивным способом является деривация (82 единицы), а наименее продуктивным – сложение основ поэтонимов (6 единиц). Путем соединения поэтонимов было образовано всего 38 единиц из тех, что мы зафиксировали.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вознесенская, Ю. Юлианна, или Игра в киднеппинг. – М.: ЛЕПТА, 2006.
2. Вознесенская, Ю. Юлианна, или Опасные игры. – М.: ЛЕПТА, 2006.
3. Глуховский, А.Д.. Метро 2033. – М.: АСТ, 2011.
4. Голосовкер, Я. Э. Логика мифа. — М., 1987.
5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. — Спб.: 1880. — 2721 с.
6. Емец Д.А. Мефодий Буслаев. Маг полуночи: роман. – М.: Эксмо, 2005. – 416 с.
7. Ефремова Т.Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. – М.: Дрофа, 2000. – 1233 с.
8. Жарковский С. Я, Хобо: времена смерти. – М.: Эксмо, 2011. – 635 с.
9. Кун, Н.А. Легенды и мифы Древней Греции. – М.: Вече, 2010. – 464 с.
10. Мазин А.В. Спящий дракон. – М.: АСТ, 2011. – 629 с.
11. Мифологический Словарь / под ред. Е.М. Мелетинского. – М.: Советская Энциклопедия, 1991. – 672 с.
12. Сергеева, Ю. В. Семантическая модель мифонима в синхронном аспекте [Электронный ресурс]. URL: <http://pinchukfund.ru/storage/students/works/2009/715.doc>.
13. Стругацкие А. и Б. Обитаемый остров. – М.: АСТ, 2008.
14. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Русский язык, 1981-1984 (МАС).
15. Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под общей ред. Н. И. Толстого. М.: «Международные отношения», 2009.
16. Электронный ресурс. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB-%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C>
17. Электронный ресурс. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA>
18. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — СПб., 1890—1907.

Контакты:

Аспирант Белоусова Влада, кафедра русского языка, Волгоградский социально-педагогический университет, тел. +7 927 5489630, e-mail: vlada_vl@mail.ru

Стилистически маркированные номинации сферы игровой индустрии

автор: Горностаев Семён
научен ръководител: проф. Шацкая Марина

Abstract: *Stylistically marked nominations from the sphere of video game industry: This article presents stylistically marked nominations from the sphere of the video game industry, introduce a classification of them, including 1) stylistic variations encountered during the word-formation processes; 2) stylistic variations that appeared on the basis of metaphorical or metonymic value; 3) words, that homonymous usual lexical item. Analyzes ways of the formation of new words, among which are marked suffixation, clipping and combination clipping with suffixation.*

Key words: Video Game Industry, Nomination, Way of Word-formation, Stylistic Variation, Suffixation, Clipping.

Игровая индустрия начала достаточно бурно развивается в России, особенно в последние годы, что нашло отражение в языке: он активно заимствует и адаптирует новые для него единицы. Многие слова, ранее звучащие непривычно (*квест*, *шутер*, *экшен*), сейчас осмысленно воспринимаются многими людьми. Освоение заимствований идет в разных направлениях – фонетическом, графическом, грамматическом и пр. Одним из признаков адаптации иноязычных номинаций является появление стилистических вариантов. В данной статье мы представим анализ некоторых стилистически маркированных языковых единиц, извлеченных из журнала «Игромания» (2010-2014 гг.) и различных интернет-источников.

В ходе анализа нами было выделено несколько групп.

Первая группа представлена несколькими способами образования. Среди них есть единицы, совмещающие в себе усечение производящей основы и суффиксацию. Например, **демо-версия** (от англ. demo – демонстрация [6, с. 505]) – запись игрового процесса компьютерной игры средствами самой игры для демонстрации геймплея, графики и возможностей. При переходе в русский язык данное слово приобрело стилистический вариант *демка*. Он образован путем усечения и добавления суффикса *-к-*, обозначающего субъективную оценку (уменьшительно-ласкательную).

По аналогичной модели образовалось слово *бетка* от **бета-версия** (от греч. βῆτα и от англ. version – версия [6, с. 2008]) – версия продукта, которая близка к завершению. В отличие от альфа-версии, бета-тестирование проводится среди будущих пользователей продукта или просто добровольцев. Используется для выявления багов: *... вышедшее весной 2011 года нечто сложно было назвать бета-версией – сырой и глючный продукт* [5, №198, с. 38].

Еще одним примером может послужить существительное **ачивмент** (от англ. Achievement – достижение [6, с. 31]) – лексема, обозначающая награду за выполнение определенных условий: *<...>буквально трещит по швам от разнообразных режимов, ачивментов и мини-игр<...>* [5, №169, с. 42]. При переходе в русский язык данное слово приобрело стилистический вариант *ачивка*. Он образован путем усечения производящей основы и добавления суффикса *-к-*, обозначающего субъективную оценку (уменьшительность).

Графика (компьютерная графика) (от англ. Graphics – графика [7, с. 386]) – область деятельности, в которой компьютеры используются как инструмент для синтеза (создания) изображений, так и для обработки визуальной информации, полученной из реального мира. Также компьютерной графикой называют результат такой деятельности: *Чем больше графика игры соответствует современным*

стандартам – тем выше этот рейтинг [5, № 169, с. 28]. У данного термина появился стилистический вариант – *графбн*. Существительные с суффиксом *-он* носят «просторечный, шутливый характер» [8, с. 162]. Приведенный вариант употребляется, когда говорящий желает акцентировать внимание на том, что одной из особенностей игры является качественная и/или инновационная графика или же хочет выделить отсутствие таковой (*графон не завезли*). Для выражения крайней степени восхищения (или сарказма) употребляется долгая гласная «о» (*графооон*).

Лексемой **экшен** (от англ. Action – действие [6, с. 35]) обозначается жанр, к которому относятся игры, состоящие из перестрелок, драк или боевых сцен, а от игрока требуется большая скорость реакции и умение быстро принимать решения в критических ситуациях (прим.: аналогичный жанр в киноиндустрии – *боевик*): *Малоизвестные факты о разработке одного из лучших экшенов* [5, №169, с. 1]. В качестве стилистического варианта этой номинации появляется слово *экшбн*, которое употребляется в том случае, когда хотя эмоционально указать на особенности игрового процесса, а не на сам жанр (иногда даже растягивают гласный «о» – *экшооон*).

Отметим также, что слова *графооон* и *экшооон* функционально и графически схожи, но второе является непроемким фонетическим трансформантом исходной лексемы. Обращает на себя внимание и перемена акцентного типа: ударение в словах *графбн* и *экшбн* перемещается на второй слог.

Иноязычная лексема **шутер** (от англ. Shoot – стрелять, Shooter – стрелок [6, с. 1666-1667]) отражает жанр компьютерных игр, где основой игрового процесса являются перестрелки и уничтожение каких-либо врагов преимущественно огнестрельным оружием: *Представьте себе: в шутере рядом с вами взрывается граната, и в тот же миг вы ощущаете это своим телом* [5, №169, с. 1]. Это один из самых популярных видов игр, имеющий множество поджанров. На базе русского языка появился стилистический вариант – *шутан*, который образовался с помощью суффикса *-ан-*, имеющего значение – «лицо, склонное к тому, что названо мотивирующим словом (с оттенком неодобрения): *интриган, политикан, критикан*» [8, с. 185]. Эта номинация употребляется в случае пренебрежительного отношения к данному жанру.

Единица *кинцо* несет в себе негативную характеристику игры с малым количеством игрового процесса (большая часть времени тратится на созерцание происходящего на экране без вашего участия) Образовался данный вариант от существительного **кино** с помощью суффикса *-ц(о)-* с уменьшительно-уничижительной коннотацией [8, с. 211-212].

В данную группу входят и варианты, возникшие чисто суффиксальным путем. Например, **казуал**, **казуальный**, **казуальность** (от англ. casual – повседневный [6, с. 857]) – простые игры, в которые играют между делом, от случая к случаю: *С другой стороны, что делать казуалу в хардкорном авиасимуляторе?* [5, №198, с. 41]. Многие казуальные игры обладают красивой и притягательной графикой, чтобы привлечь обычных людей. У данного слова теперь есть стилистический вариант – *казуальщина*. Существительные с суффиксом *-щин-*, как известно, имеют значение «признак, названный мотивирующим прилагательным, как бытовое или общественное явление, идейное или политическое течение», обычно с оттенком неодобрения [8, с. 177]. К данному пласту игр опытные геймеры с пренебрежением относят слишком простую игру. Кроме того, если игра раньше была сложная, а потом стала более простой, то этот процесс получил название *оказуализация*.

Один из основных жанров игр, требующих от игрока решения логических и умственных задач для продвижения по сюжету, является **квест** (от англ. Quest – поиск [6, с. 1472]). От данной номинации с помощью уменьшительно-ласкательного

суффикса *-ик-* образовался стилистический вариант *квестик*, использующийся с положительной коннотацией.

К первой группе следует отнести и стилистические варианты, появившиеся с помощью усечения, например, **бижутерия**. Данная единица употребляется в тех играх, где на персонажа возможно надеть серьги, кольца и т.п. (чаще всего данный термин относится к жанру ММОРПГ). В русском языке у него образовался стилистический вариант – *бижа*, который не обладает эмотивностью, а используется для экономии усилий. Похожих единиц довольно много: **авиасимулятор** – *авиасим*, **агрессия** – *агр*, **гильдия** – *ги*, **информация** – *инфа* и т.д.

Обратимся ко второй группе. Устройство, созданное для видеоигр, именуется **игровая консоль** (или просто *консоль*) (от англ. video game console). Картинка в таком случае транслируется на телевизор или компьютерный монитор, а управление производится с помощью игрового контроллера: *Пожалуй, главный материал этого выпуска – подробный обзор нового Xbox, который пока не вышел на просторах России, но некоторые игроки уже успели заказать консоль из-за рубежа* [5, №198, с. 1]. В русском языке с таким значением стало употребляться стилистически маркированное слово *приставка*. Эта номинация возникла путем метонимического переноса (*приставка* – ‘то, что приставляется, приделывается дополнительно к чему-л.’ [6, с. 443]), т.к. консоли приставляются к второстепенному устройству отображения (к телевизору или монитору).

В английском языке существует термин **leecher** (от англ. leech – пьювка [7, с. 495]), которое заимствовано в русский как лексема **личер**. Данное существительное обозначает человека, который вступает в сотрудничество с другими игроками ради получения определенной выгоды (деньги, опыт, одежда), однако сам никак не участвует в процессе получения игровых благ. Это слово изначально имеет негативную, пренебрежительную окраску, а в русском языке на базе его семантики метафорическим переносом появился стилистический вариант *вагон*. Это не умеющий играть человек, балласт, который является бесполезным и даже вредным, или же игрок недостаточного уровня, плохо одетый персонаж, который также вступает в партнерство с другими. Различие между этими двумя терминами в русском языке в том, что *вагона* принимают в группу с согласия участников (обычно, заведомо зная о том, что игрок не способен справиться со своей ролью качественно), а *личера* же можно выявить только в процессе получения игровых благ. Из этого следует, что термин *вагон* (образованный исключительно в русском языке) носит негативную, но не пренебрежительную окраску, в отличие от слова *личер*.

Следует отметить, что процесс метафоризации происходил «параллельно»: одновременно с данной номинацией образуется слово *паровоз*. Это тот игрок, который «тащит» за собой *вагонов*, т.е. сильный персонаж, выполняющий за них всю работу (ср. семантический потенциал лексем *паровоз* – ‘локомотив с паровым двигателем, предназначенный для тяги поездов по железной дороге’ [6, т. 3, с. 25] и *вагон* – ‘транспортное средство, специально оборудованное для перевозки пассажиров и грузов по рельсовым путям’ [6, т. 1, 133]).

Третью группу образуют слова, омонимичные узуальным лексемам. Например, **инди-игры** (от англ. Indie games, от англ. independent video games – независимые компьютерные игры [7, с. 443]) – игры, созданные индивидуально или небольшими командами разработчиков без финансовой поддержки издателя. Практически всегда такие игры распространяются цифровым путём (через Интернет). Лексема *инди* является заимствованием английского сокращения слова *independent*: *К 2012 году начался бум ММО и инди-игр, а вместо темы кризиса все начали обсуждать расцвет рынка мобильных приложений* [5, №198, с. 39]. В настоящее время из-за своей популярности инди-игры стали выходить очень часто и

в огромных количествах. Большинство из них безыдейны (хотя первоначально именно в инди ставились смелые и новые эксперименты в жанре или пересматривались старые жанры), низкокачественны или же вовсе недоделаны. Чтобы охарактеризовать огромный пласт и эмоционально выделить большое количество низкопробных инди-проектов в русском языке появился стилистический вариант *индюшати́на*. Данная лексема является омонимом к существующему наименованию мяса птицы, т.к. эта номинация семантически никак не связана со словом *индюк*.

Из английского языка в русский проникло вкрапление «**Roguelike**» (от англ. Roguelike – где Rogue – бродяга, like – похожий [7, с. 501]), однако вскоре данная лексема получила русскую стилистически окрашенную огласовку *рогалик*, которая является омонимом к наименованию хлебо-булочного изделия. Основные черты данного жанра: генерация уровней происходит случайным образом, смерть героя необратима, основной упор делается на исследование подземелий и очистка их от монстров с попутным собиранием денег и лута. Чем глубже и дальше проходит персонаж, тем сильнее и опаснее монстры. Сам термин *Roguelike* происходит от названия компьютерной фэнтезийной игры *Rogue* 1980-го года выпуска, которая была посвящена исследованию подземелий. В дальнейшем появилось (и до сих пор появляется) множество игр с похожей механикой. Именно их стали называть *Roguelike* (похожие на *Rogue*): *Понять, как будет построена Runemaster, можно вспомнить любой знаковый «рогалик» - в частности, Faster then light* [5, №198, с. 46].

Итак, нами были выявлены три группы стилистически маркированных вариантов:

- 1) номинации, возникшие в ходе словообразовательных процессов (*шутан, экшн, графон*, и др.);
- 2) наименования, появившиеся на основе метафорического: (*вагон, паровоз* и др.) или метонимического (*приставка, танцуйки* и др.) переноса я;
- 3) слова, омонимичные узואльным лексемам (*индюшати́на, плойка, рогалик* и др.).

Из названных выше групп наиболее активно пополняется первая, чему способствует богатый деривационный потенциал русского языка. Среди способов словообразования представлены усечение производящей основы с суффиксацией (*демка*), суффиксация (*квестик*), усечение (*бджа*).

Сфера игровой индустрии продолжает активно развиваться и постоянно пополняется как новыми заимствованиями, так и их стилистическими вариантами, которые отражают один из путей освоения русским языком иноязычных номинаций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брейтер А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы. – Изд-во АО «Диалог-МГУ», 1997. – 156 с.
2. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке: учеб. пособие. – М.: Логос, 2003. – 304 с
3. Володарская Э.Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 96-118.
4. Земская Е.А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. – М.: Наука; Флинта, 2004. – 240 с.
5. Игромания. – М.: Издательский дом «ТехноМир», 2010-2014. – №№ 148-198.
6. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А.П.Евгеньевой. – 3-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1985-1988.
7. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. – М.: Русский язык, 1995. – 2106 с.

8. Мюллер В.К. Полный англо-русский словарь. – М.: Эксмо, 2013 –1328с.
9. Русская грамматика, 1980 – Русская грамматика: в 2 т. – М.: Наука, 1980
10. Электронный ресурс. URL: <http://stopgame.ru/>
11. Электронный ресурс. URL: <http://www.igromania.ru/>

Контакты:

Аспирант Горностаев Семён, кафедра русского языка, Волгоградский социально-педагогический университет, тел. +7 909 3927556, e-mail: garretbarret@gmail.com

Местоименна система в говора на село Лесковец, Оряховско

автор: Весела Бояджиева

научен ръководител: доц. д-р Яна Пометкова

Abstract: The System of Pronouns in the Dialect of the Leskovets Village, Oriahovo Region: The paper presents the use of pronouns in the spoken language of the inhabitants of the village of Leskovets which is situated in the region of Oryahovo. It outlines the specific features of the examined dialect and pinpoints the differences between the pronouns used in it and the Modern Bulgarian language rules for pronouns.

Key words: dialect, specific features, pronouns

ВЪВЕДЕНИЕ

Хората общуват помежду си чрез езика, който е най-важното средство за комуникация. Той винаги е единен и общ за дадено общество. Обществото обаче от древността до наши дни постоянно се развива и променя, образувайки различни обществени единици, като род, племе, народ, нация. Всяка формация от своя страна има свои собствени езикови форми с характерни особености: фонетични, лексикални, морфологични и синтактични.

Тук ще разгледаме някои особености на диалект от белослатинско-плевенския говор във Врачанска област.

Целта на разработката е да представи особеностите на местоименната система в оригиналния местен говор на жителите на село Лесковец, Оряховско. Селото е разположено в Западна България, община Оряхово, област Враца – на 6 километра източно от Оряхово, по пътя за село Остров и Никопол, на 1 километър от река Дунав.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Съвременният български език реално съществува чрез следните форми: книжовен език, диалекти – териториални и социални, две писмено-регионални форми: в областта Банат (Румъния) и в Република Македония. В различни периоди една или друга езикова форма има по-активна употреба.

В съвремието много малка част от българското население употребява местния си говор (диалект). Това най-вече са хората, които живеят в родния си край, предимно по селата. С развитието на обществото се развиват образованието, науката, изкуството, средствата за масова информация, поради което употребата на книжовния български език се разширява, а това на диалектите значително намалява.

Жителите на село Лесковец употребяват всички части на морфологията – съществителни имена, прилагателни имена, числителни имена, местоимения, глаголи, наречия, съюзи, частици и междуметия.

В говора на селото се наблюдават осем вида местоимения. Те са: лични местоимения; въпросителни местоимения; показателни местоимения; притежателни местоимения; относителни местоимения; неопределителни местоимения; отрицателни местимения и обобщителни местоимения. Чрез анализ на особеностите на всеки вид местоимения от лично записани текстове ще проверим какви точно са те, а също и направим сравнение с книжовния български език.

Местоимения

1. Лични местоимения - в говора на село Лесковец личните местоимения имат форми за именителен, винителен падеж и дателен. Особеностите им са:

1. Личните местоимения в именителен падеж за 1 л., ед. ч. се употребяват с формите: *ѿа, ѿазе, ѿе (аз);* за 2 л., ед. ч. – *тиѿе (ти);* за 1 л., мн. ч. – *ниѿа (ние)* и за 2 л., мн. ч. – *виѿа (вие)*.
2. Личните местоимения в дателен падеж и винителен падеж за 1 л. и 2 л., мн. ч. получават окончание -е: *наѿе (нас), ваѿе (вас)*. Отново се наблюдава застъпникът на старобългарската ятова гласна – е в местоимението *тѣх (тях)* за 3 л., мн. ч..
3. Използване на кратки форми за винителен падеж на личните местоимения и на възвратното лично местоимение *мѣ, тѣ, сѣ; ма, та, са (ме, те, се): сѣ срешнаае; сѣ фанаае; сѣ клѣти; мѣ пита; да та зѣмам; мене ма е стрѣх; шѣом та е стрѣх; Нѣма да та зѣмам...; са бѣше стамнило*.

Останалите лични местоимения не се различават от тези в книжовния български език: в именителен падеж за 3 л., ед. ч. в м. р. (той), ж. р. (тя), и ср. р. (то) и за 3 л., мн. ч. (те); в дателен падеж за 1 л., ед. ч. (мене ми), за 2 л., ед. ч. (тебе ти), за 3 л., ед. ч. в м. р. (него му), ж. р. (нея ѿ), и ср. р. (него му).

- II. Въпросителни местоимения - въпросителните местоимения почти не се различават от тези в книжовния български език. Наблюдават се следните особености:

1. Промяна на местоимението *кое* за лица в ср. р., ед. ч – *койѿ* или *койѡ*, като и двете форми се употребяват еднакво, независимо от ударението.
2. Промяна на местоимението *чие* за признаци в ср. р., ед. ч. – *чийѿ* или *чийѡ*, двете форми на местоимението се употребяват в говора еднакво, без значение от ударението.
3. Елизия на група звукове по средата на думата във въпросителното местоимение за предмети: *кѣо (какво)*.
4. Обеззвучаване на звучните съгласни по средата на думата във въпросителните местоимения за признаци: *кѣф (какъв), кѣа (каква), кѣо (какво), кѣѿ (какви)*.

Останалите въпросителни местоимения са като тези в книжовния български език: за лица и предмети – в м. р., ед. ч. (кой), в ж. р., ед. ч. (коя), в мн. ч. (кои); за предмети – що; за признаци – в м. р., ед. ч. (чий), в ж. р., ед. ч. (чия), в мн. ч. (чи); за число и количество – колко.

- III. Показателни местоимения - особеностите на показателните местоимения са следните:

1. Употреба на показателните местоимения *тоо (тоя)* в м. р., например: *тѡо влак, таа (тая)* в ж. р, *тава (това)* в ср. р., ед. ч. – *таѡа кѣно; таѡа е фѣлм* - за близки лица и предмети;
2. Употреба на показателните местоимения *онѡа (оная)* в ж. р., *онаѡа (онова)* в ср. р., ед. ч. за далечни лица и предмети.
3. Обеззвучаване на звучната съгласна *в* в краесловеието: *такѣф (такъв)* за признаци – за близки лица и предмети и *онакѣф (онакъв)* – за далечни лица и предмети;
4. Елизия на гласни и съгласни в края на думата: *тѡлко (толкова)*.

Останалите показателни местоимения са еднакви с книжовния български език: за близки лица и предмети – в мн. ч. (тия); за далечни лица и предмети – в м. р., ед. ч. (оня), в мн. ч. (ония); за признаци – за близки лица и предмети – в ж. р., ед. ч. (такава), в ср. р., ед. ч. (такова), за мн. ч. (такива); за признаци – за далечни лица и предмети – в ж. р., ед. ч. (онакава), в ср. р., ед. ч. (онакова), за мн. ч. (онакива).

IV. Притежателни местоимения – съществуват няколко особености на притежателните местоимения. Те са следните:

1. Промяна на местоимението *мое* в 1 л., ед. ч. за ср. р. – *моё* или *мойо*, като и двете форми се употребяват еднакво, независимо от ударението.
2. Промяна на местоимението *твое* в 2 л., ед. ч. за ср. р. – *тфойе* или *тфойо*, двете форми на местоимението се употребяват еднакво, без значение от ударението.
3. Обеззвучаване на звучните съгласни по средата на думата: *тфой* (*твой*), *тфойа* (*твоя*), *тфойе/ тфойо* (*твое*), *тфои* за 2 л., ед. ч. и *нѣгоф* (*негова*) за 3 л., ед. ч..
4. Употреба на местоименията *нашо-наше* за 1 л., мн. ч. в ср. р. и местоименията *вашо-ваше* за 2 л., мн. ч. в ср. р..
5. Наблюдава се застъпникът на старобългарската ятова гласна – *е* в местоимението *тѣхна* (*тяхна*) за 3 л., мн. ч. в ж. р. и *тѣхно* (*тяхно*) за 3 л., мн. ч. в ср. р.

При останалите местоимения в говора на село Лесковец не се разграничават промени от тези в книжовния български език. Те остават същите: за 1 л., ед. ч. в м. р. (*мой*), за 1 л., ед. ч. в ж. р. (*моя*), за мн. ч. (*мои*); за 3 л., ед. ч. в ж. р. (*негова/нейна*), за 3 л., ед. ч. в ср. р. (*негово/нейно*), за мн. ч. (*негови/нейни*); за 1 л., мн. ч. в м. р. (*наш*), за 1 л., мн. ч. в ж. р. (*наша*), за мн. ч. (*наши*), за 2 л., мн. ч. в м. р. (*ваш*), за 2 л., мн. ч. в ж. р. (*ваша*), за мн. ч. (*ваши*); за 3 л., мн. ч. в м. р. (*техен*), за мн. ч. (*техни*).

V. Относителни местоимения – наблюдават се следните особености:

1. Промяна на относителното местоимение *което* в ед. ч. за ср. р. – *койѣто*, като формата му се употребява независимо от ударението.
2. Обеззвучаване на звучните съгласни по средата на думата в местоименията за признаци: *къфто* (*какъвто*) в ед. ч. за м. р.; *къфато* (*каквато*) в ед. ч. за ж. р.; *къфто* (*каквото*) в ед. ч. за ср. р.; *къфито* (*каквито*) за мн. ч.
3. Елизия на група звукове в началото на думата (първата сричка) в относителните местоимения за признаци: *къфто* (*какъвто*), *къфато* (*каквато*), *къфто* (*каквото*), *къфито* (*каквито*).

При останалите отосителни местоимения не се откриват разлики с показателните местоимения в книжовния български език. Те запазват формите си: за лица – в м. р., ед. ч. (*който*), в ж. р., ед. ч. (*която*), в мн. ч. (*които*); за предмети – щото; за число и количество – колкото.

VI. Неопределителни местоимения – неопределителните местоимения притежават следните особености:

1. Промяна на неопределителното местоимение *някое* в ед. ч. за ср. р. в *нѣкойо*, като формата му се употребява без значение от ударението.
2. Наблюдава се застъпникът на старобългарската ятова гласна – *е* в местоименията за лица:
 - *нѣкой* (*някай*) за 3 л., ед. ч. в м. р.;
 - *нѣкоя* (*някоя*) за 3 л., ед. ч. в ж. р.;
 - *нѣкойо* (*някое*) за 3 л., ед. ч. в ср. р.;
 - *нѣкои* (*някаи*) за мн. ч.

в местоименията за признаци:

- *нѣкъф* (*някакъв*) за 3 л., ед. ч. в м. р.,
- *нѣкфа* (*някаква*) за 3 л., ед. ч. в ж. р.,

- *нѐкфо (някакво)* за 3 л., ед. ч. в ср. р.,
 - *нѐкфи (някакви)* за мн. ч.,
- при неопределителните местоимения за число и количество:
- *нѐколко (някаколко)*.
3. Обеззвучаване на звучните съгласни по средата на думата в местоименията за признаци: *нѐкъф (някакъв)* в ед. ч. за м. р.; *нѐкфа (някаква)* в ед. ч. за ж. р.; *нѐкфо (някакво)* в ед. ч. за ср. р.; *нѐкфи (някакви)* за мн. ч.
 4. Елизия на група звукове по средата на думата в неопределителните местоимения за признаци: *нѐкъф (някакъв)*, *нѐкфа (някаква)*, *нѐкфо (някакво)*, *нѐкфи (някакви)*.

Тук всички неопределителни местоимения се различават с отделна особеност от неопределителните местоимения в книжовния български език.

VII. Отрицателни местоимения – особеностите на отрицателните местоимения са:

1. Промяна на отрицателното местоимение *нѝкое* в ед. ч. за ср. р. в *нѝкойо*, като формата му се употребява независимо от ударението.
2. Обеззвучаване на звучните съгласни по средата на думата в местоименията за признаци: *нѝкъф (никакъв)* в ед. ч. за м. р.; *нѝкфа (никаква)* в ед. ч. за ж. р.; *нѝкфо (никакво)* в ед. ч. за ср. р.; *нѝкфи (никакви)* за мн. ч.
3. Елизия на група звукове по средата на думата в отрицателните местоимения за признаци: *нѝкъф (никакъв)*, *нѝкфа (никаква)*, *нѝкфо (никакво)*, *нѝкфи (никакви)*.

Отрицателните местоимения, които са еднакви с отрицателните местимения в книжовния български език са: за лица и предмети – в м. р., ед. ч. (*никой*), в ж. р., ед. ч. (*никоя*), в мн. ч. (*никои/нищо*); за количество (*николко*).

VIII. Обобщителни местоимения – обобщителните местоимения, както и разгледаните досега видове местоимения, не се различават особено от тези в книжовния български език. Те имат следните особености:

1. Елизия на гласната *ѡ* в началото на думата при всички обобщителни местоимения: *сѐки (всеки)*, *сѐка (всяка)*, *сѐко (всяко)*, *сѝчки (всички)/сѝчките (всичките)*; *сѐкъф (всякакъв)*, *сѐкфа (всякаква)*, *сѐкфо (всякакво)*, *сѐкфи (всякакви)*.
2. Местоимението *сѝчки (всички)* обикновено се употребява членувано: *сѝчките (всичките)*.
3. Обеззвучаване на звучните съгласни по средата на думата в местоименията за признаци: *сѐкъф (всякакъв)* в ед. ч. за м. р.; *сѐкфа (всякаква)* в 1 л., ед. ч. за ж. р.; *сѐкфо (всякакво)* в ед. ч. за ср. р.; *сѐкфи (всякакви)* за мн. ч.
4. Елизия на група звукове по средата на думата в обобщителните местоимения за признаци: *сѐкъф (всякакъв)*, *сѐкфа (всякаква)*, *сѐкфо (всякакво)*, *сѐкфи (всякакви)*.

При всички обобщителни местоимения, които се употребяват в говора на село Лесковец има разлика с обобщителните местимения в книжовния български език.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения анализ на морфологичните особености на местоименната система в говора на село Лесковец, община Оряхово, Врачанска област, се стига до извода, че в него се използват всички видове местоимения. Съществуват множество

различия между местоименията в говора на селото и местоименията в книжовния български език, които не пречат за разбирането между лесковчани и останалото население.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Стойков, Ст. Българска диалектология. С., 1993 с. 144 – 147.

За контакти:

Весела Димитрова Бояджиева, студентка от IV курс, спец. *Български език и история*, Русенски университет „Ангел Кънчев”

e-mail: vesela_dimitrova_nikolova@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р Яна Пометков, ръководител Кетдра *Български език, литература и изкуство*, ФПНО, Русенски университет „Ангел Кънчев”

Нов прочит на акапелната практика в съвременната популярна музика с поглед към началното образование

автор: Павлина Атанасова
научен ръководител: гл. ас. д-р Петя Стефанова

Abstract: New perusal of the A Cappella practice in the contemporary pop music through look at the primary school education: The paper presents the modern A Cappella music in the 21st century - its origins, special features; the TV-shows and movies which make this type of music more and more popular, and, of course, the A Cappella musicians who develop this genre the most: the sensational groups Pentatonix and VoicePlay. Here are also shown different modern A Cappella performances which could have application in the primary school education.

Key words: A Cappella, Pentatonix, VoicePlay, popular music, pentatonica, school education.

ВЪВЕДЕНИЕ

Акапела (на италиански: *a cappella* - „като в параклис“) е музикален термин, означаващ многогласово хорово пеене без инструментален съпровод. Акапелната музика възниква с цел да се разграничат Ренесансовият полифоничен стил и Бароковият стил *concertato*. Характерна за този стил музика е хармонията, която е свързана със строежа, взаимоотношението, ролята и организацията на акордите. До XVI век църковната музика е само вокална, а изпълненията на сикстинския хор в Рим по време на Ренесанса е пример за църковно пеене. В западната църковна практика се въвеждат органът и оркестърът като част от богослужението. Терминът *a cappella* остава, за да обозначи изпълнение с подобен маниер на това в Сикстинската капела. Оттам „акапела“ е всеки вид пеене, в което музикалното произведение се изпълнява без инструменти. С течение на времето изпълненията *a cappella* са се превърнали в синоним на най-високо певческо и хорово майсторство [2, 3].

Акапелното пеене се среща в християнската религия. То възниква през XV век с композиции на Жоскен де Пре. Други видни композитори са: Палестрина, Й. С. Бах, Монтеверди и неговият шедьовър *Lagrime d'amante al sepolcro dell'amata* („Сълзите на любимата край гроба на обичния“), Габриели, Шютц и др; в Източноправославната църква, по специално в руската, се отличават акапелни творби на Рахманинов, Чайковски, Дилецкий и др [3].

Акапелната музика не остава само религиозна. В края на XIX век възникват т. нар. колежански акапелни ансамбли. Първата такава група вероятно е *Rensselyrics* през 1873 г. Други акапелниколежански групи от XX в. са: *The Whiffenpoofs* (1909), *Princeton Nassoons* (1941), *the Dartmouth Aires* (1946), *the Harvard Krokodiloes* (1946) и др. Също така трябва да се споменат и т. нар. „бръснарски квартети“ (*barbershop music*), които възникват през 30-те години на XX век в САЩ. Песните, които се изпълняват, са с лесни и неангажиращи текстове и мелодии, като един певец е солист, а другите трима се хармонизират с него [3].

Голяма промяна в звученето на акапелното пеене се случва през 30-те години на XX век. Тогава започват да се включват имитации на музикални инструменти с уста - наречени вокални перкусии, а също и бийтбокс. Това е техника, популяризирана от хип-хопа [3].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Популярна ли е акапелната музика днес?

Разбира се, и днес акапелната музика е традиционна за много религии (напр. в православните църкви църковното пеене не е придружено от инструменти). Освен това колежанските акапелни ансамбли и „бръснарските квартети“ също са актуални, като все още са застъпени предимно в САЩ, но все повече акапелни групи

възникват и отвъд океана. Едно от най-големите предизвикателства за тези таланти колегани е ежегодното Международно състезание за колежански акапелни групи (*International Championship of Collegiate A Cappella - ICCA*), основано от Адам Фарб и Дийк Шарън, като именно Шарън се приема за „бащата“ на съвременната акапелна музика. През 1991 г. той създава групата *The House Jacks*, наричана „първата рокбанда без инструменти“. Именно те могат да се приемат за първата акапелна група с модерно звучене, която преминава границата на колежанските акапелни ансамбли и „бръснарските квартети“ и създава едно ново движение в музиката, наречено *Contemporary A Cappella Music* (съвременна акапелна музика) [2, 3, 4].

Когато говорим за съвременно, модерно звучене на акапелната музика, то трябва да отбележим телевизионното музикално предаване *The Sing-Off* („Надпяването“). Първият сезон на формата е през 2009 г., като след него има още 4 сезона. Характерното за това предаване е, че могат да участват само акапелни групи с най-малко петима участници. Различните сезони са с различна продължителност и с различен брой групи, но основното е, че всяка седмица всички групи имат обща тема на изпълнение (кънтри, хип-хоп, поп и др.) Всеки епизод започва с общо изпълнение на групите и завършва с отстраняване на група чрез вота на публиката и журито. С участниците работят забележителни специалисти в акапелните аранжирменти и сред тях са Дийк Шарън, Ед Бойър, Бен Брам, Робърт Дийк и др. От различни сезони на това музикално предаване добиват голяма популярност много акапелни групи като *Pentatonix*, *VoicePlay*, *Home Free*, *Street Corner Symphony*, *The Filharmonic*, *Committed*, *Nota*, *Vocal Rush*, *Urban Method* и др.

Друг принос за популяризирането на акапелната музика сред съвременните музикални жанрове е филмът *Pitch Perfect* („Перфектен ритъм“). Това е американски комедия, музикален филм, чийто сюжет е съсредоточен върху състезание между колежански акапелни групи. Филмът е изключително успешен с печалба в световен мащаб от над 100 милиона щатски долара, като през месец май 2015 г. излезе втората част на филма, в която участват и групите, станали известни от *The Sing-Off* - *The Filharmonic* и *Pentatonix* (акапелната сензация на XXI век).

***Pentatonix* (Пентатоникс) - акапелната група, която променя разбирането за съвременна музика**

Групата се състои от:

- Ави Каплан (*Avi Kaplan*) - вокален бас
- Кевин Олушолла (*Kevin Olusola*) - бийтбоксер/ тенор
- Кърстин Малдонадо (*Kirstin Maldonado*) - мецосопран
- Скот Хоинг (*Scott Hoying*) - баритон
- Мич Граси (*Mitch Grassi*) - контратенор

Групата възниква в Арлингтън, щата Тексас, САЩ през 2011 г., когато Скот, Мич и Кърстин (израснали заедно) решават да участват в третия сезон на предаването *The Sing-Off* - намират видео на Кевин в най-големия сайт за споделяне на клипове *YouTube*, а Бен Брам препоръчва Ави за вокален бас. Името на групата е измислено от Скот и Бен и произлиза от музикалния термин „пентатоника“ – „*диатонична система, получена от пет тона, отстоящи на чисти квинти един от друг*“ [1]. Групата се събира за първи път само един ден преди самия кастинг, в който впечатляват журито с акапелно изпълнение на *Telephone* (песен на Бионс и Лейди Гага). *Pentatonix* печелят безапелационно телевизионния формат и получават договор със *Sony Music*. Само след седмица обаче музикалната компания отхвърля талантивите младежи, защото не вярва, че с модернистичната акапелна музика може да постигне някакъв успех. *Pentatonix* обаче не искат да разочароват своите фенове, създават канал за споделяне в *YouTube*, профили в социалните мрежи *Facebook*, *Twitter* и *Instagram* и започват да публикуват клипове.

Ави Каплан не е просто изключителен бас, защото той притежава и много характерен, завладяващ тембър и впечатляващ диапазон - пее високи тонове в първа

октава с лекота. Ави умее да изпълнява обертонове (*overtones*), т. е. 2 тона едновременно - единият е по-нисък и постоянен, а другият достига до т. нар. флажолетен регистър, който е много висок. **Кевин Олушол** е определено един от най-талантливите изпълнители – бийтбоксер и певец. Освен това той говори китайски и френски, завършил е престижният университет в Йейл, свири на тромпет и пиано. Кевин е създател на челобоксинг (*cello boxing*) - изпълнява бийтбокс и едновременно с това свири на виолончело. Това е толкова въздействащо за слушателя преживяване, което е трудно да се опише. Кевин реализира и самостоятелен албум (*The Renegade EP*), в който представя пет песни, включително и оригинал, именно чрез челобоксинг. **Кърстин Малдонадо**, мецосопран на групата, притежава нежен и обаятелен глас. Като единствена дама в състава, гласът ѝ придава отличителна нотка в аранжировките на *Pentatonix*. **Скот Хоунг** може да бъде определен като баритон, но той е много повече - когато Ави изпълнява соло в песен, характерният глас на Скот е достатъчно обхванат, за да изпълни ниските тонове. В пеенето на Скот често може да се забележи и завладяващо вибрато. **Мич Граси** определено е явление в попмузиката, защото гласът му с такава лекота достига до височини, характерни за женски гласове, че когато го чуе за първи път, ще се усъмните, че флажлетните тонове са именно от него. Занимаващ се с музикъли от тийнейджър, подобно на Кърстин, Мич има забележителен и постоянен развиващ се вокален диапазон, като гласът му се намира „в свои води“ най-много във втора октава [5].

Четири години след създаването си *Pentatonix* имат 3 албума (*PTX. Vol I, II, III*), в които има както преработки (кавъри) на песни, така и авторски произведения, повечето създадени от самите тях. Такава песен е например *Love Again*, написана от Кевин и Ави, която е гледана над 26 милиона пъти в *YouTube*. Освен това, групата има и два коледни албума - *PTXmas* и *That's Christmas To Me*, като вторият става платинен (с над 1 милион продажби) в края на миналата година, което е изключително постижение за акапелна група. В албума *That's Christmas To Me Pentatonix* представят акапелно и класическо произведение - *Dance of the Sugar Plum Fairy* („Танцът на Захарната фея“ от балета „Лешникотрошачката“ на Чайковски). За комбинацията от песни на електронното музикално дуо *Daft Punk Pentatonix*, заедно с Бен Брам, получават на 08.02.2015 г. най-престижната награда за всеки един музикант - Грами, в категорията „Най-добър инструментален или акапелен аранжировант“. Да се изпълняват акапелно песни от електронна музика, преливайки се една в друга, е сложен и продължителен процес, но резултатът е впечатляващ.

Каналът на *Pentatonix* в *YouTube* има над 8 милиона абонати (един от най-популярните музикални канали в сайта) и над 900 милиона гледания на клиповете, като най-гледани са *Daft Punk* (137 млн.), *Evolution of Music* (62 млн.); това е 4-минутна комбинация от 36 песни, която буквално обхваща 10-вековна история на музиката - започва със църковната песен *Salve Regina*, преминава през „Канон в ре мажор“ на Пахелбел и „Симфония №5“ на Бетовен и завършва със съвременните хитове *Gangnam Style* и *Call Me Maybe*, коледната класика *Little Drummer Boy* (57 млн.), *Royals* в оригинал на *Lorde* (52 млн.).

В някои песни (баладичните *Run To You*, *Silent Night*, *That's Christmas To Me*) може да се каже, че *Pentatonix* пеят по-традиционна акапела - пет гласа нежно се преплитат в един и е необходимо опитно ухо, за да разграничи бас, баритон, мецосопран, тенор и контратенор. В повечето техни песни един човек изпълнява солото, други двама са поддържащи вокали, а бийтбоксерът и басовата партия са предназначени за Кевин и Ави. В някои песни на *Pentatonix* може да се срещне челобоксинга на Кевин - *Say Something* (в оригинал на *A Great Big World* и *Christina Aguilera*), френската песен *Papaoutai* (на белгиеца *Stromae*), *Radioactive* (в оригинал на *Imagine Dragons*, като *Pentatonix* я изпълняват заедно с популярната цигуларка в *YouTube* - Линдзи Стърлинг; така представят популярната рок песен в една нова светлина, по особено иновативен начин - с пет гласа, цигулка, чело и, разбира се, бийтбокс).

VoicePlay (Войсплей) - Бродуей и Дисни без инструменти?

Друга група, която революционизира разбирането за акапелна музика, е *VoicePlay*. Настоящите ѝ членове са:

- Джеф Кастелучи (*Geoff Castellucci*) - вокален бас
- Лейн Стайн (*Layne Stayne*) - бийтбоксер/ тенор
- Тони Уааким (*Tony Wakim*) - баритон
- Елиейзър „Ели“ Джейкъбсън (*Eliezer "Eli" Jacobson*) - тенор

- ЪрлЕлкинс (*Earl Elkins*) - контратенор

Групата възниква в Орландо, щата Флорида, САЩ, в началото на 21-ви век под името *42 Five*. Първоначално групата се занимава с вече споменатата „бръснарска музика“, като преминава през театрална акапелна група и еволюира до световно призната акапелна сензация. Създатели на групата са Джеф, Лейн и Ърл, заедно с Майкъл Килгор и Скот Портър, който сега е популярен актьор. Групата сменя името си на *VoicePlay* (от англ. *voice* - глас и *play* - игра, свиря), за да звучи по-общодостъпно и близко до феновете, като включва в състава си Ели и Тони. Макар с ново име и членове, групата не изневерява на акапелното пеене и определят себе си като оригинални музиканти с богато въображение, които държат и на смеха. „Музиката без музика“ на *VoicePlay* преминава през музикални епохи и стилове, като певците винаги са много изобретателни и артистични. Подходящи за всички възрасти, песните и концертите на *VoicePlay* са изключително впечатляващи, а хармонията между гласовете им е силно въздействаща – трудно е да се опише, необходимо е да се преживее непосредствено. Групата печели особено много почитатели през 2013 г., когато участва в четвъртия сезон на предаването *The Sing-Off*.

Джеф Кастелучи е забележителен вокален бас. От малък свири на пиано и китара. Джеф започва да се занимава с акапелно пеене в прогимназиалния училищен хор, но истинският му дълбок, басов тембър се проявява в гимназията. Освен невероятния басов глас, Джеф притежава и забележителен фалцет, така че гласовият му диапазон е много обширен. Освен това той почти винаги участва в аранжиранията на песните на групата. **Лейн Стайн** също започва да пее в училище, а в продължение на 14 години е свирил на цигулка. Той бързо овладява изкуството на бийтбокса, още наричан „вокални перкусии“, така че всички подобия на инструменти, които се чуват в песни на *VoicePlay*, са талантливият Стайн. Нещо повече, Лейн може да бъде определен като епицентъра на групата. Той е не само продуцент и активен създател на песните на групата, но е и изключителен звуков дизайнер, който притежава и собствено звукозаписно студио (*Rayne's Room*). Работи също и в сътрудничество с много други музиканти. Освен талантлив певец, контратенорът **Ърл Елкинс** умее да свири на валдхорна и тромпет. Невероятният контратенор почти винаги участва в създаването на авторски песни, като понякога мелодията е породена просто от неговото случайно тананикане. Неудобни за повечето мъже, високите тонове са нищо за Ърл и гласовият му диапазон е изключително впечатляващ. Гласът на **Тони Уааким** определен е за запомнящ се, като той е баритонът във *VoicePlay*. Тони със сигурност е най-артистичният в групата. Работил е в редица музикални и театрални постановки. Като повечето от другите членове на групата, тенорът **Елиейзър Джейкъбсън** започва да пее акапела в гимназията. Пял е в различни рок групи и е обиколил много държави, показвайки певческия си талант. Гласът на Ели също притежава изключителен гласов диапазон и има много отличителен тембър [6].

Първият албум на групата излиза през 2004 г. и се казва *Time Machine* („Машина на времето“), състоящ се не само от кавъри, но и от авторски песни. През юли 2012 г. на пазара се появява албумът *Once Upon An Ever After* („Имало едно време завинаги“). Този албум е изключително впечатляващ – състои се не само от кавъри на песни от филми на Дисни. Някои кавъри като *The King Has Returned*, *Tale As Old As Time*, *Diamond in the Rough* са всъщност съвкупности от различни песни от определени филми (съответно по три песни от „Цар Лъв“, от „Красавицата и звяра“ и от „Аладин“). Например *VoicePlay* комбинират три песни от филма на Дисни „Аладин“: *Prince Ali*, *A Whole New World* и *Friend Like Me* в една обща песен *Diamond In The Rough* („Нешлифованят диамант“). Отделните песни в нея толкова незабележимо и с лекота преминават една в друга, че предизвикват истински интерес и наслада у слушателите. Нещо повече, през 2014 г. *VoicePlay* работят и със самата компания Дисни, като правят специален аранжирмент на песента *Cruella de Vil* по случай специално издание на вечната класическа анимация „101 далматинци“. Също така, *VoicePlay* и Бродуей обединяват талантите си и правят невероятна комбинация от песни от Дисни музикални, които едновременно с това се преплитат със съвременни поп песни.

Следващият албум на групата също излиза през 2012 г. и се казва *Peppermint Winter* („Ментова зима“) и представя класически коледни песни, сред които *Silent Night*, *Santa Claus Is Coming to Town*, *White Christmas*, в един нов и интересен, в някои песни и забавен вариант. През 2014 г. се появява албумът *Collide* („Сблъсък“), в който групата показва кавъри на известни поп песни.

Когато говорим за *VoicePlay* като съвременни акапелни изпълнители, трябва да бъдат споменати и техните „акапелни класации с 10 песни“ (*ACA Top 10*). Да представим най-големите музикални хитове за по-малко от 3 минути, може да изглежда трудно постижимо, но това не се отнася за *VoicePlay*. Безспорно изключително интригуваща е и тяхната класация с 10 от най-големите хитове от музикъли на Бродуей (Бродуей без инструменти - да, възможно е!) - „Фантомът на операта“, „Чикаго“, „Наем“, „Клетниците“ и др. Третата акапелна класация от 10 песни (за сега последна) е... топ 10 песни от компютърни игри! Да, песни от игри, сред които *Halo*, *Angry Birds*, *Final Fantasy*, *Tetris*, *Mario* и др. Макар повечето от песните да са всъщност само мелодии и да нямат текст, то *VoicePlay* ги пресъздават толкова добре, че е почти невъзможно да не бъдат разпознати.

Възможност за приложение на съвременната акапелна музика в началното образование

Друг аспект от звучността на песните на тези състави са техните интересни и жизнерадостни мелодии, достъпни и за детската аудитория. Взаимодействието между слушател и изпълнител е постигнато в представянето по забавен начин на цифрите между едно и пет от групата *Pentatonix*. Съзнателно търсеният ефект за приобщаване и на най-деликатната детска аудитория, би могло да бъде повод за по-целенасоченото приложение на музикални примери при децата от начална училищна възраст в извънкласните дейности като детски хор и ансамбловото музициране. Различни изпълнения на *Pentatonix* биха могли да се приложат в обучението по английски език в началните класове. Освен това, групата сътрудничи с обичаните от децата „Улица Сезам“. *Evolution of Music* също е много подходящ пример, който би могъл да се използва и при големи ученици, за да видят и чуят по нетрадиционен начин как се променя и развива музиката през годините. Многото коледни песни също биха представлявали голям интерес за децата - чрез тях може да се внесе разнообразие и съвременна нотка в представянето на коледния музикален репертоар. При различни извънкласни дейности, в частност хоровите формации, могат да се приложат аранжimenti на групата *Pentatonix*, като това определено би развило многогласовото пеене и способността на учениците да мислят и музицират ансамброво. Много от песните на *VoicePlay* биха могли да се приложат в англоезичното обучение в началните класове. Подобно на коледните песни на *Pentatonix*, един детски хор би могъл да представи коледни песни по интересен и различен начин, като използват именно аранжimenti на *VoicePlay*. Освен това, целият албум с песни от филми на Дисни би бил истинска наслада за децата - не само песните ще им бъдат познати, но те биха могли да ги използват в различни драматизации на приказки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Чрез показаните примери, се доказва, че съвременната акапелна музика с право заема своето място сред популярната музика на XXI век. Превръщането на традиционни поп песни в акапелни на пръв поглед може да звучи лесно и дори скучно - премахва се инструменталът. Но това всъщност е изключително труден процес - многогласното пеене с или без вокална имитация на музикални инструменти не отстъпва на една традиционна песен по звучене и трудност на изпълнение.

Изслушването дори на една песен на *Pentatonix* и *VoicePlay* позволява на слушателя да се докосне до магията, която тези изпълнители създават само с гласовете си. Веднъж запленил от тяхното изпълнителско майсторство и музиката им, оставаме омагьосани завинаги от съвременното акапелно изкуство.

Освен завладяващо за слушателя, творчеството на акапелните изпълнители може да бъде приложено в музикалното образование по оригинален начин.

ЛИТЕРАТУРА

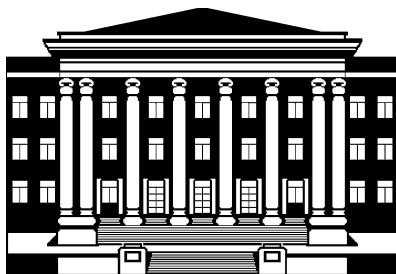
- [1] Хаджиев, П. Елементарна теория на музиката, София, 2012.
- [2] Grove, G. A dictionary of music and musicians, Vol. 1, London, 1879.
- [3] A Cappella <http://en.wikipedia.org/wiki/A_cappella>
- [4] Deke Sharon - Bio <<http://www.dekesharon.com/deke-sharon-bio.html>>
- [5] Pentatonix - Bio <<http://ptxofficial.com/bio>>
- [6] VoicePlay - Biography <<http://thevoiceplay.com/about/>>

За контакти:

Павлина Атанасова Атанасова, Русенски университет „Ангел Кънчев“, студентка трети курс в специалност „Начална училищна педагогика и чужд език“, ОКС - бакалавър, e-mail: pavlina_atanasova93@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Петя Стефанова

**РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“АНГЕЛ КЪНЧЕВ”**

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ СНС'16

П О К А Н А

**Русе, ул. "Студентска" 8
Русенски университет
“Ангел Кънчев”**

**Факултет „Природни науки и образование”
Секции „Педагогика и психология”
и „Литературознание и езикознание”**

**СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’15**

Под общата редакция на:
доц. д-р Емилия Великова

Отговорен редактор:
проф. д-р Ангел Смикаров

Народност българска
Първо издание

Формат: А5
Коли: 10,375
Тираж: 20 бр.

ISSN 1311-3321

ИЗДАТЕЛСКИ ЦЕНТЪР
на Русенския университет “Ангел Кънчев”